

ONİKİŞUBAT BELEDİYESİ

Kahramanmaraş

HACI MURAT

Lev Tolstoy

İmtiyaz Sahibi

Hanefi Mahçiçek

Genel Yayın Yönetmeni

Serdar Yakar

Hazırlayan

Furkan Cem

Kapak İç Düzen

Tayyib Atmaca

Sertifika No: 48044

ISBN: 978-605-72811-6-6

Baskı Tarihi

Ocak 2023

Baskı-Cilt

Sertifika No: 47771

Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Zübeyde Hanım Mahallesi Sebze Bahçeleri Cd. 99/22

06070 Altındağ /Ankara

Lev TOLSTOY

HACI MURAT

ONİKİŞUBAT BELEDİYESİ

Kahramanmaraş

TAKDİM

Değerlerine sahip çıkan ve bu uğurda mücadele eden bizler, “Oku!” emrine muhatap olmuş bir inancın, bir kültürün bireyleriyiz... O nedendir ki medeniyet tarihimizde kitabın apayrı bir yeri vardır. Diğer bir anlamda medeniyetimizin temel taşıdır kitap.

Her bir kitap yeni bir dünyaya açılan pencere, uygarlığın yolunu gösteren ışıktır.

“Kitap limandı benim için” der Cemil Meriç “Bu Ülke”sinde... O liman en güvenilir sığınaktır insanoğlu için.

Biz yerel yöneticilere düşen en büyük görev ise bu limanların sayısını artırmak, güzellikleri çoğaltmak ve yeni ufuklar açmaktır gençlere...

İşte tam da bu nedenle göreve geldiğimiz 2014 yılından bu yana siz gelecek nesillerimizin yolunu aydınlatmak için 650.000 kitap basımı gerçekleştirerek binlerce gencimize ışık olmaya çaba gösterdik.

“Kahramanmaraş Bilgiyle Buluşuyor” projemiz ülke genelinde model proje kabul edildi. Bu proje kapsamında 221.500 kitabı öğrencilerimize ulaştırdık ve 2 milyon okuma oranına ulaştık. Bu okuyucularımızdan 72.000 öğrencimiz hiçbir mecburiyeti olmamasına rağmen sınavlara katılarak okuduğu kitapların değerlendirmesini yapmış oldu. Tabii ki okuduklarını en iyi şekilde anlayıp özümseyen öğrencilerimizi çeşitli hediyelerle sevindirmek de bize düştü.

2022-2023 eğitim ve öğretim yılında da devam ettireceğimiz projemiz dâhilinde, 2,5 milyon okuma hedefi belirleyerek 100 bin kitabı daha sizlerle buluşturacak olmanın heyecanı

içerisindeyiz.

Her zaman vurguladığımız “Önce Eğitim, Önce İnsan” anlayışımız ile öğrencilerimizin vizyon ve misyon sahibi, hedefi olan ve bu ülke için üreten nesiller haline gelmesini istiyoruz. Kitap okumak insanoğlunun kişisel gelişimine katkı sağlayan en mühim etkenlerden biridir. Toplumumuzda kitap okuyan insanlar çoğaldıkça, kültür ve eğitim seviyesi yükselecektir. Ülkemizde eğitim seviyesi yükselirse farkındalık sahibi, bilinçli ve mutlu insanlarımızın sayısı artacaktır. Okumak; gezmeden, görmeden bilgiye ulaşabileceğimiz en kolay yoldur.

“Toprak sarsılıyor. Hep birden esfel-i sâfilene yuvarlanmak istemiyorsak, gözlerimizi açmalıyız” diyen Cemil Meriç “Kitaplardan değil, kitapsızlıktan korkmalıyız” diyerek bir hakikate daha parmak basıyor.

Daha güçlü, başarılı bir nesil ile güçlü Türkiye olmak için gayret edileceğinden okumaya her zaman öncelik tanınacağından şüphe duymuyor ve canı gönülden başarılar diliyorum.

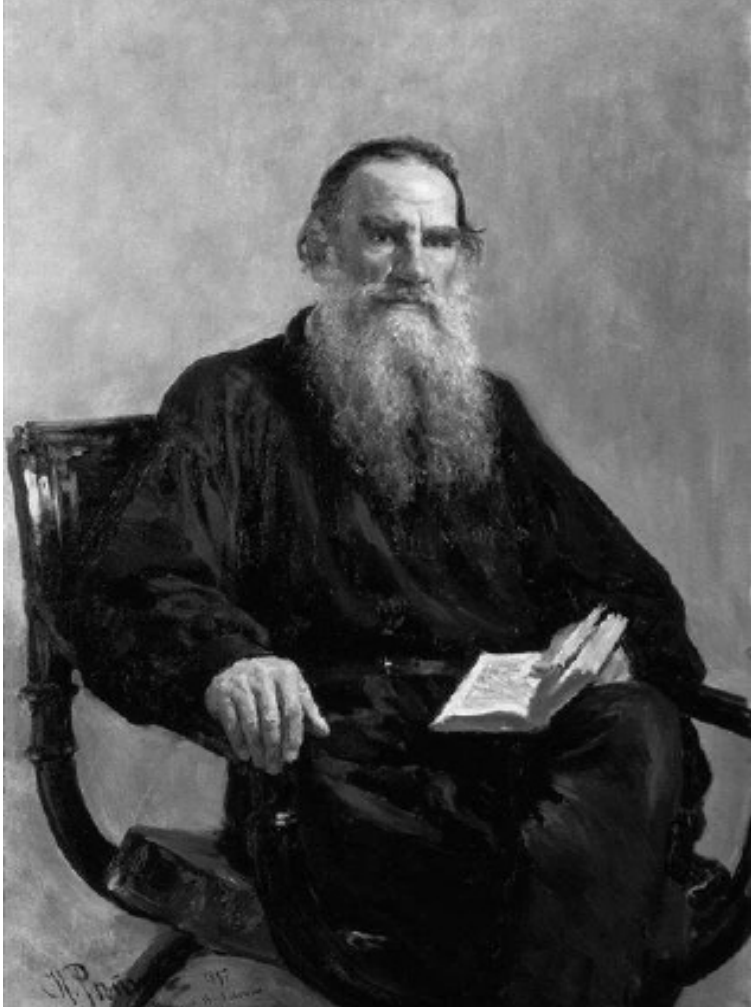
Sosyal belediyecilik anlayışı içerisinde teknik ve alt yapı hizmetlerinin yanı sıra kültürel etkinliklerde de ismini duyuran belediyemiz kent kimliği ile ilgili yayınladığı kitaplarla da takdir toplamaktadır.

Kent kimliğinin oluşması, yerelden başlayıp ulusala ve dahi evrensele taşınacak bir anlayışın sonucu olacaktır. İşte bu çerçevede yerel konuların işlendiği eserlerin yanı sıra klasikleşmiş eserlerin de okunmak üzere kitaplıklarda yer almasını arzuladık.

Bu vesile ile sevgi ve saygılarımı sunar iyi okumalar dilerim...

Hanefi MAHÇİÇEK
Onikişubat Belediye Başkanı

**LEV TOLSTOY
HACI MURAT**

(1828-1910)

LEV TOLSTOY

Lev Nikolayeviç Tolstoy 1828 yılında Kont Tolstoy ve Prenses Mariya'nın 4. çocuğu olarak Moskova'nın Tula vilayetinde dünyaya geldi. 2 yaşında annesini 9 yaşında da babasını kaybetti.

Anne ve babasının olmaması yüzünden çocukluğunu halalarının yanında geçirdi. Çocukluk yıllarında Dickens, Pascal gibi büyük yazarları okudu.

Hukuk okurken öğrenimini yarıda bırakarak ailesinin çiftliğine döndü. 3 yıl sonra Rus ordusuna yazıldı. Astsubay olarak topçu bataryalarında görevlendirildi.

Bu dönemde sağlığı bozuldu. Kendisini yazmaya verdi. Çocukluk Öyküsü isimli ilk öyküsü beğenildi ve Çağdaş dergisinde yayınlandı. Bu öykü ile edebiyat alanına ilk adımı atmış oldu.

Savaştan sonra Petersburg'a gitti ve yazarlık mesleğinde karar kıldı. Birçok ülke gezme fırsatı buldu.

Kendi bölgesindeki toprak sahipleri ile köleler arasındaki borç sorunlarını çözmek için yargıçlık yaptı. Bu sıralarda Sonya ile karşılaştı. Sonya karşı çiftlikte hikâye yazan, resim yapan 18 yaşında bir genç kızdı, Tolstoy ise bu sırada 34 yaşındaydı.

Nişanlanan çift bir hafta içinde evlendi. Bu evlilikten 13 çocukları oldu. Eşi Sonya Tolstoy'a eserleri yazması hususunda her zaman destek oldu. Savaş ve Barış bu yıllar arasında yazıldı.

Savaş ve Barış kitabı Tolstoy'un adını yücelten en önemli eseri oldu. Yayınevinin önerisi ile Anna Karenina'yı

yazdı. Bu dönemde dine yöneldi. Oruç tutmaya ve günah çıkararak köylerdeki ayinlere katılmaya başladı. Bu dönemde itiraflar isimli eserini de kaleme aldı.

Tolstoy'un bu dine olan yönelimi 2 yıl sürdü. Hristiyanlıktaki ölümsüzlük düşüncesini ve siyasal iktidarı tenkit etti. Bu dönemde kilise tarafından aforoz edildi.

Düşündüklerini Dogmatik Teolojinin Eleştirisi, Dört İncil'in Çevirisi ve Uzlaşma adlı eserlerinde dile getirdi. Bu kitapları ile kilise çevresinden büyük tepki topladı.

Eleştirilerin odağında bulunduğu bu yıllarda İvan İlyiç'in Ölümü, Hacı Murat ve Diriliş gibi kitapları yayınlandı. Bu dönemde vasiyetnamesini hazırladı.

Çevresinden uzaklaşmak için yanına en küçük kızını ve doktorunu alarak trenle çıktığı uzun yolculukta halsiz düştü. Astopova, istasyonunda gar şefinin evinde misafir oldu. Zatürreye yakalanarak yemeden içmeden kesildi ve 20 Kasım 1910'da vefat etti.

ÖYKÜNÜN ANLATILMAYAN GERÇEK ÇEHRESİ

Meşhur Rus romancısı Tolstoy'un ileriki sayfalarda okuyacağınız." Hacı Murad" isimli romanında Şeyh Şamil tarafından öldürülmek istendiği için güya Ruslara katılan Hacı Murad'ın hazin ve ibret dolu hikâyesini okuyacaksınız. Tolstoy romanına kaynak olarak Rus vesikalarını aldığı için böyle bir yanılığa düşmüştür. Oysa biz, Hacı Murad'ın hakikatte Şeyh Şamil tarafından verilen pek mühim bir vazife ile Ruslara katıldığını bilmekteyiz. İpuçlarını romanda da göreceğiniz gibi olayların seyri de bunu ispatlamaktadır.

Şeyh Şamil, Kafkasya'nın bağımsızlığı için her türlü vasıtaya başvurmuş, bu uğurda öz evladını dahi kendi elleriyle düşmana teslim edebilmiş, kahramanlıkları efsaneleşmiş bir liderdir. Hacı Murad ise bu mücadele boyunca sürekli yanında bulunmuş, onun naipliğine kadar yükselmiş sağ koludur.

Konunun aslı, Tarık Mümtaz Göztepe tarafından yazılan, Şeyh Şamil'in küçük oğlu Kâmil Paşa tarafından incelenen ve ayrıca Şeyh Şamil'in torunu Şaid Şamil Bey tarafından tetkik ve tashih edilen "Dağıstan Arslan'ı Şeyh Şamil" adlı eserde gerçeğini bulmuştur.

Tarık Mümtaz Göztepe söz konusu eserinde konuyu şu şekilde ele alır:

"Gürcistan'ın Rus orduları tarafından şiddetli surette takviye edilmesi ve sıkı bir kontrol altına alınması üzerine hariçten silah tedariki adeta imkânsız bir hale gelmişti. Şamil'in büyük ve şaşırtıcı dehası bu hayati ihtiyacı düşmandan bile temin ve tedarik etmekten âciz olmadı-

ğini göstermek için harikulade cüretli ve akıllara hayret verici teşebbüse geçti.

Bu teşebbüse, göre Hacı Murad, İmam'a isyan edecek yahut Şamil tarafından idama mahkûm edilecek, bunun üzerine hayatını kurtarmak için başını alıp kaçarak Ruslara iltihak edecek ve onların emniyetini kazandıktan sonra, mükemmel Rus silahlarıyla mücehhez bir ordu teşkil edip güya Şamil'in üzerine yürüyecek ve bu silahları Şamil'e takdim edecekti.”

Evet, olayın hakikati buydu. Ama bunu Rus kaynakları yazamazdı ve yazmaları da mümkün değildi. Tolstoy ise bu gerçeği bildiği için yazıyordu “Hacı Murad'ı. Hakikati açıkça söyleyemiyordu ama Rus kaynaklarının da birer aldatmaca olduğunu söylemekten de geri kalmıyordu. Ayrıca satır aralarına yerleştirilen küçük uyarılar da birtakım ipuçları vermiyor değildi. Tolstoy hakikati idrak etmemiş biri olsaydı şüphesiz bu roman çok daha farklı bir şekilde yazılırdı.

Şeyh Şamil'in en sadık ve mümtaz naiplerinden biri olan ve İmam'ın parmağının bir işareti ile kendisini ölme ve ateşe atmaktan çekinmediğini daima ispat eden Hacı Murad'ın gerçekten Şeyh Şamil'e isyan edebileceğini düşünmek mümkün değildir. Onu çekemeyenler, kıskananlar olmuştur ama o hiçbir zaman vatanına ve milletine asi olmamıştır.

İleriki sayfalarda Tolstoy'un romanını okuduğunuzda 'bu gerçeği siz de idrak edeceksiniz şüphesiz...

Furkan CEM

TAKDİM

Ekinler biçilmiş, hasata başlanmıştı. Tam yaz ortasıydı. Tarlaların içinden yürüyerek eve dönüyordum.

Her yan birbirinden güzel çiçeklerle donanmıştı. Kırmızı, beyaz, pembe... Rengârenk renkleriyle, kokulu, tüylü yoncalar; yüz­süz koyun gözleri, bembeyaz kendilerine özgü kokularıyla papatyalar, yerlere uzanmış bezelyeler ve daha nice birbirinden güzel envai çeşit çiçekler...

Ayrı ayrı her birinden birer tane kopardığım çiçekleri kocaman bir demet yapmış, eve dönüyordum. Yol boyunca uzanan hendeğin dibinde, iyice açmış kan kırmızısı renkte bir devedikenini gördüm. Bizde bunlara “tatar” derler. Ekinler biçilirken Orakçılar bunları kesmemek için özel gayret gösterirler. Kazara kesilmişse bile, başak demetinin içinden çekip çıkartılarak atılır.

Bu kan kırmızısı devedikenini koparıp çiçek buketinin ortasına koymak geçti içimden. Hendeğe indim, çiçeğin ortasında tatlı tatlı, tembel tembel uyuklayan tüylü at arısını kovaladıktan sonra, çiçeği koparmaya çalıştım. Güç bir işti bu. Elime mendil sardığım halde yine de dikenler batıyordu. Sabi öylesine sert ve sağlamdı ki dakikalarca uğraşıp lif lif ayırmak zorunda kaldım. Nihayet koparmayı başardığımda sapı parça parça olmuştu. İlk gördüğümdeki güzelliğinden eser kalmamıştı devedikeninin. Üstelik de onca emek vererek topladığım zarif kır çiçekleri arasında kaba ve çirkin görünüyordu. Dalında çok güzel görünen, beni kendine hayran bırakan bu çiçeği boşu boşuna kopardığıma üzüldüm. Attım onu. Koparmak için yaptığım uğraşmayı düşünerek; “Ne zorlu bir yaşama arzusu bu!” diye düşündüm. “Direnmek için büyük çaba gösterir kolay lokma olmadığını nasıl da gösterdi.”

Eve giden yol yeni sürülmüş, Tezekli tarlalardan geçiyordu. Tozlu yolda gelişigüzel yürüyordum. Yürüdüğüm bu tarlalar bir güzellik katıyordu tabiata. Yolun iki yanında, önümde ta ilerlerde görünen dağa kadar sürülmüş, henüz ekilmemiş Tezekli topraktan başka şey görünmüyordu. Tüm tarla boyunca bir tek ot yoktu. “Şu insanoğlu ne kadar da bencil bir yaratık, hayatını sürdürmek için tüm toprağın altını üstüne getirmiş, diğer canlılara aldıracağı bile yok” diye düşünürken bir yandan da elimde olmaksızın bu ölü tarlada canlı bir varlık arıyordum. İşte yolun sağ tarafındaki yeşilliği tam o an fark ettim. Yaklaşınca gördüm ki az önce koparıp attığım devedikeninin bir eşi.

Bu kez gördüğüm devedikeninin sadece üç dalı vardı. Biri kopmuş, kesik bir el gibi aşağı uzanmış, ucundaki çiçeklerse çamura belenmişti. Öbür iki dalında ise birer çiçek vardı. Aslı kırmızı olan çiçekler yağlı, kara toprağa bulaştığından kararmıştı ama dimdik duruyorlardı. Belki de bir araba tekerleği geçmişti üstünden. Ama o yeneden doğrulmuştu, biraz eğik duruşu bundan olmalıydı. Hali, iyice hırpalanmış, kolu kesilmiş, gözü karartılmış, gövdesinin bir parçası kopmuş bir insanı anımsatıyordu. Gene de kardeşlerini yok eden insanlara teslim olmamıştı. Tek başına veriyordu savaşımını...

Düşündüm; “Ne büyük bir hayat mücadelesi, İnsanoğlunun her şeyi yenip, milyonlarca ot sapını yok etmesine rağmen bu süregelen bir inatçılık içinde...”

O devedikenine bakarken ansızın çok önceleri Kafkasya’da geçen bir olay geldi aklıma. Çok azı aklımda kalmış bu olayın bir kısmını görenlerden duydum, bir kısmını da kafamda kurdum.

Aklımda kaldığı kadarıyla gerçekleri yansıtabilecek şekilde aktarıyorum.

Lev TOLSTOY

1851 Kasımıydı. Soğuk havanın hâkim olduğu bir akşamüstü Hacı Murad, üzeri tezek dumanıyla kaplanmış bir Kafkas köyüne yaklaşıyordu.

Müezzin ezanı yeni okumuştü daha. Tezek kokusu sinmiş temiz dağ havasında, birbirine bitişik halleriyle arı peteklerine benzeyen evlerin avlularından sığır böğürmeleri, koyun melemeleri yükseliyordu. Köyün aşığınsında kalan çeşmeden ise; kadın, erkek ve çocukların oluşturduğu kalabalığın bağırışları geliyordu.

Ruslara karşı yaptığı savaşlarda gösterdiği kahramanlıklarıyla ün yapmış Şeyh Şamil'in naibiydi Hacı Murad. Atlıları arasında kendi sancağı ile dolaşırdı hep. Ama bu kez yüzünü bir kukuletayla iyice örtmüştü. Kepeneğinin altından tüfeğinin ucu görünüyordu. Yanına adamlarından yalnızca iki kişî almıştı. Yapabildiğince kendini saklamaya çalışarak yürürken keskin gözleriyle de yoldan geçen köylüleri süzüyordu. Köyün ortasına geldiğinde sola, dar bir yola saptı. Tepenin yamacında bir yanı tepeciğe iyice yaslanmış ikinci evin önünde durup çevresine bakındı. Evin önünde ki sundurmada kimse yoktu. Damdaki yeni sıvanmış bacanın arkasında üstü örtülü bir adam yatıyordu. Hacı Murad, ya-tan adama kırbacının ucuyla dokunarak seslendi. Takkeli, yaşlı adam çıktı örtünün altından. Sırtındaki hırka oldukça eskiydi. Yaşlı adamın açabilmek için sık sık kırıştırdığı kirpiksiz gözleri kıpkırmızı ve çapak içindeydi.

Hacı Murad gizlediği yüzünü açtı:

-Selamünaleyküm!

-Aleykümselem.

Yaşlı adam Hacı Murad'ı tanımıştı. Dişsiz ağzıyla gülümseyerek ayağa kalktı. Kuru, kemikli ayaklarını bacanın yanında duran tahta ayakkabılara sokmaya çalıştı. Daha sonra, ağır hareketlerle gocuğunu giyip dama dayalı tahta merdivenden inmeye başladı. Yanık derili bu yaşlı adam giyinirken ve hatta merdivenden aşağı inerken, incecik ve buruş buruş olmuş boynunun üstünde taşıdığı kafasını durmadan sallıyor ve bir şeyler mırıldanıyor gibiydi. Merdivenlerden inince koşarak Hacı Murad'ın atının dizginini tutmak istedi ama buna gerek kalmamıştı. Hacı Murad'ın yanındaki kendi adamı çevik bir hareketle atından atlayıp bu işi çabucak yapivermişti zaten.

Hacı Murad atından indi. Hafif topallayan adımlarla sundurmanın altına yürüdü. İçerden çıkan 15 yaşlarındaki delikanlı olgun kara gözlerini şaşkınlıkla ona dikmişti.

Yaşlı adam:

-Koş, camiden babanı çağır, dedi genç delikanlıya. Misafirlerinin önüne geçip toprak evin kapısını açtı. Hacı Murad içeriye girerken iç kapıdan ince, zayıf bir kadın çıkmıştı. Üzerinde kırmızı bir hırka, sarı gömlek, mavi şalvar, elinde ise birkaç minder vardı. Saygıyla eğilerek:

-Uğurlar getirdin, diyerek minderleri duvar diplerine dizmeye başladı.

-Allah razı olsun, diye cevapladı Hacı Murad. Tüfek ve kılıcını çıkararak yaşlı adama uzattı.

Adam aldığı tüfek ve kılıcı ev sahibinin duvarda asılı

silahlarının yanına astı. Silahların iki yanında da büyük birer leğen asılıydı. Duvarlar tertemizdi. Belindeki tabancayı düzelten Hacı Murad, kaftanının eteklerini toplayarak minderlerden birine bağdaş kurup oturdu. Yaşlı adamla birlikte ellerini havaya açıp, gözlerini kapayarak dua ettiler. Duaları bittiğinde yüzlerini sıvazlayarak, ellerini sakallarında birleştirdiler.

-Ne haber? Diye sordu Hacı Murad, yaşlı adama.

-Haber yok, dedi yaşlı adam, fersiz gözlerini Hacı Murad'ın göğsüne dikerek... Ben ağıllarda kalıyorum, oğlumun görmeye bugün gelmişim, onda haber vardır, diye devam etti.

Hacı Murad ses çıkarmadı. Anlamıştı yaşlı adamın pek konuşmak istemediğini.

Kısa bir sessizlik oldu.

-Olacak iş mi? diye başladı yaşlı adam. Tavşanlar, kartallara kafa tutma sevdasında ama kartallar birer birer haklıyor onları... Daha geçenlerde o kahrolası Rus köpekleri, Miçinkilerin harmanını yaktılar.

Yaşlı adamın orta yere söylediği sözler yoruma açık sözlerdi ve biraz Hacı Murad'ı da iğneliyordu.

Hacı Murad'ın adamı girmişti içeriye. Güçlü fakat yumuşak adımlarla ilerleyip kılıcını duvardaki diğer silahların yanına astı. Kamasıyla tabancasını belinde bırakmıştı.

Yaşlı adam yeni geleni göstererek sordu:

-Kim bu?

-En güvendiğim adamlarımdan biri, adı Eldar.

-Çok iyi, dedi adam. Yerdeki keçe üzerinde Hacı

Murad'ın yanında yer gösterdi Eldar'a.

Bağdaş kurarak oturan Eldar koyungözlerini anımsatan güzel gözlerini yaşlı adama dikti. Yaşlı adamın anlattığına göre geçen hafta iki Rus askeri yakalanmıştı. Bunlardan biri kaçmak isterken vurulmuş, diğeri de Veden'e, Şeyh Şamil'in yanına gönderilmişti. Hacı Murad anlatılanları dalgın dalgın dinliyor, en küçük bir kıpırtıda kapıya bakıyor, dışardan gelen seslere kulak kabartıyordu. Evin önünde duyulan ayak seslerinin ardından gıcırdayarak açılan kapıda ev sahibi göründü.

Kırk yaşlarında, kısa sakallı, uzun burunlu biriydi ev sahibi. Adı Sado olan bu adamın gözleri de kendini çağırma-ya giden oğlununkiler gibi karaydı, ama parlak değildi. Adamın ardından çocuk da içeri girmiş babasıyla birlikte kapının hemen yanına oturmuştu. Tahta ayakkabılarını kapı dışında çıkartan ev sahibinin başında eski, rengi solmuş bir takke vardı. Kara saçlarının çoktandır tıraş görmediği, uzunluğundan anlaşılıyordu. Saçlarını ensesine doğru iterek Hacı Murad'ın karşısına çömelmişti.

O da önce duasını okuyup yüzünü sıvazladıktan sonra konuşmaya başladı. Hacı Murad'ın yakalanması için Şeyh Şamil'in emir verdiğini; adamlarının daha bir gün önce köye uğradığını; halkın Şeyh Şamil'in sözünden çıkmadığını, bu yüzden de çok dikkatli olmak gerektiğini anlattı.

-Ben sağ oldukça evimdeki misafirime kimse dokunmaz, ama dışarıyı bilemem, dedi.

Söylenenleri dikkatle dinleyen Hacı Murad memnun olmuştu. Sode sözlerini bitirdikten sonra:

-Pekâlâ, dedi. Şimdi Ruslara bir mektup yollamamız

gerekiyor. Mektubu götürecek adamım var ama yanına yolu bilen birini katmalıyız.

-Kardeşim Bata yolları iyi bilir, onu yollarız, dedi adam. Sonra oğluna dönerek ekledi: Koş Bata'yı çağır.

Çocuk emri alır almaz yerinden ok gibi fırladı. Çevik adımlarla, kollarını sallayarak çıkıp gitti. Bir müddet sonra döndüğünde yanında karayağız, yüzü damarlı ve kısa bacaklı bir Çeçen de vardı. Kolağazları parçalanmış, sarı kaftanı sırtından dökülecek kadar eskimişti.

Selamlaşmadan sonra Hacı Murad sözü uzatmadan sordu:

-Adamımı Ruslara götürür müsün?

-Neden olmasın? Dedi Bata. Bunu benden iyi yapabilecek Çeçen bulmanız zordur. Söz verseler bile yüzlerine gözlerine bulaştırırlar. Ama ben yolları avucumun içi gibi bilirim.

-Pekâlâ, dedi Hacı Murad. Hizmetinin karşılığında üç tane... Diye ilave etti parmaklarıyla üç işareti yaparak.

Bata başıyla anladığını belli etti. Ayrıca da paranın önemli olmadığını, bunu sırf Hacı Murad'a hizmeti dokunsun diye yaptığını, bu işin kendisi için bir onur olduğunu belirtti. Hacı Murad'ın Rus domuzlarını nasıl vurduğunu, onlara nasıl kan kusturduğunu her dağlı gayet iyi bilirdi.

-Memnun oldum, ipin iyisi uzun, sözün iyisi kısa olur, dedi Hacı Murad.

-O halde bana da susmak düşer.

-Argun'un dönemecinde, bayırın karşısına gelen ormanın düzlüğündeki iki tınazı bilir misin?

-Evet.

-Orada bekleyen üç adamım var.

-Anladım, dedi Bata başını sallayarak.

-Ne yapıp ne edeceğinizi orada bekleyen Han Mahoma biliyor. Han Mahoma ile birlikte Prens Vorantzov'a kadar gitmeniz gerekiyor. Bunu yapmayı gözünüz kesiyor mu?

-Evet.

-Pekâlâ, işiniz bitince tekrar döneceksiniz.

-Tamam.

-Dönüşte sizi ormanda bekleyeceğim.

Yapılacak işi anlayan Bata, ellerini göğsünde birleştirerek dışarıya çıktı.

-Gehi'ye de bir adam yollamalıyız, dedi Hacı Murad. Elini kaftanının göğsünde dizili fişekliklerden birine soktu, içeriye giren iki kadını görünce elini çekip sustu.

Biraz önce minderleri getiren yaşlıca kadın ev sahibinin hanımıydı. Diğeri ise henüz gencecik bir kızdı. Üzerinde kırmızılı yeşilli şalvar ve gömlek vardı. Göğsünü gümüş para dizileri kaplamıştı. Gözleri babasıyla kardeşininkine benziyordu. Kapkaraydı ve hayat doluydu. Hal ve hareketleri ne ciddiyet vermeye, misafirlerin yüzüne pek bakmamaya çalışıyordu ama varlıklarının etkisinde kaldığı da açıkça görülüyordu.

Ev sahibinin hanımı elinde bir siniyle girmişti içeri. Üzerinde çay, mantı, yağlı börek, peynir, yufka ve bal vardı. Leğen, su ve havlu taşıyan kızı da ardındaydı.

Sofrayı hazırlamakla meşgul olan kadınlar işlerini

sessizce görüyor, kırmızı, yumuşak terlikleriyle ses çıkarmamaya gayret gösteriyorlardı. Sado'yla Hacı Murad bir müddet sustular. Kadınların varlığından sıkılan koyun gözlü Eldar da bağdaş kurduğu ayaklarına bakarak bir heykel gibi sessiz ve hareketsiz duruyordu. Rahat bir soluk aldı, sonunda. Kadınlar çıkmış, yumuşak ayak sesleri duyulmaz olmuştu artık. Hacı Murad elini kaftanının üzerine atılmış fişekliğe sokarak bir fişek aldı; altından lüle gibi dürülmüş bir kâğıt çıkararak ev sahibine uzattı.

-Oğluma verilecek.

-Cevabı nereye gidecek? Diye sordu Sado.

-Bana getirilecek.

-Baş üstüne.

Mektubu fişekliğine koyup, kadınların biraz önce bıraktığı leğeni Hacı Murad'ın önüne koyarak ibriği aldı. Hacı Murad gömleğinin kollarını sıvadı. Bileklerinden yukarısı bembeyaz ve dolgun pazuluydu. Sado'nun ibrikten döktüğü soğuk, berrak su iyi gelmişti. Elini ve yüzünü o berrak su ile iyice yıkadı. El işi, sert, temiz havluyla kurulanıp sofraya oturdu. Eldar'da aynı şekilde elini yıkayıp kurularak sofraya oturmuştu. Misafirler yemeklerini yerken Sado karşılıklarına geçip birkaç kez teşekkür etti, evine şeref verdikleri için. Parlak kara gözlü çocuk da gülümserken gözleri parlıyor, Hacı Murad'a hayran hayran bakarken babasını tasdik ediyor gibiydi.

Misafirler bir şey yemeyeli yirmi dört saatten fazla oluyordu. Yine de bir parça peynir ekmele yetindiler. Hacı Murad bıçakla ekmeğine bal sürdü.

Balından Hacı Murad'ın tatmış olmasına sevinen yaşlı adam:

-Balımız bu yıl her yılkinden daha güzel. Hem de bol, şiresi de iyi, dedi.

-Hacı Murad:

-Allah bereketini artırsın, dedi ve geri çekildi sofradan.

Hacı Murad kalkınca Eldar'da kalkmak durumunda kalmıştı. Oysa daha doymamıştı.

Şeyh Şamil'de Hacı Murad'ın arasının açılmasından dolayı onu saklayanların ölümle cezalandırılacağını biliyordu tüm Çeçenler. Bu yüzden ev sahibinin hayatı tehlikede idi. Fakat Sado'nun buna aldıracağı yoktu. Üstelik Hacı Murad'ın evine gelmesi onu sevindirmişti de. Misafirini hayatı pahasına da olsa koruyacaktı. Kendi kendiyile gurur duydu:

-Şu kellem omuzumdayken evimde kimse size dokunamaz, dedi.

Hacı Murad, Sado'nun samimiyetine, içtenliğine inanıyordu.

-Bahtiyar ol! Dedi.

Memnunlukla ellerini göğsüne bastırdı Sado. Az sonra da pencerelerin tahta kepenklerini kapayıp ocağa çalı çırpı yağdı ve sevinçle, coşkulu bir hareketle misafirlerin bulunduğu odadan çıkıp ailesinin bulunduğu bölüme geçti. Kadınlar da daha yatmamışlardı. Onlarda misafirlerini konuşuyor olmalıydılar.

II

Hacı Murad'ın gecelediği köyün yirmi kilometre kadar ötesindeki Vozdvijenskaya kalesinin Şahgirin kapısından üç erle bir çavuş çıktı. Askerlerin sırtlarında gocuk, başlarında kalpak vardı. Ayaklarında ise tüm Kafkas askerinin giydiği, dizden yukarı çizmeler vardı.

Tüfek omuzda yol boyunca yürüyen askerler beş yüz adım kadar sonra yoldan sağa sapıp, kurumuş yaprakların ayaklarının altında ezilen hışırdayışını dinleyerek yirmi adım kadar gittiler. Durdukları yerde kırılmış bir çınarın karanlıkta seçilen gövdesi göze çarpıyordu. Gizli devriyeler her zaman bu çınarın altına gönderilirdi.

Ormandan geçen askerler durduğunda ağaçların üzerinden askerlerle birlikte ilerleyen yıldızlarda durmuşlardı sanki ışıklarını çıplak dallar arasından seçiliyordu.

Çavuş Panov:

-Şansa bak, dedi. Ortalık kupkuru.

Uzun süngülü tüfeğini omuzundan çıkarıp ağaca dayadı. Diğer erler de aynı hareketi tekrarladılar.

Ceplerini karıştıran Panov öfkeli öfkeli söylendi:

-Olacak şey mi şimdi. Kaybolmuş... Almayı mı? Unuttum, yoksa yolda mı düşürdüm.

Neşeyle sordu erlerden biri:

-Ne arıyorsun?

-Pipomu... Allah bilir biri çaldı.

-Çubuğun yanında mı?

-Evet, işte burada.

-Toprağa salsak?

-Olur mu dersin?

-Hem de ne biçim... Çabucak yaparız.

Aslında gezici devriyelerin tütün içmesi yasaktı, fakat bunlar bir bakıma gözcülük yaptıklarından gizli gizli tütünlerini içebiliyorlardı. Vazifeleri bir zamanlar Dağlıların yaptığı gibi Çeçenlerin ani saldırılarını önlemektir. Panov askerlerin teklifini kabul etti. Bugünlük de olsa tütün içme zevkinden mahrum kalmak istemiyordu. Diğerleri cebinden çıkardığı bir bıçakla toprağı eşelemeye başlamıştı. Çukur açılıp düzeltildikten sonra, uzun çubuk çukura yerleştirildi. Çubuğun altına ve yanlarına tütün doldurup üstü bastırıldı. Çukurla çubuğun görünümü bir pipoyu andırıyordu. Çakmak taşının kıvılcımı bir an için parlayarak yerde bir ses geldi ve Panov çok sevdiği tütünün kokusunu aldı. Yerde yatan askere hafifçe sordu:

-N'oldü, becerdin mi?

-Elbette...

-Yaman adamsın be Avdeyev! Dur bir bakayım.

Avdeyev ağızından duman savurarak yana çekildi. Panov silerek çekmeye başladı.

İçilen tütün çenelerini açmıştı askerlerin. Hiç yeri değilken ortalığa konuştu biri:

-Haberiniz var mı? Gene sandığı boşaltmış bölük komutanı. Söylendiğine göre kumarda kaybetmiş.

-Önemli değil, geri koyar, dedi Panov.

-Herhalde koyar, iyi subaydır, diye doğruladı Avdeyev.

Sözü ilk ortaya atan karamsardı biraz:

-Ben anlamam arkadaş, bölük konuşmalı onunla. Ne kadar aldığını ne zaman ödeyeceğini bilmeliyiz.

Panov çubuğunu bırakmıştı:

-Bölüğün işi bu, dedi.

Avdeyev destekledi:

-Topluluk olmak başkadır ne de olsa.

İlk konuşan hâlâ tatmin olmamıştı. İnatla sürdürdü itirazını:

-Herif dibine darı ekmiş paraların; arpa alınacak, ayakkabılar yenilenecek kim düşünür.

-Bu ilk değil ki, aldığı gibi kor yerine, dedi Panov. Hem dedik ya, bölük nasıl isterse öyle olur.

O sıralar Kafkas kıtalarında bölüklerin para işlerini kendilerinin seçtikleri kişiler organize ediyordu. Devlet, adam başına 6 ruble 50 kopek veriyordu. Bölük sebze eker, bağ bahçe yapar bakardı kendine. Atlarıyla övünen bölüklerin arabaları da olurdu. Paralar ise, anahtarı bölük komutanında bulunan bir kasada dururdu. Komutanların kasadan para alması alışılan olağan bir durumdu. Ne var ki Er Nikitin olayı büyütüyor, karamsar bir tablo çiziyordu. Bir kez tutturmuştu hesap isteyelim diye. Panov ve Avdeyev'in ise pek aldıkları yoktu bu işe.

Çubuğu emme sırası Nikitin'deydi. Kaputunu yere se-

rip, sırtını ağaca dayayarak yere oturdu. Bir an sus pus oldular. Yalnızca yukarlarda rüzgârın hışırdattığı ağaç yapraklarının sesi duyuluyordu. Bu hışırtılara bir de çalkal uluması, tiz çığlıklar, hıçkırık ve kahkahalar karıştı.

-Kahrolası hayvanlar nasıl da yırtınıyorlar, dedi Avdeyev.

Hiç konuşmamış olan dördüncü asker ince sesi ve Ukrayna şivesiyle atıldı:

-Senin çarpık suratına mı gülüyorlar acaba?

Yine sustular. Rüzgâr yaprakları sağa sola kıpırdatacak yıldızları bir açıyor bir örtüyordu.

Avdeyev neşeyle sordu Panov'a:

-Hiç canın sıkılır mı?

-Nasıl yani?

-Benim içim öyle sıkılır ki bazen, ne yapacağımı bilemem.

-Yok canım!

-Gerçekten. Bir zamanlar elime ne geçse içkiye verdim, hep bu sıkıntıdan. Ama nasıl bir sıkıntı anlatamam sana...

-Yanlış bir yol. İçki sıkıntıları dağıtmaz aksine daha da kötü yapar. Sarhoş olunca sıkıntıyı belki bir an için unu-tursun ama ayıldığında daha büyük bir sıkıntıyla dönersin gerçeğe.

-Zaten sonuçta öyle oldu. Ama n'apabilirdim ki, çaresizdim.

-Peki, istediğin neydi, niçin sıkılıyordun?

-Evimi öylesine özledim ki.

-Ailen zengin mi?

-Pek sayılmaz, ama bir eksiğimiz de yoktur hani. Geçinip gidiyorduk işte.

Şimdiye dek defalarca anlattığı hikâyesini bir kez daha anlatmaya başlamıştı Avdeyev:

-Askere gönüllü olarak yazıldım. Ağabeyimin yerine... Onun beş çocuğu vardı. Bense henüz bekârdım. Anam yalvardı. Bende tamam gideyim dedim. Abim için çocuklarla zor olacaktı. Gidip bizim beye durumu anlattım. İyi adamdı bizim bey. "İyi edersin oğlum git" dedi. Ben de ağabeyimin yerine asker oldum işte...

-En doğru olanını yapmışsın, dedi Panov.

-Şimdi ise sıkılıyorum, Sıkıntıdan kendimi yiyip bitireceğim. Sanki onun yerine ne diye geldim. Şimdi o, orada yan gelmiş yatıyordur. Keyfi yerindedir. Bir de benim halime bak, çile dolduruyorum. Düşündükçe yüreğim daralıyor.

-Sustu bir müddet. Sonra sordu:

-Tüttürelim mi bir daha?

-Hazırla da.

Avdeyev yere uzanıp çubuğu hazırlayacaktı ki, yaprak hışırtıları arasından ayak sesleri duyuldu. Tüfeğini alıp Nikitin'i dürttü Panov. Kaputunu alarak sessizce doğruldu Nikitin. Üçüncü asker Bandarenko da kalkmıştı.

-Hey, çocuklar bakın ne rüya gördüm!

Avdeyev işaretle susturdu onu. Ses soluk kesilmişti. Ayak sesleri şimdi daha net duyuluyordu. Fakat o kadar yumuşaktı ki, çizmesiz olmalıydı gelenler. Ayak seslerinin ardından Çeçenlere özgü konuşma sesleri duyuldu. Yaklaşan gölgeler seçiliyordu alaca karanlıkta. Biri kavruk, öteki irice iki gölgeydi yaklaşan. Gölgeler askerlerle aynı hizaya gelince Panov elinde tüfek, iki arkadaşıyla yola çıkıp bağırdı:

-Kimsiniz?

-Dost Çeçen, kılıç yok, tüfek yok... Prensi göreceğiz...

Kısa boylu Bata'ydı Panov'a cevap veren.

Diğeri sessizce duruyordu arkadaşının yanında. O da silahsızdı ve diğerine göre daha uzun boylucaydı.

Panov arkadaşlarına döndü:

-Bizim casuslardan olmalılar. Komutanla görüşmek istiyor.

-Prens Vorontvoz'u görmek istiyoruz, çok gerekli, büyük bir iş için gerekli, diyordu Bata.

Panov Avdeyev'e dönerek:

-Yanına Bondarenko'yu al sen götür bari. Nöbetçiye teslim edince dönün. Ama gözünüzü dört açın, adamları önünüze katın, dedi.

Süngü katılı tüfeğini göstererek sırttı Avdeyev:

-Bu ne güne duruyor. Şişleyiverdim mi soluğu cehen-
nemde alır.

-Şişleyince işe yaramaz ki, dedi Bandarenko.

Çeçenler önde, askerler arkada kaleye doğru yürüdüler. Sesleri duyulmaz olduğunda ise Panov'la Nikitin yerlerine döndüler.

-Hortlak mıdırlar nedir? Bu vakitte, dedi Nikitin.

-İşleri vardır, diye cevapladı Panov. Kaputunu sırtına alıp, ağaca yaslanarak otururken ekledi: Hava da gittikçe serinliyor.

Bondarenko ve Avdeyev ancak iki saat sonra dönebilmişlerdi.

-Teslim ettiniz mi? diye sordu Panov.

-Evet. Alaydakiler daha yatmamışlardı. Doğru komutana götürdük. Aslında şu kabak kafalılar iyi çocuklar bence. İnanmazsınız ama onlarla konuşmaya bile başlamıştım.

Nikitin homurdandı:

-İnanırım sen konuşursun.

-Vallahi tıpkı bizim gibiler. Biri evliymiş. “Naruşka bar” (evli misin?) dedim, “bar” dedi. “Barancuk bar” (çocuk var mı?) dedim, “bar” dedi. Çok mu? Dedim. Çift diye cevap verdi. Öyle tatlı konuştuk ki. Gerçekten iyi çocuklar.

-Çok iyidirler, dedi Nikitin alayla. Onlarla ıssız bir yerde karşılaş da, döküversinler işkembeni.

-Neredeyse gün ağaracak, dedi Panov.

Avdeyev yere oturdu.

-Öyle, dedi. Yıldızlar kayboluyor artık.

Yeniden bir sessizlik çöktü ortalığa.

III

Kışlada ışıklar çoktan sönmüştü. Işıkları pencereden dışarıya vuran ve ışıl ışıl etrafı aydınlatan tek yer kalenin en görkemli lojmanıydı. Burada, babası ordunun başkomutanı olan Albay Prens Sergey Mihayloviç Vorontzov oturmaktaydı.

Karısı Marya Vasilyevna, Petersburg'un sayılı güzel-lerindendi. Bu küçük kalede o zamana kadar kimsenin yaşamadığı görkemli bir hayat sürdürüyordu. Buna rağmen onlara, özellikle karısına sorsanız hayatları yalnızca orta halli değil, birçok yoksunluklarla da doluydu. Bölge halkı ise onların hayatını ancak masalarda rastlanılacak bir olay olarak görüyordu.

Vakit tam gece yarısıydı. Dört büyük mumla aydınlanan salonda ev sahipleriyle misafirler her zamanki gibi oyun oynuyorlardı. Pencerelelerin ağır perdeleri indirilmişti. Yerler baştanbaşa tek parça halı ile örtülüydü. Oyun masasında ki Albay Vorontzov'un sarışın ve uzun yüzlü oluşu dikkat çekiyordu. Göğsünde saray apoletleri ve kondonları vardı. Uzun saçlı, asık suratlı genç kadın ise oyun eşiydi ve Prenses Vorontzova'nın ilk kocasından olan oğlunun öğretmenliğini yapıyordu. Karşı tarafta ise iki subay vardı. Biri al yanaklı ve geniş yüzlü bölük komutanı Poltoratskiy'di. Taşraya muhafız kütasından gelmişti. Öbürü alay yaveriydi ve baston yutmuş gibi soğuk bir ifadeyle oturuyordu.

Karakaşlı, iri yüzlü Prenses Vasilyevna ise olanca şuhluğu ile Poltoratskiy'in yanı başında oturuyordu. Eğildikçe eteklerini dizlerine değdirerek kâğıtlara bakıyordu. Sözleri, davranışları, gülümsemesi, etrafa yay-

dığı parfümü Poltoratskiy'i oldukça etkilemiş olmalıydı ki, onun varlığından başka her şeyi unutmuş gibiydi. Bu yüzden de olmadık yerlerde yanlışıklık yaparak oyun eşini kızdırıyordu.

Poltoratskiy bu kez de olmayacak bir şey yaparak as'ı atmıştı. Yaver hiddetten kıpkırmızı kesilerek söyledi:

-Eee, bu kadarı da olmaz yani, gene verdin as'ı!

Poltoratskiy ne olduğunu, oyun eşinin niçin kızdığını anlamayan, iri, birbirinden ayırık, tatlı bakışlarını uykudan yeni uyanmışçasına ona çevirdi.

-Bağışlayın onu canım, dedi Marya Vasilyevna gülümseyerek, sonra Poltoratskiy'e dönerek; "size söylemiştim ya!" diye ilave etti.

-Ama bana öyle bir şey demediniz ki, dedi Potrotas-kiy gülümseyerek.

-Öyle mi? diye gülümsedi Marya Vasilyevna.

Bu karşılıklı gülümseyiş Poltoratskiy'e öylesine bir mutluluk ve sevinç vermişti ki, yüzü adeta morardı: Yerden kâğıtları toplayıp başladı karmaya.

Yaver sert bir hareketle kâğıtları Poltoratskiy'in elinden çekip alırken:

-Sıra senin değil! Dedi.

İçeriye Prens'in oda hizmetçisi girmişti. Sıkılarak Prense yaklaşan hizmetçi, nöbetçinin kendisini görmek istediğini söyledi.

-Beyler, bir dakikanızı rica ediyorum, sen yerime geç Marya, dedi masadan kalkarken. Şivesi daha ziyade İngilizceyi hatırlatıyordu.

Prenses çevik bir hareketle doğruldu. İpeklerini hışıır-

datarak, yüzünde mutlu bir insanın ışıltılı gülümsemesiyle masadakilere sordu:

-Kabul mü beyler?

Yaver, Prens 'in oyunda acemi olduğunu bildiğinden sevindi,

-Benim açımdan her zaman, her istediğiniz kabulümdür, dedi. Poltoratskiy ise gülümseyerek ellerini iki yana açmakla yetindi.

Oyun biterken girdi salona Prens. Oldukça neşeli ve sevinçliydi.

-Sizlere bir teklifim var beyler.

-Buyurun.

-Birer şampanya içelim.

-Buna asla hayır diyemem, dedi Poltoratskiy.

-Çok güzel, diye memnuniyetini ifade etti Yaver de.

Prens dışarıya dönerek seslendi.

-Vasiliy, şampanya getir!

Karısı biraz sabırsızca:

-Seni niçin çağırmışlar? Diye sordu.

-Nöbetçiyle birlikte bir adam geldi de.

-Kimmiş o? Bu vakitte... Diye merakla sordu Marya Vasilyevna.

Vorontzov gülümseyerek omuzlarını kaldırdı.

Hareketleri şımarık bir çocuğu andırıyordu.

-Söyleyemem.

-Söyleyemez misin? Görüşürüz.

Şampanyalar geldi. Misafirler birer kadeh içip, oyunu bitirerek hesabı kapatıp kalktılar.

Prens Poltoratskiy'e dönerek sordu:

-Yarın ormana sizin bölük mü gidiyor?

-Evet, bir şey mi olmuştu?

-Yoo yoo. Yarın buluşmak üzere.

-Memnuniyetle...

Poltoratskiy, Vorontzov'un kendine ne dediğini farkında bile değildi aslında. Onu ilgilendiren tek şey ayrılırken Prensesin elini sıkmasıydı.

Prenses her zamanki gibi elini kuvvetlice ve hızlı hızlı sallayarak sıkmişti. Bununla da yetinmeyerek az önce yaptığı yanlışlığı da hatırlatmıştı. Poltoratskiy, Prensesin bunu söylerken gülümsemesini sevimli ve anlamlı bulmuştu.

Evine dönerken içi sevinç ve coşku doluydu Poltoratskiy'nin. Onun bu tavrını anlayabilmek için, onun gibi üst tabakadan insanlarla yaşamaya alışkın olmak ve aylar süren askerliğin sıkıcı havasından sonra eski çevreden bir kadınla karşılaşmak gerekir. Hele bu kadın bir de Prenses Vorontzova olursa...

İki kişi kaldıkları evin önüne geldiğinde dış kapıyı ayağıyla iteledi. Kapı kilitliydi. Birkaç kez vurmasına rağmen açan olmadı. İyice kızmış, kapıyı tekmelemeye başlamıştı. Epeyce sonra yaklaşan ayak sesleri duydu içerden. Uşağı Vavila açmıştı kapıyı.

-Kapıyı ne diye kilitlersin?

-Ama efendim...

-Ben sana gösteririm amayı mamayı...

Poltoratskiy elini havaya kaldırıp tam vuracakken vazgeçti.

-Çabuk yıkıl karşımdan! Dur, mumu yak öyle git.

-Baş üstüne.

-Keyif ehli biriydi Vavile. Depo memurunun yaş günü davetine gitmiş, içkinin dozunu biraz fazla kaçırmıştı. Depo memuru İvan Matyeviç'in hayatıyla kendi hayatını mukayeseye çalıştı. İvan Matyeviç evliydi ve bir yıl sonra emekli olacaktı. Üstelik de aylığından başka geliri de vardı. Kendisi ise daha çocukken başlamıştı bu hayatı yaşamaya. Yaşı kırkı geçiyordu ama ne ev ne bark sahibi olabilmıştı. Efendisinin ardından sürüklenip duruyordu. Efendisi iyi adamdı, pek dövmezdi kendisini, ama bu hayatta çekilmezdi hani. Sonunda uykusu geldi. Birileri girip bir şeyler aşırmasın diye de kapıyı içerden sürgülemeyi unutmadı.

Arkadaşı Tihanov'la paylaştıkları odaya girdiğinde Tihanov'un uyanmış olduğunu gördü.

-Zararda mısın, kârda mı? Diye sordu Tihanov.

-Kârdayım, on yedi ruble aldım, Avantadan bir şişe de Kliko içtik.

-Marya Vasilyevna'yı da seyretmişsindir.

-Evet.

-6.00 da hareket var. Vakit epey geç oldu hadi yatalım.

-Beni beşte kaldır olmaz mı Vavila, yoksa karışmam.

-Uyandırınca da küfrediyorsunuz ama.

-Uyandıracaksın dedik ya... Tantana istemiyorum.

-Başüstüne.

Efendisinin üzerinden çıkarttığı giysisini ve ayakkabırlarını alan Vavile odadan çıktı. Poltoratakiy gülümseyerek bir sigara yaktı, mumu söndürüp yatağına uzandı. Marya Vasilyevna'nın gülümseyen bakışları gecenin karanlığını yırtarak karşısına dikiliyordu sanki.

Vorontzovlar'da uzun süre uyuyamadılar. Misafirleri çoktan uğurlamışlardı. Marya Vasilyevna kocasına yaklaşarak sert bir dille sordu:

-Eee, söylemeyecek misin gece yarısı gelenlerin kimler olduğunu.

-Ama canım.

-Hiç anlamam. Bir casustu değil mi?

-Bunu söyleyemem.

-Ya. Demek öyle, o halde ben söyleyeyim.

-Sen mi?

-Hacı Murad'tı değil mi?

Marya Vasilyevna birkaç gündür bazı şeyler duyuyordu, Hacı Murad'la görüşmeler üzerine. Buna dayanarak Hacı Murad'ın gelmiş olacağını düşünmüştü.

Aslında tahmin ettiği şeylerin bir kısmı doğrudu. Gerçekten bir casus gelmişti. Gelen casusun getirdiği habere göre Hacı Murad ertesi gün ormana gelecekti. Vorontzovlar için sıkıcı olmaya başlayan kale hayatında böyle bir olay sevindirmişti onları. Bu güzel gelişmeye Vorontzov'un babasının da sevineceğini konuşarak üçe doğru yattılar.

IV

Şeyh Şamil'den kaçarken tam üç gece uyku yüzü görmemişti Hacı Murad. Bu yüzden de Sado'nun iyi geceler dileyip çıkmasını fırsat bilip hemen uykuya daldı. Her şeye rağmen tetikte, olmalıydı. Soyunmadan uzanmıştı. Ev sahibinin üst üste yığıldığı kırmızı kuştüyü yastıklara dirseğini dayadı. Eldar duvar kenarına yatmıştı. Kollarını ve bacaklarını sere serpe uzatmış kaygısızca uyuyordu. Siyah fişekli kaftanının arasından göğsü görünüyordu, yeni tıraş olmuş çehresi yastığın üzerinde sanki gülümsüyordu. Bıyığı yeni terlemeye başlayan üst dudağı sanki bir şey içiyormuş gibi oynuyordu. O da Hacı Murad gibi tetikte olmak için üzerine çıkarmamış, giyinik yatmıştı. Son demlerini yaşayan kandilin ölgün ışıkları odaya güzel bir loşluk vermişti. Ocaktaki çalı çırpı ise yanmış, bitmek üzereydi. Kapının hafif bir gıcırdamasıyla ani olarak doğrulmuştu Hacı Murad. Eli tabancasındaydı. Vakit gece yarısı olmuştu. Gıcırdayarak açılan kapıdan Sado girdi içeri. Toprak döşemeye usul usul basıyordu. Hiç uyumamış gibi bir canlılıkla sordu Hacı Murad:

-Ne oldu?

Sado tereddütlü bir halde gelip karşısına çömeldi.

-İşler karıştı. Kadınlardan biri sizi görüp tanımış, kocasına söylemiş. Şimdi bütün köy burada olduğunuzu biliyor. Biraz önce bir akraba haber verdi, yaşlılar camide toplanmış, seni yakalamaya karar vermişler.

-O halde hemen gitmeliyiz.

-Ben atları hazırlayayım.

Sado dışarı çıkarken usulca Eldar'a seslendi Hacı Murad:

-Eldar kalk gidiyoruz.

Hacı Murad'ın kendisine seslendiğini duyan Eldar hemen fırladı yerinden. Üzerini düzelitti. Hacı Murad'ın silahlarını kuşanıp hazırlandığını görünce bir şey sormadı. O da silahlarını kuşandı. Usulca ıktılar odadan. Kara gözlü çocuk atları kapıya getirmişti. Hacı Murad ve Eldar ses çıkarmamaya gayret ederek atlarını atladılar.

-Sağ ol, dedi Hacı Murad, Sado'ya gülümseyerek. Allah razı olsun.

Sonra atı tutan çocuğa kırbacıyla usulca dokundu, hayvanı bırakması için.

Gecenin karanlığında sert toprak üzerinde at nallarının sesi duyulunca yandaki evin penceresinden bir baş uzandı. Sonra camiye doğru koşan ayak sesleri duyuldu...

O gece ay yoktu gökyüzünde. Yalnızca yıldızlar vardı. Işıl ışıl yanıyorlardı. Toprak evlerin damları ve köyün yukarısındaki cami, minaresiyle birlikte bir siluet olarak gözüküyordu. Uğultulu sesler geliyordu o taraftan.

Hacı Murad ve Eldar camiye yakın yoldan geçerken karşılılarından gelen biri göründü. Arkasında başkaları da vardı. Bir ses:

-Dur, dedi. Kimsin sen?

Durmadı Hacı Murad. Atını daha da hızlandırıp tabancasını çekti. Atlının üzerlerine geldiğini gören yolda-kiler kenarlara kaışıp yolu ışlardı. Hacı Murad ve Eldar

bayır aşığı hızla sürdüler atlarını. Arkalarından atılan iki el silahın mermisi kulaklarının dibinden vızıldayarak geçmişti.

Hızlarını kesmeden bir müddet daha gidip durdular. Atlar soluk soluğa kalmıştı. Karşıdan, aşağılarda hızla akan derenin şırıltısı, geriden ise karşılıklı öten horozların sesi geliyordu. Biraz sonra bu sesleri bastıran nal sesleri duyuldu. Peşlerinden geliyorlardı. Onlar da sürdüler atlarını...

Dörtnala gelen atlılar arayı epey kapatmışlardı. Hacı Murad'ı yakalayarak Şeyh Şamil'e hoş görünmekti maksatları. Böylece mücadelesinden vazgeçip milli mücadeleye sırt dönenlere ibret olacaktı onun akıbeti. Oldukça yaklaşmışlardı. Kaçmanın çözüm olmadığını gören Hacı Murad durdu, dizginleri bırakıp alışkın bir el hareketiyle silahının kılıfını çözüp eline aldı. Eldar da aynı hareketleri tekrarlamıştı. Yaklaşan atlılar da durmuşlardı.

-Ne istiyorsunuz? Diye bağırdı Hacı Murad. Yakalamaya mı geldiniz? Hadi yakalayın bakalım!

Silahını doğrulttu. Karşısından ses çıkmamıştı. Silahı elinde vadiye doğru atını sürdü Hacı Murad. Ardındaki de fazla sokulmadan izlediler onu.

Vadinin karşı tarafına geçtiğinde atını tırısa kaldırıp geriye doğru bir el ateş etti gözdağı vermek için. Bir müddet gittikten sonra geriye dönüp baktığında peşinde kimseleri görememişti. Horoz sesleri de duyulmaz olmuştu. Yalnızca akan suyun şırıltısı ve sık ağaçlıktan gelen baykuş sesi duyuluyordu. Ormana oldukça yaklaşmışlardı. Adamları da zaten orada bekliyorlardı kendini.

Durdu, ciğerlerini bol temiz havayla doldurup tiz bir ıslık çaldı. Sonra susup dinledi. Bir süre sonra yakınlarından gelen bir ıslık karşılık verdi. Yüz adım kadar ilerisinde ağaçlar arasında yanan ateşin çevresinde oturan gölgeler vardı. Onların geldiğini gören oturanlardan biri yerinden fırlayıp Hacı Murad'ın atının üzengisini tuttu. Bu, Hacı Murad'ın hizmetinde bulunan manevi kardeşiydi. Hacı Murad:

-Ateşi söndürün, dedi aceleyle attan inerken.

Ateşin etrafındaki adamlar çabucak odunları dağıtıp, yanan çalılıarı ayaklarıyla söndürdüler.

Hacı Murad yere çömelirken sordu:

-Bata geldi mi?

-Geleli epey oldu. Han Mahoma ile gittiler.

-Ne yana?

-Şu yana.

Hacı Murad'ın geldiği yönün ters istikametiymiş gösterilen.

-Çok iyi, dedi Hacı Murad.

-Tüfeğini doldururken adamlarını uyarmayı da ihmal etmedi:

-Tetikte olalım, peşimdeler.

Hacı Murad'ın sorularına cevap veren Çeçen Hamzalo'ydu. Yere serili kepeneğin üzerindeki kılıflı tüfeğini alıp usulca düzlüğün kenarına, Hacı Murad'ın yanına gitti. Eldar'sa attan inmiş kendi atıyla birlikte Hacı Murad'ın atını da alıp bir ağaca bağlamış bekliyordu.

Ateş söndüğü için koyu bir karanlık çökmüştü ormana. Yukarda yıldızlar belli belirsiz kıpırdaşıyorlardı.

Büyük Ayı ve Küçük Ayı yıldız kümelerinin göğün ortasına kadar gelmiş olmasına bakılırsa vakit gece yarısını çoktan geçmiş olmalıydı. Sabah namazı vakti yaklaşıyor olmalıydı.

Hacı Murad Hanefi'den heybesinden eksik etmediği ibriğini isteyerek suya gitti. Pabuçlarını çıkarıp abdestini aldı. Vaktin girmiş olduğunu anlayınca hırkasını yere serip namaza durdu.

Namazı bittikten sonra yeniden eski yerine dönüp arkadaşlarının yanına oturmuştu. Dirsekleri dizine dayalı, başı önünde düşünceye dalmıştı.

Şansına çok güvenirdi. Bir işi tasarlarken, onu başaraacağına yüzde yüz gözüyle bakardı. Bazı ufak terslikler dışında mücadelesi boyunca hep iyi gitmişti şansı. Bu kez de öyle olacağını umuyordu. Bunları düşünürken farkında olmadan oturduğu yerde dalmıştı.

Rüyasında Şeyh Şamil'e saldırdığını görüyordu. Yiğitleri ilahiler söyleyip "Savulun Hacı Murad geliyor" diye naralar atıyorlardı. Şamil'i ailesiyle birlikte esir ediyordu. Kadınların çığlıkları bile duyuluyordu.

Uyandı. Rüyasında duyduğu seslerin çakal ulumalarından başka bir şey olmadığını gördü.

Başını kaldırıp sık ağaçlar arasından göğe baktı. Gün doğudan ağarmaya başlamıştı. Adamlarına Han Mahoma'yı sordu. Daha gelmediğini öğrenince başını göğsüne bırakıp yeniden daldı.

Onu bu kez Bata'yla birlikte görevini bitirip dönen Han

Mahoma'nın neşeli sesi uyandırdı. Mahoma neşeli hareketlerle yanına gelip, askerlerin kendilerini nasıl karşılayıp Prense götürdüklerini ve Prense olan konuşmalarını bir bir anlattı. Mahoma'nın anlattığına göre Prens hoşlanmıştı bu işten. Onları sabahleyin Miçik deresinin karşı yukarısındaki düzlükte karşılayacağına söz vermişti. Bata arada bir Mahoma'nın sözünü kesiyor, onun unuttuğu ayrıntıları aktarıyordu.

Hacı Murad kendisinin Ruslara geçme teklifini, Prens nasıl ve hangi kelimelerle cevapladığını sordu. Bata ve Mahoma Prens tarafından memnuniyetle karşılandığını sordu. Bata ve Mahoma Prens tarafından memnuniyetle karşılandığını ve kendisinin misafir olarak kabul edileceğini bildirdiler. Hacı Murad Bata'ya önceden söz verdiği üç rubleyi uzattı mükâfat olarak. Heybesinden altın işlemeli silahını ve kaftanını çıkarıp üzerini değiştirirken adamlarına da Rusların yanına derli toplu çıkmaları için kendilerine çeki düzen vermelerini öğütledi.

Hayvanlar temizlenip, silahlar, koşumlar ve eğerler hazırlanırken yıldızlar kaybolmuş, gün ağarmış, sabahın öncüsü serin bir yel esmeye başlamıştı.

V

Henüz şafak sökmeden Şahgirin kapısından çıkan iki bölük asker ellerinde baltalarla on kilometre kadar yol aldılar. Bunlar Poltoratskiy'in komutasındaki askerlerdi. Gün ağarınca odun kesmeye koyulmuşlardı. Tatlı bir çıtırtıyla yanan yaş dalların körpe ağaç kokan dumanına karışan sis, saat sekize doğru kalkmaya başladı. Kesilmiş ağaçların kapadığı orman yolu iyice seçilebiliyordu artık. Oysa az öncesine kadar beş adım ötelere göremiyor, sadece seslerini duyabiliyorlardı birbirlerinin. Güneş bazen bir sis bulutunun ardından kocaman bir benek gibi görünüyor, bazen de tamamen kayboluyordu. Subaylar yolun az ötesine, davulların üzerine oturmuşlardı. Bunlar arasında Poltoratskiy'in maiyet subayı Thinov'la, okul arkadaşı Baron Frize de vardı. Kaleden getirilen kahvaltılık yiyeceklerin kâğıtları, sigara izmaritleri ve boş içki şişeleri yerlere gelişigüzel atılmıştı.

Davulov sekizinci şişeyi açıyordu. Uykusunu alamamış olmasına rağmen Potroratskiy kendini oldukça dinç ve neşeli görüyordu. Tehlike anlarında askerleri ve arkadaşları arasında bu hal sürekli belirirdi onda.

Subaylar kendi aralarında, Şeyh Şamil'in adamları tarafından öldürülen General Sleptzov'u konuşuyorlardı. Dağlılara göz açtırmayan bu gözü pek subayın kabadayılığı üstüneydi konuşmaları... O zamanki Kafkas savaşlarında, başka yerlerde de olduğu gibi, dillerde dolaşan ya da destanlaşan kılıç savaşları olmazdı. Olsa bile ancak kaçanlar kılıçtan geçirilirdi. Bunu hepsi de bilmelerine rağmen yine de bu tür savaşları çekici bu-

luyorlardı.

Tüm bunları konuşurken, Sleptzov'un başına geldiği gibi, ölümlü burun buruna olduklarını akıllarının ucuna bile getirmiyorlardı. Sigara ve biralarını içip neşe içinde şakalaşmalarına devam ediyorlardı. İşte tam o sırada yolun sol tarafından bir silah sesi duyuldu. Sisle havayı yarıp geçen kurşun bir ağaca saplanırken neşenin yerini korkuya bıraktırmıştı. Askerler de hemen mevzilenip ateş ederek karşılık verdiler.

Neşesini kaybetmeyen tek kişi Poltoratskiy'di.

-Eee, diye neşeyle bağırarak Frize'ye döndü: Bizim avcı zinciri iyi çalışıyor, bölüğün başına geç de şunlara iyi bir ders verelim.

Aldığı emir üzerine ayağa fırlayan Baron bölüğün bulunduğu tarafa doğru koştu. Poltoratskiy'in de doru atını getirmişlerdi. Ata binen bölük bir düzen içinde ateş edilen yöne doğru yürümeye başladı. Avcı zinciri orman kenarında bayır aşağı inen kurumuş bir dere yatağının önüne sıralamıştı.

Güneş sis bulutlarını dağıttığı sırlarda Poltoratskiy oraya ulaşmıştı. Derenin karşı yanındaki korulukta birkaç atlı görünmüştü. Bunlar Hacı Murad'ı takip eden Çeçen köylüleriydi. Az önce ateş eden de bunlar olmalıydı. Rus askerlerinin de ateşe karşılık vermesi onları geri letmiş, ateş kesilmişti. Poltoratskiy yeniden ateş emri verdi. Komutun hemen akabinde zincir boyunca silah sesleri duyuldu. Ardından da göğe dağılan bir duman şeridi yükseldi. Tüfeklerini çabucak dolduran askerler sürekli kurşun atıyor, eğlence çıktı diye seviniyorlardı. Bu duruma Çeçenler de kızmış olmalıydı ki birkaç elde

onlar ateş ettiler. Çeçenlerin attığı kurşunlarla Rus askerlerinden biri yaralanmıştı. Arkadaşları yaralı askere ulaştıklarında tanıdılar onu. Sirtüstü yatan yaralı asker gezici devriyeden

Avdeyev'den başkası değildi. Karnındaki yara-yı iki eliyle tutmuş, inleyerek kıvranıyordu. Avdeyev Poltoratskiy'in bölüğündendi. Poltoratskiy olayı öğrenir öğrenmez oraya geldi. Avdeyev'e seslenerek:

-Nereden yaralandın oğlum? Diye sordu.

Bir başka asker cevapladı bu soruyu:

-Tüfeği doldururken bir şey çat etti komutanım. Bir de baktım ki Avdeyev'in tüfeği elinden düşmüş, sirtüstü yatıyor.

Cık cık cık, diye dilini şakırdatan Poltoratskiy, başını iki yana sallayarak yeniden sordu:

-Çok canın yanıyor mu Avdeyev?

-Fazla değil komutanım, yalnız ayağa kalkamıyorum, Azıcık şarap olsaydı.

Avdeyev'in istediğini bulup getirdiler. Aslında askerlerin şarap diye içtikleri bu şeye ispiroto demek daha doğruduydu. Panov bir kap içinde birkaç yudum içirdi yaralıya. Fazlasını içemeyen Avdeyev eliyle itti kapağı:

-Yoo... İçim almıyor. Sen iç.

Avdeyev doğrulmaya çalışırken Panov kalan şarabı kafasına dikmişti. Kalkmayı başaramayan Avdeyev'i bir kaputa yatırmışlardı.

-Komutanım, Albay geliyor, diye haber getirdi bir çavuş.

Poltoratskiy kılıbını sallayıp Albay Vorontzov'u karşılamaya giderken haberi getiren çavuşa.

-Sen burayı düzenle, diye emretti.

Vorontzov safkan bir İngiliz atına binmişti. Beraberinde Alay Yaveri, bir Kazak ve tercüman ve Çeçen vardı. Hep birlikte olay yerine geldiler.

-Hayrola, bir aksilik mi var? Diye sordu kalabalığı gören Albay Vorontzov.

-Önemli değil. Dağlılardan birkaç kişi avcı zincirine saldırdı.

-Hadi canım, onlar cesaret edemez buna. Mutlaka siz saldırmışsınızdır.

-Değil efendim, onlar kaşındı.

-Her neyse, galiba yaralınız mı var?

-Evet, iyi bir askerdi. Yazık oldu.

-Durumu ağır mı?

-Evet.

-Peki. Bil bakalım, şimdi nereye gidiyorum?

-Bilemem.

-Hiç tahminde bulunamıyor musun?

-Hayır.

-Hacı Murad'ı karşılamaya.

-Olamaz!

-Oldu bile... Dün adam yollamış. Şalinkı çayırında bizi bekliyor. Siz de askerlerinizi çayıra dağıtıp yanına gelin.

-Başüstüne!

Askerlerinin arasına dönen Poltoratskiy birliğin sol kanadını çavuşun emrine verip sağ kanada kendisi geçti. Bu arada yaralı Avdeyev'i askerler kaleye taşımışlardı.

Askerleri çayıra dağıtan Poltoratskiy, Votontzov'un yanına dönerken arkasından birkaç atlının at koştuğunu gördü, durup bekledi. En önde gelen Hacı Murad'tı. Beyaz yeleli cins bir ata binmiş, beyaz bir kafa-tanla üzerine sarık dolalı bir kalpak giyinmişti. Silahları işlemeliydi. Doğrusu heybetli bir görünümü vardı. Yaklaşınca Tatarca bir şeyler söyledi. Poltoratskiy ellerini açıp gülümseyerek anlamadığını işaretle anlattı. Hacı Murad'da gülümsüyordu. Çocuksu, saf ve iyi yürekliliğini yansıtan bir gülümseyişti bu. Yıllarca çevreye korku salan bu cengâverin hali Poltoratskiy'i bir hayli şaşırtmıştı. Aklının ucundan bile geçiremeyeceği bir durumdu bu. Hayalinde hep suratsız, soğuk ve yabani bir Hacı Murad tahayyül etmişti o.

Karşısında kırk yıllık dostuymuş gibi kendisine gülümseyen, sevimli bir adam vardı. Yüzünün biricik özelliği dikkatli ve sakin bakan, birbirinden ayrık gözleriydi.

Beraberinde dört kişi daha vardı Hacı Murad'ın. Aralarında bir gece önce Vorontzov'a gelen Han Mahoma da vardı. Han Mahoma, gözkapakları şişkin, pembe yüzlü, kara gözlü bir adamdı. Yüzü yuvarlak ve neşe doluydu. Han Mahoma'nın hemen yanında ise Hanefi vardı. Hanefi tıknaz yapılı biriydi. Arkasında tıklım tıklım eşya dolu heybeler bulunan bir atı çekiyordu. Hacı Murad'ın kâhyası sayılırdı. İçlerinde en göze batan ise bir kadınıniki kadar ince belli, geniş omuzlu, henüz çık-

maya başlamamış kumral sakalı ve iri yeşil gözleriyle Eldar'dı. Hacı Murad'ın beraberindeki dördüncü adamın ise bir gözü kördü. Kaşı, kirpiği olmayan bu dördüncü fedai, Hamzalo idi. Yüzünde, burnundan başlayan bir yara izi görülüyordu. Kızıla çalan sakalı vardı.

Poltoratskiy eliyle Vorontzov'un bulunduğu istikameti gösterince Hacı Murad atını o yana sürdü. Vorontov'a yaklaşınca, elini göğsüne bastırarak bir şeyler söyleyip durdu. Çeçen tercüman onun sözlerini Rusçaya çeviriyordu.

Rus Çarı tarafından korunmasını istiyor. Ona hizmet edeceğin, Şamil'in elinde esir gibi tutulduğundan daha önce gelmeye fırsat bulamadığını söylüyor.

Dikkatle tercümanı dinleyen Vorontzov eldivenli elini Hacı Murad'a uzattı. Hacı Murad uzatılan ele bakarak bir an tereddüt geçirdi. Sonra bir tercümana bir Vorontzov'a bakıp uzatılan eli kuvvetle sıkarak bir şeyler söyledi. Tercüman aynıyla tercüme ediyordu:

-Kimseyi rahatsız etmek istemediğini ve güvenemediğini, ama Başkumandanın oğlu olduğunuz için size saygısı olduğundan geldiğini söylüyor.

Vorontzov, başını eğerek teşekkür etti. Hacı Murad eliyle çevresini işaret ederek yeniden bir şeyler söyledi. Tercüman anında tercüme ediyordu:

-Yanıdakilerin kendisinin en sadık adamları olduğunu, onların da Ruslara hizmet edeceklerini söylüyor.

Başıyla onları da selamladı Vorontzov.

Kara gözlü, neşeli ve göz kapakları şiş Mahoma da başını sallayıp kendi dilince Vorontzov'a bir şeyler söy-

ledi. Komik bir şeyler söylemiş olmalıydı ki, Hanefî parlak dişleriyle sırttı. Tek gözlü Hamzalo da bir müddet Vorontzov'u inceleyip sonra atının kulaklarını seyre daldı.

Vorontzov'un ardından adamlarıyla birlikte kalenin yolunu tutan Hacı Murad'ın ardından bakakalan askerler kendi aralarında konuşuyorlardı.

-Kim bilir kaç kişinin canına kıymıştır pis herif. Şimdi de neredeyse baş tacı edecekler.

-Ne sandın ya! Şamil'in en iyi adamıydı. İşi iş artık.

-Ne derseniz deyin yaman adam doğrusu. Yiğit biri.

-Kızıl saçlı olan nasıl da yan yan bakıyor.

-İtin biri, belli.

Herkesin ilgisini çekmişti kızıl saçlı Hamzalo.

Hacı Murad ve adamlarının da içerisinde bulunduğu kabile odun kesen esirlerin önünden geçerken yola yakın olanlar onları görmek için koşuşmuşlardı. Subay onlara çıkışınca Vorontzov müdahale etti.

-Bırakın, baksınlar eski dostlarına.

Yakındaki bir askere hitaben sordu:

-Bunun kim olduğunu biliyor musun?

-Bilmiyorum komutanım.

-Peki, Hacı Murad adını duydun mu?

-Nasıl duymam komutanım. Kaç kez patakladım onu.

-Bir o kadar da siz patakladınız ama.

-Evet komutanım.

Asker komutanıyla konuşmaktan dolayı memnundu.

Konuşma esnasında isminin geçmiş olmasından konuşmaların kendisiyle ilgili olduğunu anlayan Hacı Murad yine gülümsüyordu. Vorontzov'da pek memnun bir haldeydi. Hep birlikte kaleye döndüler.

VI

Vorontzov'un sevincine diyecek yoktu. Bugüne bugün Rusya'nın Şeyh Şamil'den sonraki ikinci sayılı düşmanını kendine çekmişti. Yalnız canını sıkın bir durum vardı. Ordu Komutanı Baron Meller Zakomelskiy, Vozdvijenskaya'da idi. Hacı Murad'ın sığınma işini ta baştan ona bildirmesi gerekirken, her şeyi kendi başına yapmıştı. Bu yüzden de aralarında bir tatsızlık çıkabilirdi.

Hacı Murad'ı evine davet etmişti Vorontzov. Hacı Murad'ın beraberindeki fedailerini ise Alay Yaver'inin yanında kalmışlardı.

Vorontzov'un karısı Marya Vasilyevna güzel ve şık giyimliydi yine. Misafirini salonda güler yüzle karşıladı. Yanında altı yaşlarında, kıvrıkcık saçlı oğlu da vardı. Ellerini tokalaşmaya, meydan vermemek için göğsünde çaprazlayan ve ciddi bir tavır takınan Hacı Murad tercüman vasıtasıyla evine misafir ettiği için ona teşekkür etti. Marya Vasilyevna, hali, tavrı ve görünüşüyle hoşlanmıştı Hacı Murad'dan. Beyaz elini uzattığında, onun kıpkırmızı kesildiğini görünce hoşlanması daha da arttı. Misafirine oturması için yer göstererek kahve içip içmeyeceğini sordu. Sonra hizmetçilere kahve getirmelerini emretti. Rusça konuşamayan fakat konuşulanları az çok anlayan Hacı Murad getirilen kahveyi içmemiş, bir şeyler mırıldanarak teşekkür etmişti.

Hacı Murad'ın sürekli gülümsemesi ve nazik hareketleri Poltoratskiy gibi Marya Vasilyevna'nın da hoşuna gitmişti. Annesinin hitabından adının Bulka olduğu anla-

şılan çakır gözlü, kıvırcık saçlı çocuk, misafirlerinin ne yaman bir savaşçı olduğunu duymuş olmalı ki şaşkınlık dolu bakışlarla onu inceliyordu.

Vorontzov durumu üstlerine bildirmek için Hacı Murad'ı karısının yanında bırakarak çalışma odasına geçti. Groznaya'daki Sol Kanat Komutanı General Kozlovakiy'e bir rapor, babasına da bir mektup yazacaktı. İşini bitirip hemen geri döndü. Ama kaygısı boşunaydı. Hacı Murad Vorontzo'un üvey oğlu Bulka'yı kucağına almış, koltukta oturuyor ve Marya Vasilyevna'nın tercüman aracılığıyla gülererek anlattığı şeyleri dikkatle dinliyordu.

Prens odaya girince Hacı Murad'da kucağındaki çocuğu yere indirerek ayağa kalktı. Neşeli yüzü ciddileşip sert bir ifadeye bürünmüştü. Vorontzov oturana dek de oturmadı. Az önceki konuşmalarını bitirmek için Marya Vasilyevna'ya dönerek dostlarının hoşlandığı şeyleri onlara hediye etmenin kendilerine özgü bir gelenek olduğunu belirterek ilave etti:

-Oğlun benim dostum.

-Misafirimiz çok hoş doğrusu, Bulka, kamasını beğendi diye hemen çıkarıp verdi, dedi. Marya Vasilyevna kocasına

Bulka, Hacı Murad'ın kendisine verdiği kamayı Vorontzova gösterdi:

-Kıymetli bir eşya, dedi Prens

-İlk fırsatta karşılık olarak bir hediye vermeli.

Son konuşmalar Fransızca olduğundan bir şey anlamayan Hacı Murad yere bakarak oturuyor, çocuğun

başını okşarken:

-Cigitsin sen, ciğit... Diyordu.

Kamayı kılıfından yarıya kadar çıkarıp iyice inceleyen Vorontzov Hacı Murad'a dönerek:

-Güzel bir kama... Çok güzel, teşekkürler, dedi. Sonra tercümana dönüp ekledi: Sor bakalım kendisine nasıl bir hizmette bulunabiliriz.

Tercümanın Vorontzov'un teklifini Hacı Murad'a bildirmesi üzerine o hiçbir şey istemediğini, yalnız namaz vaktinin girmesi dolayısıyla namaz kılabilceği bir yerin gösterilmesini istediğini söyledi.

Kendine ayrılan odaya geçtiğinde yüzünün anlamı değişmişti Hacı Murad'ın. Kaygılı ve düşünceli bir hali vardı. Biraz önceki neşeli görünümünden eser yoktu.

Vorontzov'un kendisine, tahmininde üzerinde ilgi göstermesi onu kuşkulandırmıştı. Subaylarına ve ona güvenemiyordu. Her şeyden kuşku duyuyordu. Kendisini yakalayıp zincire vurabilirler, Sibiry'a sürgüne gönderebilirlerdi. Hatta buna gerek bile görmeden öldürebilirlerdi. Bu yüzden mümkün olduğunca ihtiyatlı davranması gerekiyordu.

Eldar yanına gelince adamlarını nereye yerleştirdikleri, atların yerini, silahlarının alınıp alınmadığını sordu.

Eldar'ın söylediğine göre atlar Prens'in ahırındaydı. Adamları da boş bir binaya yerleştirilmişti. Silahlarını almamışlar, hatta tercümanla onlara yemek ve çay bile göndermişlerdi.

Hacı Murad anlatılanları şaşkınlıkla dinledi. Sonra namaza durdu. Namazını bitirdikten sonra gümüş ka-

malarından birini istedi. Giyinip kamasını beline taktı, sonra sedire bağdaş kurarak ne olacağını beklemeye koyuldu.

Saat beşe doğru kendisini yemeğe çağırdılar. Yemekte sadece pilav yiyen Hacı Murad, yediği pilavı da Prensın kendi tabağına koyduğu yerden almaya özen göstermişti.

“Kendisini zehirlememizden korkuyor olmalı” diye düşünen Prens tercüman vasıtasıyla saat kaçta dua edeceğini sordu. Hacı Murad soru üzerine başparmağını kaldırıp güneşi gösterdi.

-Öyleyse yakın

Vorontzov cebinden saatini çıkarıp düğmesine bastı, 4’ü çeyrek geçeyi çalıyordu. Hacı Murad ilk kez bir saat görüyor olmalıydı şaşkınlıkla baktı, tuhafına gitmişti. Daha yakından görmek istedi.

-İşte güzel bir fırsat, saati ona hediye et, dedi Marya Vasilyevna, Fransızca olarak.

Vorontzov saati Hacı Murad’a uzattı. Hacı Murad elini göğsüne bastırıp memnuniyetini bildirerek saati aldı. Düğmesine basıp basıp zilini çaldırıyor, gülümseyerek başını sallıyordu.

Yemekten sonra Meller Zakometskiy’in yaverinin geldiğini bildirdiler. Yaver, Hacı Murad’ın gelişini kendisine bildirilmediği için General’in kızdığını, onun, hemen kendisine gönderilmesini istediğini bildirmişti. General’in emrinin yerine getirileceğini söyleyen Vorontzov, misafirine durumu tercüman aracılığıyla bildirerek hep birlikte gitmeyi teklif etti.

Marya Vasilyevna da yaverin geliş sebebini öğrenmişti. Kocasıyla General arasında bir tatsızlık çıkması ihtimalini düşünerek o da gelmek istediğini bildirdi. Vorontzov:

-Evde kalsanız daha iyi olurdu. Bu size değil bana ait bir iş, diye düşüncesini bildirdi.

-Doğru, fakat ben de Generalin karısını ziyaret etmeyi arzuluyorum.

-Başka zaman da gidebilirsin.

-şimdi istiyorum.

Vorontzov çaresiz kabul etti. Üçü beraber yola koyuldular. Oraya vardıklarında General Meller soğuk bir nezaketle Marya Vasilyevna'yı karısının yanına götürdü. Yaverine de Hacı Murad salona çıkarmasını ve yeni bir emre kadar dışarı çıkarılmamasını emretti. Sonra çalışma odasının kapısını açıp Prensi içeri davet etti.

-Buyurun!

Odaya girince oturmayı bile teklif etmeden başladı söze:

-Hacı Murad'ın gelişini bana neden bildirmediğiniz? Buradaki askeri birliklerin komutanı olduğuma göre, düşmanla her türlü ilişkinin de benim aracılığım ile yapılması gerekmiyor mu?

Vorontzov kızgın General'in bu ani parlaması karşısında sapsarı kesilmişti. Kendisini tutamayarak:

-Adamlarından biri gelip Hacı Murad'ın yalnız bana teslim olmak istediğini bildirmişti, diye savunmaya geçti.

-Ben size bana neden bildirmediğinizi soruyorum.

-Bunu yapmak istiyordum ama Baron...

-Baron değil Ekselansım ben sizin için.

Uzun süredir içinde biriken kızgınlığını döküyordu ortaya:

Çarıma yirmi yedi yıl hizmet ettikten sonra daha dün işe başlayanların, akrabalarından güç alarak burnumun dibinde kendilerini ilgilendirmeyen işlere burunlarını sokmalarını izin vereceğimi mi sandınız?

-Ekselans, rica ederim. Gerçek dışı şeyler söylemeyin.

General gittikçe kızgınlığı artarak devam etti:

-Evet, buna izin veremem, doğruyu söylüyorum.

Tartışmanın hız kazandığı bu nazik durumda içeriye, eteklerini hışırdatarak Marya Vasilyevna, ardından da Baron'un ufak tefek, gösterişsiz karısı girmişlerdi.

Marya Vasilyevna araya girerek:

-Simon sizi kırmak istemezdi, rica ederim Baron, diye ortalığı yatıştırmaya çalıştı.

-Söylemek istediğim bu değil Prenses...

-Öyleyse boş verelim bunları. Hani bir söz vardır. "Kötü bir barış, iyi bir kavgadan daha hayırlıdır" diye. Ne diyordum...

Gülmeye başladı. Güzel Prenses çekici gülüşüyle hırçın General'in sinirini yenmişti. General de bıyık altından gülümsüyordu şimdi.

-Doğrusu düşüncesizlik ettiğimi kabul etmeliyim

ama... Diye özrünü bildirdi Vorontzov.

Meller Zakometskiy:

-Ben de fazla ileri gittim, diyerek elini uzattı.

Böylece barış sağlanmış oldu. Aralarındaki anlaşmaya göre Hacı Murad bir süre Meller'in bölgesinde kalacak, daha sonra Sol Kanat Komutanına gönderilecekti. Yan odada bulunan Hacı Murad konuşulanları duyuyor, tam olarak anlamasa da bir şeyler seziniyordu. Tartışma kendisiyle ilgiliydi. Onun Şeyh Şamil'den ayrılmış olması Ruslar için oldukça önemliydi. Bu yüzden onlardan çok şey isteyebilirdi. Tabi kendisini sürgün etmez ve öldürmezlerse... Konuşulanlardan anladığı diğer bir husus ise Generalin, Vorontzov'un amiri olduğu halde daha az sözünün geçtiği gerçeği idi.

Meller Zakometskiy tarafından sorguya çekilen Hacı Murad, soruları gururlu, heybetli bir tavırla cevaplandırmıştı. Dağları bırakıp Çara hizmete geldiğini, bununla ilgili her şeyi Prens Vorontzov'a anlattığını bildirmiş, fazla ayrıntıya girmemişti.

VII

Çatışmada yaralanan Avdeyev olay yerinden sedyeye hastahaneye götürülmüştü. Hastahane kale kapısına yakın, küçük bir evdi. Onu boş yataklardan birine yatırdılar. Koğuştta dört hasta vardı; ateşler içinde yanıp kıvranan bir tifolu, durmadan esneyerek yakalandığı nöbet halinin yeniden gelmesini bekleyen, sapsarı ve gözleri mor halkalarla çevrili bir sıtmal ve iki yaralı. Bu iki yaralı üç hafta kadar önceki saldırıda yaralanmışlardı. Tifolunun haricindekiler yeni gelenin kim olduğunu soruşturup, yaralıyı getiren askerleri soru yağmuruna tuttular.

Getiren askerlerden biri:

-Çoğunlukla yoğun ateş ederler fakat hiçbir şey olmazdı. Ama bu kez üç beş kurşunda hedefi tutturdular, dedi.

Bir diğeri:

-Alın yazısı işte... Diye ilave etti.

Yatağa yatırılırken "Ah..." diye inledi Avdeyev. Her ne kadar kendini tutmaya çalışıyorduydu da yüzündeki ifadeden çok aç ı çektiği anlaşılıyordu. Yatınca kaşlarını çatıp inlemesini kesti. Durmaksızın ayaklarını kıpırdatıp yarasını elleriyle tutuyordu. Hareketsiz duran başını öne eğmişti.

Yaralı olduğunu haber alan doktor alelacele gelerek durumunu inceledi. Kurşunun arkadan çıkıp çıkmadığını öğrenmek için yüzüstü yatırılmasını istedi.

Avdeyev'in sırtında kaba etlerine doğru çapraz inen beyaz izler vardı. Doktor bunların ne olduğunu merak

ederek sordu:

-Bunlar nedir?

-Çok eski, diye inledi Avdeyev. Bir olaydan dolayı aldığı cezanın izleriydi.

Doktor, yeniden sırtüstü yatırılan Avdeyev'in karnini sondayla uzun uzun karıştırıp kurşunu aradı; ama bulamadı, Yaranın üzerini yapışkan bir bezle kapatıp gitti. Avdeyev, yarası karıştırılıp sarılırken dişlerini kenetleyip gözlerini kapatmıştı. Doktor gidince çevresine şaşkın gözlerle baktı. Diğer hastaların ve görevlilerin üstünde gezinen gözleri onları değil de kendisini şaşkınlığa düşüren bir şeyler görüyormuş gibi bakıyordu.

Avdeyev aynı şaşkınlıkla önüne bakarak gözlerini yumarken, arkadaşları Panov'la Seregin ziyaretine geldiler. Hep onlara bakmasına rağmen uzun süre tanıyamadı.

Panov, üzüntüyle arkadaşına sordu:

-Bana bak, eve diyeceğin bir şey var mı?

Cevap vermeden onun yüzüne gözlerini dikti Avdeyev. Panov onun iri kemikli, soğuk eline dokunarak tekerlandı.

-Evine söylememizi istediğin bir şey var mı?

Biraz kendine gelir gibi olan Avdeyev nihayet konuştu:

-Antoniç, sen misin?

-Evet, ben geldim. Evdekilere ileteneğin bir şey varsa Seregin yazsın.

Gözlerini güçlükle çevirdi Seregin'e Avdeyev. Kesik kesik konuşuyordu:

-Yazar mısın Seregin. Yaz öyleyse... De ki: "Oğlunuz Petruha sizlere ömür... Ağabeyini kıskanıyordu... Sana anlatmış hani. Sevindim bile şimdi. Varsın sağlıklı otursun. Allah'ın verdiği ne denir..." Tüm bunları yaz işte...

Söyleyecekleri bitmişti. Gözlerini onlara dikip uzun süre sessiz kaldı. Birden aklına gelmiş gibi Panov'a sordu:

-Piponu buldun mu?

Panov üzüntüyle evet anlamında başını salladı.

Avdeyev anlamayarak tekrar sordu:

-Hani kaybetmiştin, buldun mu?

-Evet, çantamdaymış.

-Gördün mü bak! Hadi şimdi bana bir mum verin, galiba ölüyorum.

Tam o sırada içeri Poltoratskiy girdi. Ziyarete gelmişti.

-Nasılsın oğlum?

Avdeyev gözlerini kapadı. "İyi değil" anlamında başını sallamakla yetindi. Çıkık elmacık kemikli yüzü asılmış, sararmıştı. Panov'a tekrar seslendi:

-Ölüyorum, mum ver bana.

İstedığı mumu eline verdiler, ama parmakları tutmuyordu. Parmak aralarına sıkıştırarak tutturdular. Poltoratskiy'in gidişinden beş dakika sonra görevliler

onun kalbinin artık atmadığını anladılar. Ölmüştü...

Tiflis'e, memleketine gönderilen raporda Avdeyev'in vefatı şu şekilde bildiriliyordu:

“Krunskiy alayının iki bölüğü 22 Kasım da odun kesmek için kaleden ayrıldıklarında, güpegündüz Dağlıların saldırısına uğradı. Ateş hattı gerilemek zorunda kaldı. Bu arada ikinci bölük süngü saldırısıyla Dağlıları püskürtmeyi başardı. Çarpışmada bir er vuruldu. Dağlılarsa geride yüze yakın ölü ve yaralı bırakarak çekilmek zorunda kaldılar.

VIII

Petruha Avdeyev Vozdvizenskiy hastahanede vefat ettiği sırada yaşılı babası, yerine askere gittiği ağabeyi, onun karışı ve gelinlik yaştaki kızı, harman yerinde arpa dövüyorlardı. Bir gün önce kar yağmış, sabaha karşı da don tutmuştu her yer. Horozların üçüncü kez ötüşleri uyandırmıştı yaşılı adamı. Buz tutmuş camların ardından parlak ay ışığını görüp kapıya yürüdü. Gocuğunu, ayak-kabısını giyininip, şapkasını da alarak harman yerine gitti. Orada iki saat kadar çalışıp eve döndü, ev halkı hâlâ uykundaydı. Onları uyandırdı. Dövenleri alarak üç elden çalışmaya başladılar. Yaşılı adam dövenle samanı parçalıyor, kızı düzenli aralıklarla yukardan dövüyor, gelin de çeviriyordu.

Biraz sonra ay görünmez olmuş, gün ağarıyordu. Sıranın bitimine az bir şey kalmıştı. O sırada büyük oğlu Akim gelmişti. Sirtında gocuk, başında şapka vardı.

Yaşılı baba döveni bırakıp oğluna çıkıştı:

-Sen neden boş geziyorsun?

-Atların tımar edilmesi lazım.

-Atlar tımar edilecekmiş... Kocakarı işi bu. İç iç, şiş böyle, bakalım sonu nereye varacak. Al şu döveni.

Akim somurttu:

-Sen mi içiriyordun?

-Bir şey mi dedin?

Azarlar gibi bakmıştı yaşılı adam ona. Sessizce döveni aldı Akim. Şimdi dört kişi olmuşlardı çalışan.

Trap -ta-pa-tap, trap-ta-pa-tap...

Yaşlı adamın döveni "Trap" diye iniyordu her üç vuruşta bir. Bir yandan da söylenmekten geri kalmıyordu.

-Beylerden kalır yerin yok, şu ensene bak... Ya ben?

...

Konuşurken vuruş sırasını bıraktı, tempoyu bozmamak için dövenin zincirini sallayıp duruyordu.

Sıra bitmişti. Kadınlar tırmıklarla samanı kaldırdılar.

-Petruha senin yerine askere gitmekle aptallık etti. Sen gitseydin hiç olmazsa adam olurum. O senin gibi beş tanesini cebinden çıkarır.

Akim seslenmiyordu ama son söylenenler gelinin de zoruna gitmişti. Arpa demetlerinin bağlı bulunduğu halat şeklinde bükülü saman saplarını fırlatarak ağlamaklı konuştu:

-Baba! Yeter artık,

-Yaa, Petruha iki adamın işini yaptı. Altı boğaz doyuruyoruz, hiç birinizin yararı yok.

Avludan karlara basarak yaklaşan ihtiyar bir kadın geldi. Ayaklarında sıkı sıkı sarılmış bir yün sargı ve yeni çarıklar vardı. Yaşlı adam, oğlu ile birlikte ayıklanmış arpa tanelerini bir araya yığıyor, kadınlarda ardından süpürüyorlardı. İhtiyar kadın seslendi:

-Beylerin tuğlası taşınacakmış. Muhtar gelip haber verdi. Bütün köy gidecek, çorbayı da hazırladım, hadi gelin artık.

-Tamam, dedi yaşlı adam. Sonra Akim'e döndü:

-Haydi, sen git Çalo'ya haber ver. Ama geçen seferki gibi bu kez de söz duymayayım senin yüzünden. Petruhayı unutma...

-Petruha buradayken hep onu azarlardınız, şimdi sıra bende.

Yaşlı adamdan önce anası azarladı onu:

-Sen de hakettin!

-Öyle olsun.

-Öyle ya! Sen git onun parasını zıkkıma ver, sonra da 'öyle olsun'.

-Geçmişe mazi, yenmişe kuzu... Dedi gelin.

Pyotr'un askere gidişinden sonra başlamıştı baba ile oğulun anlaşmazlığı. Yaşlı adam hata ettiğini daha o zamandan anlamıştı. Ona göre çocuksuz olan, çoluk çocuk sahibinin yerini almalıydı. Pyotr'un çocuğu yoktu. Akim'in ise dört çocuğu vardı. Pyotr hiç boş durmazdı. Babası gibi becerikli; zeki, güçlü, dayanıklı, kısacası çalışkandı. Üstelik de yardımseverdi, herkesin yardımına koşardı. Ya bir araba yükler ya da bir iki çıra veya odun keserdi. Pyotr'dan ayrılmak yaşlı adamı çok üzmüştü, ama yapacak bir şey de yoktu. Askerlik ölüm gibi bir şeydi. Asker, ekmekten kesilmiş bir dilim gibiydi yaşlı adamın gözünde... Tüm bunları düşünüp acıyı tazelemenin de yararı yoktu. Yalnız şu vardı ki Pyotr'u hatırladıkça büyük oğlunu azarlamaktan kendini alamıyordu. Ana ise son iki yıldır ağzından eksik etmiyordu küçük oğlunu. Kocasına, ona para göndermesi için yalvarıp duruyordu.

Avdeyev'in ailesi varlıklı sayılabilecek bir aileydi. Ba-

banın kıyıda köşede sakladığı parası da vardı. Ama onlara el atmıyor, kara gün için saklıyordu. Babanın yine Pyotr andığını gören ana hiç olmazsa arpayı satıp oğluna bir rublecik göndermesi için dil döktü ona.

Çulları kızağa verip, samanından ayrılan arpadan on iki ölçek döktüler. Sonra çulları mandallarla itinayla tutturdular. Ana, zangoca yazdığı mektubu da kocasına verdi. Söz almıştı ondan, kente varınca bunun yanına bir ruble daha kâtip oğluna gönderecekti.

Yeni gocuğunu, yeni kaftanını, temiz beyaz yün hırkasını giyen yaşlı adam, mektubu da para kesesine koyup dua ederek kızağın önüne binip, kente doğru yola koyuldu. Oraya vardığında ilk olarak mektubu kapıcıya okuttu.

Mektupta hayır duaları öncelikle yazılmıştı. Daha sonra eş dost selamları, vaftiz babasının ölüm haberi, karısı Aksinya'nın onlarla oturmak istemediği yazılmıştı. Çalışmaya gidiyordu ama namusuyla oturuyordu. Daha sonra şunlar yazıyordu:

“Canım yavrum, Petruhacığım, hep seni düşündüğümünden iki gözüm iki çeşme ağlıyorum. Bana kıyıp da nasıl gittin gözümün nuru evladım!”

Böylece bitiyordu mektup. Ama bunların hiçbirini okumak kısmet olmadı Petruha'ya. Mektupla birlikte para da yanında bir haberle köyle geri geldi. Haberde Petruha'nın savaşta “Çarı, vatani ve dinini savunurken” öldüğü yazılıydı.

Haberi alan ana ağladı, dövündü durmadan. Sonra işlerine döndüler. Pazar günü kilisede bir ayın yapılarak Pyotr da, ölenler listesine yazıldı. Pyotr'un ruhu için kut-

sal ekmek dağıtıldı bol bol...

Kocası Pyotr'un ölümüne Aksinya'da dövünüp ağladı. Ancak bir yıllık bir beraberlikleri olmuştu. Hem kocasına hem gençliğine yanıyor, gözyaşı döküyordu. Pyotr Mihayloviç'in kumral, dalgalı saçları gözlerinin önünden gitmiyor, öksüz yavrusu Vanka'yla birlikte kendisini el kapısında çalışmak zorunda bırakan kaderine küsüyordu.

Aslında Pyotr'un ölümüne biraz da sevinmiyor değildi. Hiç olmazsa artık evinde kaldığı kâhya ile evlenmesine bir engel kalmamıştı...

IX

Bir Rus elçisinin oğlu olan Mihayil Semyonoviç Vorontzov, İngiltere’de büyümüşü. Diğer memurlarda rastlanılması mümkün olmayan geniş bir Avrupa kültürüne sahipti. Kendinden küçüklere hoşgörölü be tatlı dilli davranırken büyüklere de son derece kibar ve saygılı olmaya özen gösterirdi. Onun için hayatın anlamı emir vermek ve emir almaktan ibaretti. Bu hayat felsefesi onu en yüksek rütbe ve nişanlara ulaştırmış, başarılı bir asker yapmıştı. En büyük ününü ise Krasnoy Savaşı’ndaki başarısıyla kazanmıştı. Herkes ona Napoleon’u yenen general gözüyle bak-maktaydı. Yetmişini geçmiş olduğu halde hâlâ dinç ve çevikti. Asıl önemlisi de kıvrak zekâsından henüz hiçbir şey kaybetmemiş olmasıydı. Kendisine ve karısına ait servetlerden ayrı olarak her ay aldığı naiplik maaşı, onu sayılı zenginlerin arasına katmıştı. En büyük zevki Güney sahillerin-de yaptırdığı görkemli saray bahçesinde kendine uğraşlar edinmekti. Bu bahçeye yaptığı harcamalar da onun en büyük giderleriydi.

4 Aralık 1851 akşamı Vorontzov’un sarayının kapısında bir kurye arabasıyla üç atlı durmuştu. Tozdan yüzü gözü kapkara olmuş bir subay, yorgunluktan titreyen bacaklarının uyuşukluğunu giderip, nöbetçilerin önünden geçerek geniş kapıdan Naib sarayına girdi. Elinde, General Kozlovskiy’den getirdiği bir mektup vardı. Mektupta Hacı Murad’ın Ruslara katıldığı bildirilmekteydi. Kuryenin geldiği haber verildiğinde saat altı civarıydı ve Vorontzov yemeğe çıkmak üzereydi. Olayın önemli olduğu söylenince yemeği ertelemek zorunda kaldı.

Salona girdiğinde Prenses Elizaveta Ksaveryevna'nın çıkmak üzereydi. Olayın önemli olduğu söylenince yemeği ve pencere önüne toplanmış otuz kadar misafirin çevresine kendisini beklediğini gördü. Onun içeri girme-siyle yemeğe çağrılmış olan misafirlerin hepsi de ayağa kalktılar. Vorontzov'un üzerinde her zamanki gibi siyah asker redingotu vardı. Apoletlerin yerinde ince bir rütbe şeridi, boynunda ise beyaz bir haç nişanı vardı. Traşlı yüzündeki kurnazlığını tatlı gülümsemesi gizleyemiyor-du. Gözlerini kırıştıtararak davetlileri süzüyordu.

Adımları yumuşak ve hızlıydı. Ayağa kalkarak ken-dini karşılayan davetlilerden geciktiği için özür diledi. Erkekleri başıyla selamlayarak Gürcü Prenses Manane Orbelyani'nin bulunduğu yere yürüdü. Gürcü Prenses iri, gösterişli bir kadındı. Yaşı kırk beş civarındaydı. Vo-rontzov önünde eğilerek sofraya birlikte oturmayı teklif etti. Karısı Prenses Elizaveta Ksaveryanva ise uzaktan gelen kırmızı saçlı, gür bıyıklı bir Generalin koluna gir-mişti. Prenses Vorontvova'nın yakın arkadaşı Kontes Şuvazel ise Gürcü Prens kolundaydı. Doktor Andre-yevskiy, yaver ve diğer misafirler, kimi çift, kimi tek olarak sofraya doğru yürüyerek öndekileri takip ettiler. Uşaklar üzerlerine kaftan, uzun çorap ve çizme giymişler, yemek salonuna giren davetlilere yer göstererek Sandalyeleri-ni çekip intizamlı bir şekilde oturulmasını sağlıyorlardı. Servisi yapan uşak ise kendinden emin bir tavırla başı dindik gümüş çorbalıktan tabaklara çorba dağıtıyordu.

Vorotzov uzun yemek masasının orta kısmına otur-muştu. Karşısında Generale karısı, sağında Prenses Orbelyani, solunda ise Prensesin karakaşlı, kara gözlü, pembe yüzlü, ince yapılı kızı oturmaktaydı.

Prenses dayanamayarak gelen kuryenin ne tür bir haber getirdiğini sordu. Vorontzov:

-Mükemmel bir haber aziz dostum. Simon'un işleri iyi gitmiş, diye cevapladı.

Meraklı bakışlarla kendisine bakan davetlileri daha fazla merakta bırakmamak için gelen şaşırtıcı haberi onlara da anlattı. Aslında onun için pek yeni bir haber sayılmazdı. Hacı Murad'ın Ruslara geçip bugün yarın Tiflis'e geleceği söylentilerini çok önceden duymuştu.

O anlatırken sofradaki yaverler, memurlar, hatta kendi aralarında fısıltıyla konuşup gülüşen gençler bile susup dinlemeye başlamışlardı.

O konuşmasını tamamladığında karşısında oturan karısı, yanındaki kızıl saçlı gür bıyıklı Generale sordu:

-Generalim, şu Hacı Murad'la hiç karşılaşmanız oldu mu?

-Evet, Prenses, hem de birkaç kez.

Generalin anlattığına göre 1843'de Dağlılar Gergebil'i alırken, Hacı Murad'la aralarında şiddetli bir çatışma olmuştu. Bu çatışmada Hacı Murad herkesin gözleri önünde bir Albayı vurmuştu.

Generalin konuşmasından hoşlanmış görünen Vorontzov tatlı bir gülümsemeye dinliyordu anlatılanları. General, Hacı Murad'la olan ikinci karşılaşmalarını anlatacakken yüzü asılmış, durgunlaşmıştı. Vorontzov'a hitaben:

-Ekselans, dedi. Onun şu ünlü Kurtuluş Savaşında kurduğu pusuyu hatırlıyor musunuz?

Gözlerini kırpan Vorontzov anlayamamıştı. Sorma gereği duydu:

-Neredekini?

Generalin “Kurtuluş Savaşı” dediği Drago Savaşıydı. O savaşta Vorontzov’un komutasındaki birlik, yardımcı birliklerin yetişmesiyle zor kurtulmuştu Hacı Murad’ın elinden. Ruslar için utanç verici bir savaştı Dargo Savaşı. Orada Dağlıların önünde büyük bir hezimet yaşamışlar, geride yüzlerce ölü, yaralı ve silah bırakarak çekilmişlerdi.

Fakat General Vorotzov Çardan gerçekleri saklamış ve bu olayı Rus ordusunun parlak bir zaferi olarak rapor etmişti. Bu yüzden kimse bu olaydan Vorontzov’un yanında söz etmeye cesaret edemezdi. Buna cesaret edebilenlerde olayı Vorontzov’un raporunda bildirdiği şekilde anlatmak zorunda kalırlardı. General de bunu bildiğinden olayın ismini değiştirerek kelime oyunuyla meseleyi geçiştirmek istemişti. Ama yine de davetlilerin büyük kısmı “Kurtuluş Savaşı” tabiriyle anlatılmak istenileni anlamış fakat anlamazlıktan gelmiş, kimi de gülümseyerek olacakları beklemeye başlamışlardı.

Durumun farkında olmayan sadece kırmızı saçlı Generaldi. Anlattığı olaya kendisini öylesine kaptırmıştı ki Vorontzov’un sorusuna:

-Nerede mi? Kurtuluş Savaşında Ekselans, diye cevap verdi.

-Sonra da anlatmasına devam etti.

-Öylesine ustalıklı bir planla bölüğü ikiye bölmüştü ki “Kurtuluş Kuvveti” yetişmeseydi hepimizi orada telef

edecekti o Hacı Murad denen adam.

Kurtuluş kelimesi ona ayrı bir tat veriyormuş gibi üzerine basarak söylüyordu.

Manane Orbeliyani bir tatsızlık çıkmasını önlemek için General'in sözünü kesip araya başka şeyler katınca General de daha fazla devam edememişti anlatmasına. Mana 'ne Orbeliyani, Generale Tiflis'te oturduğu evin rahat olup olmadığını soruyordu. Sorunun yersizliği karşısında şaşırın General çevresine bakındı, masanın öbür ucunda oturan yaverinin gözleriyle karşılaştı bakışları. Anlamlı ve dik bakıyordu yaver. Hemen hemen herkesin bakışında aynı anlam vardı. İşte ancak o zaman kırdığı potun farkına vardı. Gürcü Prensesin sorusuna cevap vermeyerek sustu. Onun da yüzü asılmıştı. Tabağında-kileri çabucak atıştırmaya, çiğnemedi yutmaya başladı. Kırdığı pot karşısında ne yediğini görecektir ne de tadacak hal kalmıştı.

Tüm masa sus pustu. Soğuk havayı biraz safça ama iyi bir dalkavuklukla Gürcü Prensesin kocası dağıtmayı başarmıştı. Prenses Vorontzova'nın öteki yanında oturan Gürcü Prens savaş geleneklerini iyi bilirdi. Sanki olup bitenlerden hiç haberi olmamış gibi biraz da yüksek sesle anlatmaya başlamıştı.

-Çetesiyle gece köye girdi, beğendiği kadını kaptığı gibi kaçtı gitti...

-Peki, niçin o kadını tercih etmişti.

-Kadının koçasıyla düşman olduğundan, Kocasından intikam almaya fırsat bulamadan adamcağız öldüğünden intikamını karısından almaya kalkışmıştı.

-Ne korkunç şey!

Vorontzov gülümseyerek açıklamada bulundu:

-Sonuç o kadar da korkunç değil. Duyduğumuza göre kaçırarak esir ettiği kadına iyi muamelede bulunmuş, saygı göstermiş. Sonra da kadını serbest bırakmış.

-Ama karşılığında para almış.

-Olabilir. Normaldir. Önemli olan mertçe davranması.

Böylece Gürcü Prenses 'in yardımıyla konu "Kurtuluş Savaşı'nda uzaklaşıp Hacı Murad'la ilgili hikâyelere kaymıştı. Hacı Murad ne kadar övülürse Prens Vorontzov o oranda memnun oluyordu. Yüzündeki ifadeden bunu anlamıştı davetle.

-Olağanüstü cesur bir adam, kusursuz bir insan.

-Evet, ya güpegündüz Demirhan-Şar'a saldırıp çarşı pazarda ne varsa temizlemesi...

Masanın kenarında oturan Ermeni de Hacı Murad'a ait birçok olay anlatmıştı.

Böylece yemek boyunca sohbet konusu Hacı Murad oldu. Hepsi de onun cesaret ve zekâsını, ruh yüceliğini övmeye yarış ediyorlardı birbirleriyle. İçlerinden biri onun yirmi esiri kurşuna dizdiğini anlatması üzerine bir başkası:

-Ne yapalım, savaş hali, diyerek Hacı Murad'ı müdafaa etmişti. Sonra da ilave etti:

-Ne dersiniz deyin doğrusu büyük adam. Dalkavuklukta usta olan Gürcü Prenses hemen atıldı:

-Avrupa'da doğsa idi belki de bir Napoleon olurdu, dedi.

Vorontzov'un en çok hoşlandığı bir konuydu bu. Geçmişte Napoleon'u yenerek Beyaz Haç kazanmıştı.

-Napoleon değil belki ama yaman bir süvari generali olabilirdi, dedi Vorontzov.

-Napoleon olmasa Hacı Murad olurdu.

-Eee, zaten Hacı Murad ya! ... | Bu şakalaşmanın ardından biri ortaya bir söz atıverdi:

-Hacı Murad'ın ayrılmasıyla bence Şamil'in sonu geldi.

Hemen bir başkası ileri atıldı:

-Daha fazla dayanamayacaklarını onlar da anladılar.

-Saniyenizde, diye yine dalkavukça bir söz attı ortalığa Manane Orbelyani...

Vorontzov bu tür dalkavuklukların artık fazla olduğunu düşünerek hoşnut olmasına rağmen konuyu değiştirme gereği duydu. Yemek bitmişti, Prenses Orbelyani ile kol kola salona geçerken oldukça neşeliydi.

Kahveler içilirken herkese karşı tatlı dilli ve nazik davrandı Vorontzov. Hatta kırdığı potu anlamamış görünerek kırmızı saçlı Generalin bile yanına gidip onunla konuştu.

İçilen kahvelerden sonra Lomber oyununa oturmuşlardı. Vorontzov'un oyun arkadaşları; Gürcü Prenses, Ermeni General ve ün salmış Doktor Andreyevskiy'di.

Vorontzov atlastan oyun kâğıtlarını dağıtmak için hazırlanıyordu. Kapağında birinci Aleksandır'ın portresi bulunan enfiye kutusunu yanına koydu. Tam o sırada İtalyan uşak Jovanni içeri girmiş, elinde tepsiyle bir mektup getirmişti.

-Ekselans bir kurye daha geldi.

Vorontzov özür dileyerek kâğıtları bırakıp mektubu açtı. Oğlundan geliyordu. Meller Zakomelskiy'le olan tartışmasını ve Hacı Murad'ın onlara geçişini yazıyordu. Mektubun oğlundan geldiğini öğrenen Prenses de ne yazdığını öğrenmek için yanına geldi.

-Yine aynı şey Mevki komutanıyla çatışmış biraz. Simon haksız ama sonuç iyi bitmiş, dedi Vorontzov.

Mektubu karısına verip kendini bekleyen arkadaşlarına dönerek oyun yerini aldı. Kâğıtları dağıttı.

İlk el bitince, enfiye kutusunu açıp, buruşmuş yaşlı, beyaz parmaklarıyla, çok neşeli olduğu zamanlarda yaptığı gibi Fransız enfiyesini burnuna çekti.

X

Hacı Murad'ın geldiği gün Vorontzov'un salonu hıncahınç misafirle dolmuştu. Bunlar arasında vedalaşmaya gelmiş olan kırmızı saçlı General, yolsuzluktan hakkında dava açılmış olan bir Alay Komutanı, Doktor Andreyevskiy ve bir Ermeni tüccar da vardı. Kocasını savaşta vurulmuş olan bir subay karısı da siyah matem elbiseleri içinde oradaydı. Vorontzov'dan çocuklarını devletin okutması için ricaya gelmişti. Kilisenin el koyduğu mallarının iadesini talep için gelmiş olan milli kıyafeti içerisindeki bir Gürcü Prensi de salonu dolduran kalabalık arasındaydı. Bir polis komiseri ise elinde Kafkasya'nın istilasını için hazırlanmış kabarık bir dosya ile beklemekteydi. Hatta aralarında bir de Han vardı. Hepsisi de Prense görüşmek için sırasını beklemekteydiler. Hafif aksak adımlarla salona girmiş olan Hacı Murad bir anda herkesin dikkatini çekmişti. Adı fısıltı halinde kalabalık arasında dolaşırken gözler üzerine çevrilmiş bulunuyordu. Üzerinde yakası beyaz şeritle işlenmiş bir kaftan, başında sarık dolalı bir papak, ayaklarında beyaz renk pabuç vardı.

Hafif aksaklığı yüzünden salına salına, ama hızlı adamlarla yürüyordu. Donuk bir şekilde önüne bakan gözleri sanki hiçbir şey görmüyor gibiydi.

Yaver onu saygıyla karşılayarak Prense haber verinceye dek oturması için yer gösterdi. Oturmak istemeyen Hacı Murad elini kamasının altına sokarak küçümser bakışlarla oradakileri süzmeye başladı.

Biraz sonra yanına tercüman Prens Tarhanov gelmiş-

ti. Hacı Murad onun sorularına isteksiz ve kısa cevaplar vermekle yetindi. Vorontzov'un odasından çıkmakta olan Kımih Prensi'nin şikâyeti ise Hükümet Komiserindendi. Yaver diğer sırada bekleyenlere aldirmayıp Hacı Murad'a seslenerek kapıya kadar refakat edip onu yalnız başına içeri aldı.

Vorontzov onu ayakta karşılamıştı. Ama dünkü kadar neşeli değildi. Daha resmi ve ciddi tavırlar takınmaya çalışıyordu.

Hacı Murad'ın Vorontzov tarafından karşılandığı bu oda, yüksek pencere, yeşil panjurlu genişçe bir odaydı. Hacı Murad, küçük esmer ellerini göğsünde çaprazlayarak kımih lehçesiyle ağır ağır konuşmaya başladı.

-Sizi ve Büyük Çarınıza sığınmak için buradayız. Kanımın son damlasına kadar Çara hizmet etmeye kararlıyım. Bundan sonra ortak düşmanımız olan Şeyh Şamil'e karşı ittifakımız başarı sağlayacaktır kanaatindeyim.

Bu sözler tercüman tarafından aynen tercüme edilirken Vorontzov gözlerini Hacı Murad'ın yüzüne dikmişti. Hacı Murad'da aynı şekilde kendisine bakmaktaydı. Her iki-sinin bakışında da kelimelerle anlatılması mümkün olma-yan anlamlar saklıydı. Sessiz bir şekilde gerçeğin anlatılmasıydı bu. Dilin söylemediği gerçeğin... Vorontzov'un gözlerinde Hacı Murad'ın sözlerine inanmamışlık vardı. Üstelik Vorontzov Hacı Murad'ın Rus olan her şeye düşman olduğunu bildiğini de bu bakışlarla anlatmaya çalışıyordu. O bakışlardan tüm bunları okumuş olan Hacı Murad yine de sözle bağlılığını anlatmaktan geri kalmıyordu. Oysa onunda gözleri aksine söylüyordu. Karşısında ki adamın bir ayağının çukurda

olduğu, savaş yerine ölümü düşünmesi gerektiğini düşünüyor yine de kurnazlığı yüzünden tetikte olması gerektiğini anlıyordu.

Vorontzov tercümana seslenerek:

-Ona de ki, Çarımız büyük olduğunca da merhametlidir. Onu kabul etmesi ve bağışlaması için ricada bulunacağım. Beni kıracağına sanmıyorum, dedi.

Sonra da Hacı Murad'ın yüzüne bakarak ekledi:

-Çarımızın kesin emri gelinceye kadar kendisini burada tutmak zorunda olduğumuzu da bildir.

Tercümanın tercüme ettiği Vorontzov'un sözlerini dinleyen Hacı Murad yeniden ellerini göğsünde çapraz yaparak anlatmaya yeniden başladı.

Tercümanın bildirdiğine göre, Hacı Murad, Avar bölgesini idare ettiği zamanlar Ruslara hakkıyla hizmet etmişti. Kendisini çekemeyen Ahmed Han, Ruslara hakkında çeşitli karalamalarda bulunmamış olsaymış ve General Klagenau da bu anlatılanlara inanmasaymış Ruslara ihanet etmeyecekmiş.

Vorontzov:

-Tabii, tabii, dedi. Sor bakalım şamil'den nasıl bir intikam almak istiyor. Hem söyle ayakta kalmasın şöyle otursun.

Hacı Murad oturmayı kabul etmedi. Sorulan soruyu yine ayakta cevapladı. Anlattığına göre Ruslara geçişinin nedeni, onlara şamil'i yakalamalarında yardımcı olmak içindi. Vorontzov:

-İyi, anladık da, ne yapmayı düşünüyor? şamil'i nasıl

yakalayacak onu anlatsın, diyerek tekrar oturması için Hacı Murad'a işaret etti.

Hacı Murad Vorontzov'un isteği üzere oturarak anlatmasına devam etti. Kendisine asker verilir de Lezgi bölgesine gönderirlerse tüm Dağıstan'ı Şeyh Şamil'e karşı ayaklandırıp Şamil'i yalnız bırakacağını ve böylece kolaylıkla yakalayabileceğini ayrıntılara varıncaya dek anlattı.

-Güzel bir plan, bir düşünüyüm, dedi Vorontzov.

Tercüman aracılığıyla Vorontzov'un cevabını alan Hacı Murad bir müddet düşünceye daldı. Sonra ağır ağır konuşmaya başladı.

Komutana söylediklerimi aynen ilet, ailem orada, düşman elindeyken elim kolum bağlıdır. Onları kurtarmadan Şeyh Şamil'e karşı bir harekette bulunamam. Hiç acımadan hepsini öldürebilir. Ama ailemi başka esirlerle değişerek kurtarırsanız Şeyh Şamil'i yok edinceye kadar sizin yanınızda mücadele ederim. Ya o ölür ya ben.

Anlatılanları dinleyen Vorontzov:

-Tamam, dedi. Bunu da düşünürüz. Şimdi Karargâh Komutanına gidip durumunu, isteklerini ve düşüncelerini teker teker anlatsın. Kararı sonra vereceğiz.

Hacı Murad ve Vorontzov'un ilk görüşmeleri böylece bitti.

O gece tipik ve doğu mimarisini yansıtan tiyatrodaki bir İtalyan operası oynuyordu. Vorontzov kendi özel locasında oturmuş operayı izliyordu. Karşıdan Hacı Murad'ın gelmekte olduğunu gördü. Başında sarığiyle aksayarak

geliyordu ılımlı adamlarla. Yanında Yaver Loris-Melikov vardı. Kararlı adımlarla gelip ön sıralardan birine oturdu. En küçük bir şaşkınlık göstermemişti. Müslümanlara özgü bir ağırbaşlılıkla birinci sahneyi izlemişti. Sonra oradakilerin ilgi dolu bakışlarına aldırmadan çıkıp gitti.

Ertesi gece Vorontzov'lar da olağan toplantılardan biri yapılmaktaydı. Büyük salon ıslık ıslık aydınlatılmıştı. Bahçeden hafif bir müzik sesi geliyordu. Oldukça süslü ve açık kıyafetler içerisindeki genç ve orta yaşlı kadınlar, pırlıl pinl üniformalar içerisindeki erkeklerin dikkatini çekme yarışındalardı. Süslü ayakkabılar giymiş, uzun çoraplı ve franklı uşaklar servis masasına gidip geliyor, misafirlere şampanya sunuyorlardı. Vorontzov'un orta yaşlı karısı da diğer kadınlardan geri kalmayarak açık açık giysilerle misafirler arasında gülümseyerek dolaşıyordu. Önceki akşam tiyatrodaki olduğu gibi kayıtsız bir tavırla etrafı süzmekte olan Hacı Murad'a da tercüman vasıtasıyla bir şeyler söylemişti. Ev sahibesi kadından cesaret alan başka kadınlarda korkularını yenip Hacı Murad'a yaklaşmışlardı. Eğlence hakkında Hacı Murad'ın görüşlerini almaya çalışıyorlardı. Yıldızlı apoletleri, kordonları ve boynundaki Beyaz Haçıyla Vorontzov'da gelmiş Hacı Murad'ın cevabını merakla bekliyordu. Kendi geleneklerinde bu tür eğlencelerin olmadığını söylemekle yetinen Hacı Murad eğlenceyi beğenip beğenmediği konusunda bir fikir beyan etmemişti.

Soruların artması üzerine duymamazlıktan gelip Vorontzov'a ailesinin ne zaman kurtarılabileceğini sorarak konuyu kendi istediği tarafa çekmek isteyince bu kez komutan duymamazlıktan gelerek oradan uzaklaştı. Loris-Melikov bu arada böyle şeyler konuşmanın uygun

olmadığını Hacı Murad'a anlatmaya çalıştı.

Hacı Murad, Mariya Vasilyevna'nın hediyesi saati çıkarıp baktı, on biri gösteriyordu. Loris-Melikov'a dönerek eve gitmesi gerektiğini söyledi. Loris-Melikov kalmalarının daha uygun olacağını belirtmesine rağmen emrine verilen arabaya binerek kendisine tahsis edilen eve gitti.

Tiflis'e gelişinin beşinci günüydü. Loris-Melikov ziyaretine gelmişti. Her zaman yaptığı gibi ellerini göğsünde çaprazlayan Hacı Murad, Loris-Melikov'un yüzüne gülümseyerek bakıp;

-Buyur, dedi.

Loris Melikov içeri girip masanın yanındaki koltuğa oturmuştu. Tam karşısındaki divana da Hacı Murad oturdu. Dirseklerini dizine dayayıp Melikov'u dikkatle dinlemeye kovuldu. Prens, Hacı Murad'ın hayatını en ince ayrıntısına varıncaya kadar biliyor olmasına rağmen bir kez de kendi ağ-zından dinlemek istiyordu. Melikov:

-Sen bana anlat. Ben yazıp Rusçaya çevirerek Prense veririm, O da Çara bildirecek, dedi.

İtiraz etmedi Hacı Murad. Başını kaldırıp sarığını ileri itti. Kendine özgü çocuksu bir gülümseme yayıldı dudaklarından. Hayat hikâyesinin Çara okunacağını öğrenmek gururunu okşamıştı.

-Olur, dedi.

Melikov cebinden not defterini çıkarırken ilave etti.

-Her şeyi ağır ağır en baştan anlat, dedi.

-İyi güzel de nereden başlayayım ki? O kadar çok şey

oldu ki, En baştan mı?

-Tabii. Nerede doğdun, nasıl yaşadın.

Başını yere dikip bir süre düşündü. Sonra divanın kenarındaki küçük tahta parçasını eline aldı. Altın işlemeli, fildişi saplı kamasının altından ustura gibi keskin bir bıçak çıkarıp yontmaya başladı. Bir yandan da anlatıyordu:

-Yaz o halde... Küçük bir köy olan Çelmez'de doğdum. Bizim Dağlıların dilindeki tarifıyla eşek kafası kadar küçük bir köydü bu... Hunzah oldukça yakınımızdaydı. Ailemiz Hanlarla sürekli görüş halindeydi. Anam Abununsal Han'ın sütannesiydi. Böylece uzun zaman ben de Hanlarla beraber oldum. Hanımızın üç oğlu vardı. Abununsal Han ki o Ağabeyim Osman'ın sütkardeşiydi manevi kardeşim Ummuhan ve Bulaç Han... Bulaç Han'ı ileride anlatacağım gibi Şamil öldürmüştü. Ama ondan önce anlatmama gerekenler var... Köylere çıkan tellallar cihad ilanını duyurmaktalardı. O zaman ben on beşime yeni girmiştim. Bu cihad ilanına Çeçenlerin hepsi katılmıştı. Avarlar da katılıyordu. O sıra Han'ın sarayındaydım ve canım ne isterse onu yapıyordum. Zengindim, atlarım, silahlarım, param vardı. Sarayda gönlünce yaşıyordum.

Şeyh Şamil'den önceki önder Gazi Molla vurulup yerine Hamzat geçene kadar hayatım bu şekilde sürdü. Ham-zat saraya bir heyet göndermişti. Cihada katılmazsa Han'ın sarayını yerle bir edeceğini söylüyordu. Hanlar ise bu savaşa katılmak istemiyorlardı. Açıkçası Ruslarla aralarının bozulmasını istemiyorlardı. Hanların güngörmüş anası ortanca oğlu Ummuhan'la beni, Ruslardan

yardım istemek için Tiflis'e gönderdi. O zamanlar Tiflis'te Rozen adlı bir Baron vardı. Bu Baron Ummuhan'la beni huzuruna kabul dahi etmemiş sadece yardım edeceğine dair söz göndermişti. Fakat bu sözüne rağmen hiçbir şey yapmadı. Ruslar Ummuhan'ı kandırıp şarap içirerek kötü yerlere götürüyorlardı. Nesi var nesi yoksa kumarda kaybetmişti. Boğa gibi güçlü olmasına rağmen çok yumuşak huyluydu. Ben kurtarmasaydım son atını ve silahını da orada bırakacaktı. Bu durum beni düşündürdü ve Cihada katılmaya karar verdim.

-Düşüncelerin neden değişti? Rusları sevmedin mi?

-Evet, sevemedim, ama bir başka sebep daha vardı.

O neydi?

-Çelmez yakınlarında Ummuhan'la beraber üç asiyle karşılaştık. Çatışmaya girdik. Birini vurunca diğerleri kaçtı. Vurduğum asinin silahını almak için yanına yaklaştığımda henüz ölmediğini gördüm. Yüzüme bakarak "beni sen mi vurdun" dedi. Başımla evet anlamında bir işaret yaptım. "Gençsin, Müslüman'sın, cihada katıl oğul, Allah'ın emridir bu..." dedi.

-Eee, katıldın mı peki?

-Hayır, ama düşünmeye başladım. Sonra Hunzah'a yaklaşan Hamzat'a biraz da mecburiyetten elçiler göndererek cihada katılacağımızı bildirdik. Bize el yordam göstermesi için de başımıza bir komutan istedik. Geriye dönen el-çiler Hamzat'ın teklifimizi kabul ettiğini ve bize bir şeyh göndereceğini söylediler. Yalnız rehin olarak Hanların anasından küçük oğlunu istediğini de bildirdiler, Hanların anası zayıf yaradılışlı ve akıllı kıt bir kadındı.

Rehin olarak istenen oğlunu göndermedi. Ummuhan'la ben gittim. Bizi Hamzat'ın adamları karşıladılar. Ordugâha varınca Hamzat çadırından çıkıp Hana gerekli saygıyı gösterdi. Atının üzengisini tutup "şimdiye dek ailenize bir kötülük etmedim, etmek de istemem. Bana karşı çıkmayın. Müminlerin cihadına engel olmayın. Babam nasıl babanıza hizmet ettiyse ben de tüm gücümü hizmetinize vereceğim. Ailenize, aranıza kabul edin beni" dedi.

Ummuhan ne söyleyeceğini şaşırmişti. Zaten konuşmasını da pek beceremezdi. Öylece kalakaldı. Ben Hamzat'ı Hunzah'a davet ettim. Han'ın ve annesinin ona saygıda kusur etmeyeceklerini söyledim. Ben daha sözümü tamamlamamıştım ki ilk kez karşılaştığımız Şamil kızgın bir sesle "sana sormuyorlar, Hana soruyorlar" diye tersledi.

Sustum. Hamzat, Ummuhan'ı çadırına götürdü. Elçileriyle birlikte Hunzah'a dönmem isteniyordu. Öyle yaptık Hamzat'ın adamları Hanların annesini kandırmaya çalışarak büyük oğlunu da oraya yollamasını istiyorlardı. Bu işte bir hile sezinliyordum. Hanların anası Hamzat'ın adamlarına inanmıştı.

Yumurtada saç, kadında akıl. . Annesinin istemesi, ne rağmen Abununsal Han gitmek istemiyordu. O zaman anası oğlunu en zayıf yerinden vurarak "korkuyor musun yoksa?" dedi. Abunnunsal Han bu söz üzerine atının hazırlanmasını emretti. Onunla birlikte ben de gittim. Hamzat bizi ordugâh dışında karşıladı. Ummuhan'a gösterdiği saygıdan daha fazlasını gösterdi. Ordugâha varınca Abununsal Han'ı da çadırına götürdü. Ben yine atlarla dışarıda kalmıştım. Geri dönmem istendiğinde

bayırı geçerken Hamzat’ın çadırından bir silah sesi duydum. Atımı oraya surdğmde karşılaştığım manzara korkunçtu. Ummahan kanlar içinde yerde yatıyordu. Abununsal ise son bir çabayla saldırganlara karşı dayanmaya çalışıyordu. Bir kılıç darbesiyle yüzünün yarısı yarılmış, sarkıyordu. Bir eliyle kesilen parçaya tutuyor, diğerk eliyle kılıç sallıyordu... Ben oradayken, Hamzat’ın kardeşini yere sermişti bile. Obrn de haklayacaktı ki silahla ateş edildi ve Abununsal da yıkıldı yere...

Susmuştu Hacı Murad. Esmer, yanık yüzünü koyu bir kıızıllık kaplamış, gözleri kanlanmıştı. Devam etti.

-Sonra kaçtım! Korkmuştum...

-Yaa, dedi Melikov. Oysa biz seni korku bilmez sanırdık.

-Evet, korkunun ne olduğunu sonradan unuttum. Ama o korkum, o gün bugün çıkmaz aklımdan. Hatta o olayı her hatırlayışımda biraz daha yenerim korkuyu...

XI

-Sanırım namaz vakti oldu, namazımı kılayım. Şimdilik bu kadar yeter, dedi Hacı Murad.

Sonra Vorontzov'ların hediyesi olan saati kaftanının iç cebinden çıkarıp düğmesine bastı. Çocuksu bir gülümseyişle başını yana eğerek saatin çalışını dinledi. On ikiyi çeyrek geçiyordu.

-Dostum Vorontzov'un hediyesi, iyi adam.

-Evet öyledir. Sen namazını kıl ben bekliyorum.

-Tamam.

Hacı Murad'ın namaz kılmak için yatak odasına geçmesiyle yalnız kalan Loris-Melikov tuttuğu notlara bir göz attı. Anlatılanların önemli bir kısmını yazmıştı. Bir sigara yakıp odayı boylamasına arşınlamaya başladı. Yan odadan Tatarca konuşmalar duyuluyordu. Hacı Murad'ın adamlarıydı bunlar. Kapıyı açıp içeri girdi.

Dağlılara özgü ekşimtirak bir deri kokusu çalındı burnuna. Tek gözlü, kızıl saçlı Hamzalo yere oturmuş dizgin örüyordu. Bir yandan da kısık bir sesle hızlı hızlı bir şeyler anlatıyordu. Loris-Melkov'u görünce sustu, aldırma-kızın işine devam etti. Kirpiksiz, kara gözleri ışıl ışıl olan Han Mahoma, Beyaz dişleriyle sırtarak oldukça neşeli bir şeyler mırıldanıp duruyordu. Eldarsa gömleğinin kollarını sıvamış çiviye asılı eğerin kolonlarını siliyordu. Hanefi orada yoktu, mutfakta yemek yapıyordu.

Selam vererek içeri girmiş olan Loris Melikov Han Mahoma'ya dönerek sordu:

-Tartıştığınız konu neydi?

Han Mahoma umursamaz bir tavırla cevap verdi:

-Şamil'i övüyor hep. Şamil büyük adammış, bilginiş, yaman yiğitmiş, öndermiş, şeyhmiş.

-Peki, ne diye ayrılmış ondan?

-Bilmem, Akıl işte. Hem ayrıldı hem övüyor.

-Şamil'in şeyhliğine sen de inanıyor musun?

Hanzalo atıldı:

-Şeyh olmasa onca halkı peşinden sürükleyebilir miydi?

Mahoma müdahale etme gereği duydu:

-Şamil değil ama Mansur büyük bir şeyhti. O imam olduğunda ulusumuz bambaşkaydı. O köyleri dolaşırken halk karşılamaya çıkar, eteğini öper, duasını alırlardı. Yaşlıların anlattığına göre, o zamanki insanların hepsi evliya gibi yaşarlarmış. İbadetlerini aksatmaz, şarap ve tütün içmez, birbirlerini sever, kin gütmezlermiş. Bir yerde bulunan para veya eşya gibi şeyler yol kenarındaki direklere bağlanırmış. Halk bolluk ve bereket içinde yaşarmış. Fakat şimdi öyle mi?

Hamzalo yine atıldı.

-Dağlılar şarap ve tütünü şimdi de içmezler.

Loris-Melikov'a göz kırpan Han Mahoma:

-Şamil tam bir Lamarov* dur, dedi.

-Şamil bir dağlıdır. Dağlarda da kartallar yaşar, dedi Loris Melikov.

Han Mahoma sırtarak sevincini belli etti:

-Yaşa be, cevap dediğin işte böyle olur.

Loris-Melikov'un elinde gümüş tabakayı gören Han Mahoma ondan bir sigara istedi. Melikov içmesinin yasak olduğunu söyleyince de göz kırparak "kimse görmez..." dedi. Melikov'un verdiği sigarayı beceriksizce içmeye çalışıyor, dumanı içine çekmeden geri üflüyordu.

Hanzalo kızmıştı:

-Yanlış yapıyorsun, deyip hiddetle çıkıp gitti.

Han Mahoma aldırmadı Hanzalo'nun kızgınlığına. Sigarasını içerken Melikov'a ipekli bir meşmet ve beyaz bir papak alabileceği yer sordu.

-Paran var mı? Diye sordu Melikov.

Han Mahoma göz kırparak cevap verdi:

-Eh... Yeteri kadar var.

Eldar gülümseyerek Melikov'a döndü:

-Sorsana bu parayı nereden bulmuş?

-Kazandım.

Han Mahoma bir gün önce sokakta dolaşırken yazı tura oynayan bir gurup Rus askeriyle Ermenilere rastlamıştı. Oyunu çabucak kavrayan Mahoma da oyunculara katılmış ve yerdeki paraya oynadığını söylemişti.

Loris Melikov sordu:

-Peki, yerdeki kadar paran var mıydı?

-Hepsi hepsi on iki kepeğim vardı, dedi Mahoma sırtarak.

-Kaybetseydin napacaktın?

Han Mahoma tabancasına gösterdi

-Yanımda bu vardı yetmez mi?

-Onu mu verecektin?

-Vermek mi? Hayır, kaçacaktım. Arkamdan gelen olursa da vuracaktım.

-Peki, kazandın mı bari?

-Evet, yerdeki paraların hepsini toplayıp gittim.

Loris-Melikov, Han Mahoma ve Eldar'ın karakterini iyi tahlil etmişti bu olayla. Han Mahoma, neşeli, içi içine sığmayan, her zaman şen şakrak, kendinin ve başkalarının hayatıyla oynamaktan çekinmeyen biri idi. Bu karakteri yüzünden bugün nasıl Ruslara geçmişse yarın da yeniden Şamil'e katılabilirdi. Eldar da kolay anlaşılır biriydi. Yalnız kızıl saçlı Hamzalo'yu anlayamamıştı. Onun Şamil'e bağlı olduğunu, Ruslara karşı büyük bir düşmanlık, bir tiksinti duyduğunu tahmin ediyor, neden taraf değiştirdiğini anlayamıyordu. Loris Melikov'un aklına, kimi subayların düşün-düğü gibi, Hacı Murad'ın Şamil'e karşı düşmanlığının bir kandırmaca olabileceği takılmıyor değildi. Böyle bir aldatmacayla Hacı Murad, Rusların zayıf taraflarını öğrenip Şamil'e yardımcı olabiliyordu. Hamzalo bu düşüncüyü isbat için yeterli değil miydi? Hacı Murad ve diğerleri kendilerini kolaylıkla gizleyebiliyorlardı ama Hamzalo duyduğu aşırı kin nedeniyle kendini kolayca ele veriyordu.

Hamzalo'yu konuşurmak isteyen Loris-Melikov ona sıkılıp sıkılmadığını sordu. Hamzalo biraz önce içeri girmiş yeniden işine başlamıştı. Melikov'un sorusu üzerine

tek gözüyle ona yan yan bakarak homurdandı:

-Hayır, sıkılmıyorum.

Diğer soruları da aynı şekilde homurdanarak cevapladı Hamzalo.

Odaya Hanefi girmişti. Yüzü, boynunun çevresi, kabarık göğsü yosunla kaplanmış gibi kıllıydı. Konuşmayı pek sevmez, görevinden başka şeyler düşünmezdi. Eldar gibi efendisine tüm varlığıyla bağlıydı. Odaya piring almak için gelmiş olan Hanefi'yi Loris-Melikov, kaç yıldır Hacı Murad'ın yanında olduğunu sordu.

-Beş yıldır, dedi Hanefi. Onunla aynı köydeniz. Babam amcasını öldürmüştü. Onlarda beni öldüreceklerdi.

Loris-Melikov'un yüzüne bakarak devam etti Hanefi:

-Ben de onlara sığınarak beni kardeşliğe kabul etmelerini teklif ettim.

-Kardeşliğe kabul etmek ne demek?

-İki ay boyunca saçımı ve tırnaklarımı kesmedim. Sonra onlara gittim. Beni anaları Patinat'ın yanına götürdüler. Patinat ana meme verdi. Böylece Hacı Murad'la kardeş oldum.

Yan taraftan Hacı Murad'ın sesi duyulunca Eldar ellerini silip içeri koştu. Dönüşünde:

-Seni çağırıyor, dedi Loris-Melikov'a.

Odadan çıkmadan Han Mahoma'ya bir sigara daha veren Loris-Melikov yeniden Hacı Murad'ın bulunduğu odaya geçti.

XII

Loris-Melikov'u neşeli bir yüzle karşılayan Hacı Murad divanda yer göstererek:

-Devam edelim mi? diye sordu.

Loris-Melikov memnuniyetini belirterek:

-Tabii, dedi. Adamlarının yanına uğramıştım, biraz sohbet ettik. Birçok neşeli geldi bana.

-Han Mahoma'dan bahsediyor olmalısınız. Çok uçarı biridir.

-Genç ve yakışıklı olan da hoşuma gitti.

-Eldar gençtir ama çelik gibi de serttir.

Bir süre sustular. Hacı Murad sessizliği bozarak sordu:

-Başlıyor muyuz?

-Evet başlayabiliriz

-Nerde kalmıştık, Hanların nasıl öldürüldüğünü anlatmıştım. Böylece Hamzat Hunzah'a girerek Hanların sarayına yerleşti. Hanların anasını ayağına çağırttı. Kadıncağız bağırdı, çağırdı, ağzına geleni söyledi. Sonuçta Hamzat'ın emriyle asildir adında biri tarafından arkadan bıçaklanarak öldürüldü.

-Neden?

-Neden olacak, arka tekerlek devamlı ön tekerleğin izinden gider de ondan. Suyu kökünden kurutmak gerekiyordu. Öyle de oldu. En küçük Han'ı Şamil uçurumdan attı. Böylece tüm Avar bölgesi Hamzat'ın emrine

itaat etti, yalnız kardeşimle ben direniyorduk. Hanların intikamını almaya azimliydik. Boyun eğmiş görüldük ama tek düşüncemiz nasıl intikam alabileceğimizdi. Büyüklelerimizle yaptığımız istişare sonucu Hamzat'a saray dışında tuzak kurmaya ve saraydan çıktığında onu öldürmeye karar verdik. Birileri bizim bu kararımızdan haberdar olarak Hamzat'a yetiştirmiş. Hamzat dedemi zi çağırarak "bana bak" demiş, "torunların bana karşı bir suikast hazırlıyorlarmış. Eğer aldığım haberler doğruysa seni de onlarla beraber aynı ipte sallandırırım. Ben Allah rızası için çalışıyorum. Kimse beni yolumdan çeviremez. Şimdi git ve bu söylediklerimi aklından hiç çıkarma." Dedem eve döndüğünde Hamzat'la arasında geçenleri aynen anlattı. Bunun üzerine daha fazla beklemeden bayra-min ilk günü bu işi bitirmeye karar verdik. Bazı arkadaşlarımız bu karara karşı çıktılar. Düşüncemizde kardeşimle birlikte yalnız kaldık. Ama kararımızdan vazgeçmedik. Yanımıza ikişer tabanca alıp camiye gittik. Hamzat yine adamlarıyla birlikte gelmişti, üstelik hepsi de yalınkılıçtı. Hamzat'ın hemen yanında en sevdiği fedaisi, Hanların anasını öldüren Asildir de vardı. Bizi görünce şüphelenerek üzerimizi aramak istedi. Hançerim elimde tetikte bekliyordum, ani bir hareketle hançeri kalbine sokup Hamzat'ın üzerine atıldım. Kardeşim Osman benden atik davranıp tabanca ile ateş etmişti. Yaralı olan Hamzat kardeşime saldırdı, ama başına vurup işini bitirdim. Ne var ki onca fedaiye karşı iki kişiydik. Yapılan mücadelede kardeşim öldürüldü, bense caminin penceresinden atlayarak kaçmayı başardım. Hamzat'ın ölümünün duyulması üzerine halk ayaklandı. Hamzat'ın adamları kaçmak zorunda kaldı.

Bir süre sustu. Derin bir soluk alarak anlatmaya de-

vam etti.

-İlk zamanlar her şey yolunda gitti. Ama çok geçmeden ortalık yeniden karıştı. Hamzat'ın yerine Şamil geçmişti. Bana haber salarak Ruslara karşı birleşmeyi teklif etti. Kabul etmezsem Hunzah'a saldıracağı, taş üstünde taş bırakmayacağı tehdidinde bulundu. Teklifini kabul etmedim.

-Peki, niçin kabul etmedin?

Kaşlarını çatan Hacı Murad bir süre cevap vermedi. Sonra devam etti:

-Yapamazdım. Kardeşim Osman'la Abununsal Han'ın katiliydi o. Şamil'e karşı durmam Rusların işine geldi, General Rozen bana rütbe verdi, Avar bölgesi komutanı yaptı. Rozen, daha sonra Avar'ın başına önce Gazi Kımih Han'ı, Muhammed Mirza'yı, ardından da Ahmed Han'ı atadı. Bana karşı Ahmed Han'ın özel bir kını vardı. Öldürülen Hanların kız kardeşleri Sultan'ı oğluna istemişti. Hanlar bunu kabul etmeyince, Ahmed Han bunu benden bildi. Başa geçince beni öldürtmek istedi ama başaramadı. Beni General Klyugenay'a şikâyet etti. Güya Avarların, askerlere odun vermelerine engel oluyor ve sarık giyiyordum.

Eliyle sarığını işaret ederek devam etti:

-Bu sarık benim Şamil'den taraf olduğumun işaretiymiş. Ama bu iftiraya General bile inanmayarak ona bana dokunmamasını söyledi. General Tiflis'e gidince Ahmed Han bildiğini okuyup üzerime bir bölük asker gönderdi. Beni yakalayıp zincire vurarak bir topa bağladılar, Altı gün böyle gezdirdiler. Yedinci gün Demirhan-Şar'a götürmek üzere çözdüler. Tüfekli kırk askerin korumasında

yola çık-tik. Ellerim bağlıydı ve en küçük bir hareketimde vurulmam için emir verilmişti. Moksoh civarında sağ tarafa geçerek uçurumun kenarından yürümeye başladım Atlamak için uygun bir yer arıyordum. Durumu fark ederek durdurmaya çalışan bir askerle birlikte uçuruma yuvarlandık. O öldü, ben sağ kaldım. Kaburgalarım, kafam, kollarım her yanıma kırık içindeydi. Sürünerek de olsa oradan uzaklaşmak istedim ama beceremedim. Başım dönüyordu, bayılmışım. Kendime geldiğimde her yanıma kan içindeydi. Bu halimi bir çoban görmüş, köylüleri başıma topladı. Beni alıp köylere götürdüler, tedavi ettiler. Elhamdülillah iyileştim ama bir bacağım o olaydan sonra tam olarak iyileşmedi.

Sonra çarpık bacağını ileri uzatarak ilave etti:

-İş görüyor ya, buna da şükür. İyice kendime geldikten sonra Çelmez'e gittim. Avarlar yeniden başlarına geçmemi istediler. Ben de kabul ettim.

Çevik bir hareketle ayağa kalkıp heybesinden sararmış iki mektup çıkardı. Mektupları Loris-Melikov'a uzatarak okumasını istedi. General Klyugenay imzasını taşıyan mektup aynen şöyleydi:

"Asteğmen Hacı Murad! Emrimde bulunduğun süre içerisinde hep senden hoşnut oldum. Seni iyi bir insan olarak bildim. Tuğ General Ahmed Han senin bir hain olduğunu, sarık giydiğini, Şamil'le ilişki kurarak halkı kışkırttığını söylemişti. Seni tutuklayıp yanıma getirmelerini emretmiştim, ama sen kaçtın. Suçlu olup olmadığını kesin bilmediğim için kaçman iyi mi oldu kötü mü bilmiyorum. Şimdi beni dinle. Eğer Büyük Çar'a karşı vicdanın hâlâ temizse, suçun yoksa bana gel. Hiç kim-

seden korkmana gerek yok. Seni kendim koruyacağım. Ahmed Han benim emrim olmaksızın sana birşey yapamaz. Çünkü o da benim emrim altında.”

Bu satırların akabinde sözünü her zaman tuttuğunu, haksever olduğunu belirttiği Hacı Murad'ın kendisine gelmesini tekrarlıyordu.

Hacı Murad Loris-Melikov'un ilk mektubu okuyup bitirdiğini görünce ikinci mektuptan önce bu ilk mektuba nasıl cevap verdiğini anlatma gereği duydu.

-Cevap olarak yazdığım mektupta sarığı Şamil'in etkisiyle değil, inancımın gereği olarak taşıdığımı yazdım. Şamil'e katılmayı ne arzu etmişim ne de edebilirdim. Yanına gitmeme de imkân yoktu. Çünkü onurumu on paralık etmişlerdi.

“Hunzah'a ellerim kollarım bağlı iken üstüme pisleyen alçak hayatta iken dönmem dedim. Bu cevabım üzerine General şu ikinci mektubu gönderdi.

Hacı Murad'ın uzattığı ikinci mektubu alan Loris-Melikov onu da merakla okumaya başladı. Bu ikinci mektupta şunlar yazılıydı:

“Mektubuma cevap verdiğin için teşekkür ederim. Geri dönmekten korkmadığını ama şerefine lekelenmediğini yazı-yorsun. Şuna inan ki Rus yasaları haklının hakkını her zaman korur. Seni aşağılamaya cesaret eden adamın cezalandırılışını kendi gözlerinle göreceksin. Bu işin soruşturulması için emir verdim bile. Dinle Hacı Murad! ... Sana ne denli kırılısam haklıyım. Çünkü verdiğim söze ve dahası bana güvenmedin. Ancak karakter olarak milletçe kuşkulu bir karaktere sahip olduğunuzu bildiğim için aldırıyorum. Eğer vicdanın temizse, sarı-

ğı yalnızca inancının gereği olarak taşıyorsan haklısın demektir. Sarığını benim yanımda ve her Rus subayının yanında rahatça giyebilirsiniz. Şerefini lekeleyen adama gelince, sana söz veriyorum, cezasını çekecektir. Malın mülkün iade edilecek ve Rus adaletinin ne olduğunu göreceksin. Rusların gözünde o olay dolayısıyla kirli bir adam olduğunu sanma. Böyle bir alçaklık senin onurunu kıramaz.

Gimri'lilerin dahi sarık sarmalarına izin verdim? Tekrar e yorum, çekinmen için hiçbir sebep yok. Sana bu mektubu gönderdiğim adamla gel. Ona güvenebilirsiniz, seni düşmanlarına değil bana getirecektir...”

Klyugenay mektubun devamında uzun uzun dil döküyor, Hacı Murad'ın kendisine katılmasını arzuladığını belirtiyordu.

Loris-Melikov'un mektubu okuyup bitirdiğini görünce Hacı Murad anlatmasına devam etti:

-İnanmadım bu 'sözlere. İnanmadığım için de gitmedim. Her şeyden önce Ahmed Han'dan intikam almam gerekiyordu. Bunu yapabilmem için de serbest olmalıydım. O arada Ahmed Han Çelmez'i kuşatmıştı. Beni ölü ya da diri ele geçirmek istiyordu. Adamlarım Ahmed Han'a uzun süre dayanacak kadar güçlü değildi. O sırada Şamil'in teklifi yardımımıza geldi. Ahmed Han'dan kurtulmamıza yardım edeceğine, onu ortadan kaldırıp tüm Avar'ın yönetimini bana bırakacağına dair söz veriyordu. Buna mukabil Ruslara karşı onu desteklemem isteniyordu. Uzun süre düşündüm ve teklifi kabul ettim. O günden sonra da hayatım Ruslarla savaşmakla geçti.

Daha sonra savaşlarını anlattı. Hacı Murad'ın sa-

vaşları saymakla bitecek gibi değildi. Loris-Melikov dahi bunların çok azını biliyordu. Anlattığı savaşlarının ortak özelliği, görülmemiş bir çabuklukla saldırmaları ve cesareti idi. Bu özellik onu sürekli olarak başarılı kılmıştı.

Hacı Murad son olarak şunları anlatıp hikâyesini tamamladı:

-Şamil'le aramızda dostluk yoktu. O benden çekinirdi. Ama ona gerekli olduğumu da bilirdi. Bir gün bana Şamil'den sonra kimin İmam olması gerektiğini sordular. Kimin kılıcı keskinse o olur dedim. Bunu Şamil'e anlatmışlar. Benden kurtulmak amacıyla Tarabasan'a gönderdi. İtiraz etmedim, gittim. Bin koyunla üç yüz at ele geçirip geri döndüm. Davranışımı hatalı bulup beni naiplikten uzaklaştırdı. Sonrada adamlarını gönderip tüm mal varlığıma el koydurdu. Beni yanına çağırmasından, hakkımda ölüm kararı verildiğini anlamıştım, gitmedim. Bizzat yakalamak için peşime düştü. O zaman Vorontzov'a sığındım. Yalnız alelacele kaçtığım için ailemi getiremedim.

Anam, karım ve çocuklarım onun elinde kaldı. Çocuklarım onun elinden kurtarılmadıkça hiçbir karşı harekette bulunamam. Bunu aynen söyle.

-Söylerim.

-Çalış, çabala... Prensın yardımını sağlarsan neyim varsa senin olsun. Ben şu an için bağılı bir adamım. İpin ucu da Şamil'in elinde...

XIII

Savaş Bakanı Çernişev'e 20 Aralık günü Vorontzov'un Fransızca olarak yazdığı mektup aynen şöyleydi:

“İki üç gündür rahatsız olmam sebebiyle Hacı muradı ne yapacağımıza bir karar vermek için size mektup yazma fırsatı bulamadım. Son mektubumda Hacı Murad'ın buraya geldiğini bildirmiştım. Tiflis'e ayın 8'inde geldi. Hemen ertesi gün onunla ilk görüşmemi yaptım ve sekiz dokuz gün boyunca kendisiyle konuşup bizlere ne yönde yardımı olabileceğini, özellikle de şu an için onu ne yapacağımızı düşündüm. Ailesi yüzünden büyük bir keder içinde. Hiç çekinmeden herkese söylediği şey ailesi Şamil'in elinde kaldığı sürece elinin kolunun bağlı olacağını, ona gösterdiğimiz iyi kabulden ve bağışlamadan dolayı boynuna borç saydığı hizmetlerini yerine getirmek için kendinde güç bulamayacağını söylüyor. Ailesinin akıbeti hakkında bir bilgi alamamak onu çileden çıkarıyor. Onun refakatine verdiğim kişilerin söylediklerine göre, geceleri uyuyamıyor, yemiyor ve zamanını ibadet ederek geçiriyor. Onu teselli eden biricik meşgalesi, izin alarak ata binmek, yanındaki refakatçi Kazak askerleriyle kırlarda dolaşmak. Söylediğine göre bu alışkanlığı uzun yıllardan beri süregelen bir davranış tarzıymış. Ailesinden bir haber alıp almadığımı öğrenmek için her gün bana uğruyor Teklifini tutsaklar ve bir miktar para ile Şamil'e elçi gönderilmesi ve ondan ailesinin serbest bırakılmasının istenmesi. Ona bu iş için para verebilecek çok adamı varmış. “Ailemi kurtarın, ömür boyu size hizmet edeyim”, diye tekrarlayıp duruyor. Dediğine göre Şamil'e karşı yapılacak bir hareket için en verimli hat

Lezgin hattıymış. “bu hattan yapılacak bir harekâtla bir ay içerisinde size büyük bir başarı sağlamazsam, beni istediğiniz gibi cezalandırın” diyor.

Cevap olarak ona söylediklerine katıldığımı, üstelik de ailesinin bir rehin gibi yanımızda kalmasının bizim açımızdan daha iyi olacağını, kendisine karşı bazı şüpheleri ortadan kaldıracacağını söyledim. Ayrıca değiş-tokuş için tüm tutsakları toplayacağıma, Şamil’e verilecek fidye için, kanuna uygun olmasa bile ona yardım etmek isteyenlerden para toplayıp, kendisinin toplayacağı paraya katacağıma dair söz verdim. Bu arada düşüncelerimi de kendisine aktardım. Çünkü Şamil, ailesini hiçbir suretle vermeye yanaşmayabilir. Belki de onun geri dönmesi için ailesini koz olarak kullanır, dönmediği takdirde anasını, karısını ve altı çocuğunu teker teker öldürme tehdidinde bulunabilir. Şamil’den böyle bir tehdit aldığı takdirde kararının ne olacağını sordum. Bu sorum üzerine gözlerini havaya kaldırıp kollarını açarak, her şeyin Allah’ın bilgisi dahilinde olduğunu, o en güzelini bildiğini, ama kesinlikle düşmanına teslim olmayacağını, Çünkü Şamil’in kendisini bağışlamasına imkân olmadığını söyledi. Bunun yanında ailesine bir zarar verileceğine ihtimal vermiyor, eğer zarar verilirse bu büyük bir düşüncesizlik olur diye düşünüyor. Böyle bir hareket öncelikle Hacı Murad’ın kinini artırmış olur, üstelik Dağıstan’da Şamil’in böylesi bir hareketini önleyebilecek saygın insanlar da mevcuttur.

Son olarak geleceği için Allah’ın buyruğuna boyun eğeceğini ama şimdilik sadece ailesini düşünüyor olduğunu tekrarlıyor. Ve ayrıca Çençe dolaylarına gitmek için de ben den izin istiyor. Oradan ailesi hakkında bil-

gi almak daha kolaymış. Düşman bölgesinde kendisine bağlı oldukça adam da varmış.

Bizlere katılan, ya da hiçbir tarafa bağlı bulunmayan halk arasında daha başarılı olacağını, bizlere daha faydalı olabileceğini söylüyor. Ayrıca tekrar Grozna'ya kalesine gönderilmesini de rica ediyor.

Tüm bu gelişmeler doğrusu beni kaygılandırmıyor değil. Çünkü nasıl hareket edersem edeyim büyük bir sorumluluk altında bulunduğumun bilincindeyim. Öncelikle şunu biliyorum ki Hacı Murad'a körü körüne inanmak büyük bir ihtiyatsızlık olur. Öte yandan kaçmasını ve tekrar Şamile katılmasını önlemek için onu hapsetmek de siyasal yönden uygun olmaz. Böyle bir hareket kısa zamanda tüm Dağıstan'da duyulur ve Şamil'e başkaldırıp bizimle birleşmek isteyenlerin isteklerini kırar. Üstelik de Şamil'e daha fazla yakınlaşmış olurlar. Sonra Hacı Murad'ın Şamil'e karşı çıkıp bize sığınmış olması tarafsız kitlelerce dikkatle izleniyor ve bize karşı bir ilgi oluşturuyor.

Kanaatimce şimdilik Hacı Murad'ın istediği şekilde davranmak zorundayız. Alacağımız tedbirlere rağmen Hacı Murad'ı elimizden kaçırırsak buna şaşmamak gerekecek Yöneticilikte, özellikle böylesi karışık konularda yanılığa düşmemek ve bunun sorumluluğuna katlanmamak mümkün değil. İnsan takip ettiği yolun doğruluğuna inanmışsa gerisi önemli değil.

Sevgili Prens, tüm bu yazdıklarını Majeste İmparatorun yüksek görüşlerine sunmamızı önemle rica ediyorum. Yüce İmparatorun davranışımı olumlu bulması beni mutlu edecektir. Size yazdığım ayrıntıları aynen General

Zavadovskiy'le General Kozlovskiy'e de yazdım. Hacı Murad'a da tüm davranışlarında General Kozlovskiy'e karşı sorumlu olduğunu ayrıca bildirdim. Bundan böyle doğrudan onunla ilişki halinde olacaktır.

Dağlılar arasında, Hacı Murad'ı hapsettiğimiz yönünde bir dedikodu yayılmasını önlemek amacıyla Hacı Murad'ın yanına koruyucu alarak istediği şekilde gezmesini serbest ettim. Yalnız, ilk gittiği Vozdvijenskaya'ya bir daha gitmemesi yönünde ondan söz aldım. O yer ilk teslim olduğu ve dostu saydığı oğlumun idaresi dışında bulunduğundan istenmeyen olaylar çıkabilirdi. Üstelik de oralar düşmanın kalabalık olduğu yerlere oldukça yakındır. Groznaya ise kendi güvenilir adamlarıyla ilişki kurabilmesi müsait bir yerdir.

Kendi arzusu üzerine yanına kattığım yirmi seçme kazağın yanında Süvari Binbaşı Loris-Melikov'da sürekli yanında bulunuyor. Melikov, değerli, yetenekli, çok akıllı ve Hacı Murad'ı iyi tanıyan bir subay. Üstelik de onun dilini biliyor. Öyle sanıyorum ki Hacı Murad da ona güveniyor.

Hacı Murad konusunda Trahanov'la da görüştüm. Davranışımı o da doğru buldu. Aslında başka bir seçeneğimiz de yok. Ya onu tutuklayıp kaçmasın diye tüm dikkatlerimizi üzerinde toplamamız gerekecek, ya da o bölgeden bütünüyle uzaklaştırmamız. Her ikisinde de Hacı Murad'la Şamil arasındaki geçimsizlikten yararlanma fırsatını kaçıracağımız gibi, Şamil'in halkı arasında birliği sağlamasına da dolaylı olarak yardımcı olmuş olacağız.

Prens Tarhanov, Hacı Murad'ın Şamil'e karşı duyduğu kinde samimi olduğuna inanıyor. Onu endişelendiren

tek şey Hacı Murad'ın dinine olan aşırı saygısı ve bağlılığı. Şamil'in ileride onu bu yolla etkileyebileceğini Hacı Murad'ın kendisi de gizlemiyor.

Sevgili Prens, size buradaki olayları mümkün olduğunca özetlemeye çalıştım.

XIV

Vorontzov'un mektubu 24 Aralık'ta Tiflis'ten yola çıkarıldı. Özel bir ulak bir düzineye yakın at çatlatıp bir o kadar da arabacıya kan kusturarak mektubu 1851'in son günü, yani yılbaşından bir gün önce Savaş Bakanı Çernişev'e ulaştırdı.

Bu mektubu Çernişev 1 Ocak 1852'de incelenecek öbür dosyalarla birlikte Çar Nikolay'a sundu.

Çernişev, Vorontzov'u pek sevmezdi. Kendisi zor günler yaşadığı, sefalet içerisinde bulunduğu günlerde Vorontzov lüks içerisindeydi. O soylu, varlıklı, köklü bir aileden geliyordu. Kendisi ise halkın arasından, sıfırdan yükselerek bu mevkiye gelmişti. Bunun için Çar'ın Vorontzov'a karşı gösterdiği yakınlık canını sıkıyor değildi. Vorontzov'u Çarın gözünden düşürmek için elinden geleni yapmaktan çekinmiyordu. Kafkasya'daki askeri hareketle ilgili bir önceki raporu fırsat bilerek Çar'ı Vorontzov'a karşı kışkırtmayı başarmıştı. Bir müfreze askerin Dağlılarca öldürülmesine sebep olarak komutanlığı göstermişti.

Bu kez de düşüncesi Vorontzov'un Hacı Murad'la ilgili görüşlerinin olumsuzluğunu dile getirmektir. Çar'ı, Vorontzov'un her zaman kendi milletinin zararına olarak Dağlıları koruduğuna, onlara karşı gevşek olduğuna, yanlış siyaset takip ettiğine, Hacı Murad'ı Kafkasya'da bırakmakla bu yanlışların en büyüğünü yaptığını inandırmak istiyordu. Ona göre Hacı Murad mutlaka askeri durumumuzu öğrenmek üzere gelmişti. Bu yüzden Orta Rusya'ya yollanmalı ve ancak ailesi Dağlıların elinden

kurtarılarak elde rehin tutulursa ondan yararlanma yoluna gidilmeliydi.

Ne var ki Çerņişev'in kendi kafasında kurduğu bu plan uygulamaya girmede. Çünkü 1 Ocak sabahı, Çar Nikolay'ın en huysuz olduğu zamanlardan birine rastlamıştı. Böyle günlerde Çar, sadece karşı koymuş olmak için hiçbir teklifi kabul etmezdi. Özellikle de bu teklif, yerini dolduracak başkası olmadığı için tahammül ettiği Çerņişev'den gelmişe. Onun, Zahar Çerņişev'i Dekabrisler davasında tutuklatıp malına mülküne el koymak için nasıl uğraştığını çok iyi bildiğinden pek tutmazdı. Böylelikle Hacı Murad, Çar Nikolay'ın o günkü asabiyeti sayesinde Kafkasya'da kaldı. Belki de Çerņişev o raporu bir gün sonra vermiş olsaydı kaderi değişecekti.

XV

Soğğun eksi 20 derecede olduğu sisli bir sabahın dokuz buçuğuydu. Başına mavi bir şapka giymiş, şişman, sakallı arabacı, küçük kızağı Kış Sarayı'nın önünde durdurdu. Efendisini bir müddet önce bırakmış, kalın pamuklu paltosuna sarınarak dizginlerin üzerine oturmuş, üşüyen ellerini oğuşturmakta olan arkadaşını, Prens Dolgorukiy'nin arabacısı, başıyla selamladı.

Çerņişev, yakası boz renkli, kunduz kürke kaplı bir kaput ve üniformasının horoz tüylü, üç köşeli şapkasını giymişti. Dizlerine örtülü ayı postunu kaldırarak üşümüş, lastiksiz ayaklarını itinayla kızaktan çıkardı. Ve kapıcının ciddi bir tavırla açtığı kapıdan mahmuzlarını şingirdatarak geçip, içeri girdi. Geniş salonda, koşarak gelip kendisini karşılayan yaşlı bir saray uşağına kaputunu bıraktı. Aynanın karşısına geçip şapkasını perukasından dikkatle ayırdı. Şakaklarındaki ve alınıdaki bukleleri alışkın hareketlerle elleriyle kabartıp Nişanını, kordonlarını ve püsküllü kocaman apoletlerini düzelitti. Sonra da güçsüz adımlarla halı kaplı geniş merdiveni çıkmaya başladı.

Kapılarda onu saygıyla selamlayan üniformalı uşakların arasından geçerek kabul salonuna girdi. Yaverliğe yeni atanmış genç bir subay karşıladı onu. 'Favorilerini Çar Nikolay gibi şakaklarından gözlerinin üzerine doğru taramıştı.

Üniforması, apoletleri, kordonları yepyeni ve aşırı eğlence gecelerinin henüz yıpratmadığı ince bıyıklı, pembe yüzü güleç bir gençti. Savaş Bakanı yardımcısı

sı Prens Vasiliy Dolgorukiy, bezgin ve donuk bakışlarla ayağa kalkıp, Çernişev'le selamlaşarak tokalaştı. Onun da bıyık ve favorileri Nikolay'ınki gibiydi.

Çernişev, Çarın çalışma odasını işaret ederek Yavere sordu:

-İmparator?

-Majesteleri henüz yeni geldiler, dedi Yaver. Kendi sesini işitmekten duyduğu hoşnutsuzluk yüzünden okunuyordu. Başında su dolu bir bardak varmış da dökülecekmiş gibi yumuşak adımlarla yürüyüp, sessizce kapıya yaklaştı. Kapıdan girerken tüm benliğiyle derin bir saygıya bürünüp kapının arkasında kayboldu.

Dolgorukiy evrak çantasını açmış içindeki evrakları son bir kez gözden geçirmekteydi.

Çernişev odayı arşınlayarak asık bir yüzle Çar'a vermesi gereken raporu düşünüyordu. Tam çalışma odasının önüdeyken kapı açıldı, içerden çıkan Yaver saygılı bir tavırla Bakanla yardımcısını Çarın huzuruna çağırdı.

Büyük yangının harap ettiği saray baştan itibaren yeni-den onarılmış olmasına rağmen Çar hâlâ ikinci katta kalmaya devam ediyordu. Bakanlar ve yüksek devlet adamlarını kabul ettiği çalışma odası oldukça geniş ve yüksekti. Dört büyük penceresi dışarıya bakıyordu. Çar 1. Aleksandr'ın büyük boy bir portresi ilk girişte dikkat çekiyordu. Duvar dibinde birkaç sandalye, ortada büyük bir yazı masası ve masanın önünde Nikolay'ın koltuğuyla, misafirlerin oturması için birkaç sandalye vardı.

Nikolay, apoletsiz siyah bir redingot giymiş, koca gö-

beğini mümkün olduğunca sıkılmış donuk ve cansız gözlerle odaya girenlere bakıyordu. Yüzünde belli bir hoşnutsuzluk vardı.

Sıkıntısının nedeni, önceki günkü maskeli balodan fazla yorgun ve bitkin çıkışı idi. Her zamanki gibi, tepesi kuşlu muhafız alayı miğferiyle halkın arasında çalım satarak dolaşırken kalabalığın içinde, geçen baloda rastladığı maskeli kadını görmüştü. Geçen sefer tüm şuhluğu ile yaşlı adamın kanını coşturmuş, sonra da bir sonraki baloda buluşma sözü vererek kaçmıştı. Dünkü baloda aynı kadınla karşılaşınca onu hemen salıvermemiş locaya çıkıp oturmayı teklif etmişti. Locanın önünde kimseyi bulamayınca Nikolay kapıyı açıp kadını içeri davet etti.

Kadın duralayarak:

-İçerde biri var, dedi.

Gerçekten de içerde birileri vardı. Bir süvari subayıyla sarı kıvrıkcık saçlı, genç bir kadın birbirlerine sokulmuş, oturuyorlardı. Kadının üzerinde domino kumaşından bir tuvalet vardı ve maskesini çıkarmıştı. Kızgınlıktan burundan soluyarak kapıda dikilen Nikolay'ı ilk o gördü ve hemen maskesini taktı. Subay ise korkudan donup kalmış, yuvalarından dışarıya fırlamış gözlerini Nikolay'a dikmiş bakıyordu.

İnsanlara korku vermeye alışkın olan Nikolay yine de her seferinde hoşlanırdı insanları korkutmaktan. Bazen de böyle korkudan afallamış insanlara ince tatlı dille hitap eder. Sonra da terslerdi. Bu kez de öyle yaptı.

-Ee kardeşim, sen benden gençsin, pekâlâ bana yerini vermek istersin, dedi.

Subay şaşkınlığını atlatmış olmalı ki bu söz üzerine sıçrayarak kalktı. Kızarıp bozarak iki büklüm maskeli arkadaşının ardından locadan çıktı.

Nikolay'ın refakatindeki maskeli kadın, İsveçli bir mürebbiyenin kızıydı ve ancak yirmi yaşlarında güzel bir kızdı. Nikolay'a anlattığına göre ta çocukluğundan beri resimlerine baka baka onu taparcasına sevmişti. İlgisini çekmek için her şeyi yapabiliirdi. Hayatta onunla tanışmış olmaktan başka hiçbir şey istemiyordu... O gece genç kız bir saatten fazla zamanını onunla baş başa geçirdi...

Nikolay aynı gece saraydaki kendi odasına geçip, övündüğü dar ve sert yatağına uzandığında uzun süre uyu-yamadı. Napoleon'un şapkası kadar ünlü saydığı pelerinini üzerine örtmüştü. Genç kızın korku ve heyecan dolu bembeyaz yüzü gözünün önünden uzaklaşmıyordu nedense. Evli bir adam için bu serüvenin doğru olmadığı aklının ucundan bile geçmiyordu. Fakat yine de içinde bir mutsuzluk, bir çöküntü vardı. Bu duyguyu bastırmak için kendisine her zaman rahatlık veren şeyi düşünmeye başladı: "Ne büyük bir adam olduğunu..."

Akşam geç yatmasına rağmen, yine her zaman olduğu gibi tam sekizde kalktı. Kocaman semiz gövdesini buzla ovaladı. Çocukluğundan kalma bir alışkanlıkla ezberindeki duaları anlamlarına hiç önem vermeksizin okudu ve kaputu-nu, şapkasını giyip, rıhtıma çıktı.

Rıhtımın ortasında iriyarı, üstünde Hukuk Fakültesi'nin forma ve şapkası bulunan bir gençle karşılaştı. Hukuk Fakültesi sevmediği bir okuldu. Bu yüzden olsa gerek yüzü asıldı. Ama öğrencinin onu görünce kusursuz

bir şekilde “esas duruşu ve selam verirken ki ciddiyeti hoşnutsuzluğunu giderdi. Sormadan edemedi:

-Soyadın ne?

-Polosatof, Majeste İmparatorları!

-Aferin!

Genç delikanlı aynı vaziyette dimdik bekliyordu. Nikolay geçip gidecekken yeniden durup sordu:

-Askerliğe girmek ister misin?

-Hayır, Majeste İmparatorları!

-Koca odun!

Nikolay genç delikanlının yüzüne bakmadan yürüyüp uzaklaştı. Bir yandan yürüyor, bir yandan da söylenip duruyordu: “Koperveyn, Koperveyn...” diye dünkü tanıştığı genç kızın adını sayıkladı birkaç defa. Sonra da “Kötü, kötü...” diye bir tempo tutturdu. Ağzından çıkan kelimeleri hiç düşünmüyor, içindeki duyguyu bastırmaya çalışıyordu. Hoşnutsuzluk duygusunun yeniden harekete geçtiğini hissedince; “Ben olmasaydım ne olurdu şu Rusya’nın hali!” diye kendi kendine söylendi. Sonra ilave etti; “yalnız Rusya mı, bütün Avrupa ne yapardı ben-siz?” Ardından kayınbiraderi Prusya Kralını düşündü. Onun güçsüzlüğünü, budalalığını anımsayarak başını salladı.

Yürüyerek sarayın küçük kapısına yaklaştığında, kırmızı kıyafetlere bürünmüş bir uşağın Saltıkovski kapısına doğru sürdüğü, Yelena Pavlovna’nın arabasını gördü. Çar Nikolay’a göre Yelena Pavlovna, kendini yalnızca şair ve hatip değil aynı zamanda bir yönetim bilimci olarak da gören, kendinin Rusya’yı Nikolay’dan

çok daha iyi yöneteceğini sanan biriydi. Bunlar korkutularak da sinmiyorlardı. Bir süre önce ölen kardeşi Mihail Povloviç'i hatırladı. İçini keder ve sıkıntı bastı. Yüzü asıldıkça asılırken yine aklına geleni mırıldanmaya başladı. Ancak saraya girdiğinde kesti mırıldanmayı, Odasına geçip ayna önünde favorilerini ve başındaki perukayı düzeltti. Sonra da çalışma odasına geçip ziyaretçileri kabule başladı.

İlk olarak Çernişev'i kabul etmişti. Nikolay'ın kötü bir gününde olduğunu yüzünden ve gözlerinden anlaması zor olmamıştı Çernişev'in. Üstelik dün akşamın Nikolay için nasıl geçtiğini biraz tahmin de edebiliyordu. Nikolay, cansız gözlerini Çernişev'in yüzüne dikerek soğuk bir şekilde se-lamına karşılık verip yer gösterdi.

Çernişev'in Nikolay'a sunduğu raporların ilki bazı levazım görevlilerinin ortaya çıkarılan yolsuzluklarıyla ilgiliydi. Bundan sonra ise sırasıyla, Prusya sınırında yer değiştirecek birlikler sorunu, yılbaşında ödül verileceklerin listesinde ödül verileceklere ilave yeni liste, Hacı Murad'ın Ruslara geçtiğini bildiren Vorontzov'un mektubu ve bir profesörü öldürmeğe teşebbüs eden tıp öğrencisinin durumu vardı.

Nikolay, dudakları kısık bir vaziyette yüzüklü beyaz eliyle, sessizce sayfaları karıştırıyor, gözlerini Çernişev'den ayırmadan onu dinliyordu. O levazımcıların hepsinin de çalıp çırdığından adı gibi eminde. Fakat suçları açıkça ortaya çıkan bu görevlilerin de cezalandırılması gerekiyordu. Hepsini er olarak askere sevk etmeye karar verdi. Ama biliyordu ki bu ceza diğer levazım görevlilerinin bu işi yapmasını önlemeyecekti. Çalıp çırmak görevlilerin özelliği, onları yakalayıp ce-

zalandırmak da kendinin göreviydi. Gerçi bu görevi yerine getirmekten bıkmıştı artık ama yine 'de mecburdu.

-Galiba ülkemizde bir tek şerefli insan kaldı, dedi. Çernişev, Rusya'daki tek şerefli insanın Nikolay olduğunu, öyle kastedildiğini hemen anladı, gülümseyerek:

-Herhalde öyle, Majestem! Dedi.

Nikolay, kâğıdı alıp masanın sol tarafına koyarken:

-Şimdi geç onu, kararı sonra yazarım, dedi.

Sırada ödüllendirilecek isimler ve birliklerin yer değiştirmesi konusu vardı. Nikolay ödüllendirileceklerin listesine şöyle bir göz attı, birkaç isim silmekle yetinip Prusya sınırına iki tugay yollanması, için kesin emir verdi.

Nikolay, Prusya Kralının 1848'de bir tek anayasayı kabul edişini bir türlü bağışlayamıyor, gerek mektuplarında gerekse yüzsüze olan görüşmelerinde dostluk gösteriyor olmasına rağmen sınırda asker bulundurmaya yararlı görüyordu. Nikolay'a göre kayınbiraderi Prusya Kralının emniyeti içindi bu birlikler. Çünkü ona göre Prusya halkı her an ayaklanabilirdi. Nikolay her yerde bir ayaklanma hazırlığı görüyor olmaktan kendini alamazdı. Macarlar karşısında Avusturya'ya yaptığı gibi Prusya tahtını korumak için şarttı o birlikler.

-Ben olmasam ne olur şu Rusya'nın hali, diye düşünmekten kendini alamadı yeniden. Sonra sordu:

-Başka ne vardı?

-Kafkasya'dan bir kurye geldi, dedi Çernişev. Sonra da Hacı Murad'ın Ruslara geçişi üzerine Vorontzov'un yazdıklarını okumaya başladı.

Nikolay bu habere sevinmişti:

-Demek öyle, iyi bir başlangıç.

-Majestelerinin kurduğu plan anlaşılın ürününü vermeye başlıyor.

Nikolay'ın strateji yeteneğinin övülmesi hoşuna gitti. Çünkü bazen içinden bir ses böyle bir yeteneğinin olmadığını söylüyordu ona. Oysa strateji yeteneğiyle sık sık kendisi de övünürdü. Canı daha fazla övülmek isteyince sordu:

-Ne demek istiyorsun?

-Şunu demek istiyorum ki; eğer Majestelerinin planını daha önce izlemiş olsalardı, ormanları kesip, ekili arazileri yakarak ağır ağır ilerleyecekler ve Kafkasya çoktan elimize geçmiş olacaktı. Bence Hacı Murad sırf bu yüzden daha fazla dayanamayacaklarını anlayarak bizden tarafa geçmiştir.

-Haklısın, dedi Nikolay.

Ormanları keserek, ekili arazileri yakıp yıkarak düşman topraklarında ağır ağır ilerlenmesi, Yermolov'la Velyomikov'un planıydı. Nikolay ise başlangıçta bu plana karşı çıkmış, Şamil'in bölgesini bir hamlede ele geçirmeyi ve haydut yuvasını dağıtmayı öne sürmüştü. 1845 yılındaki Dargo Seferi Nikolay'ın bu planı üzerine yapılmış ve binlerce insanın hayatına mal olmuştu. Buna rağmen Nikolay, ormanları ve yiyecekleri yok ederek ağır ağır ilerleme planına da sahip çıkıyordu. Aslına bakılırsa bu planın onun olduğuna inanılması için hiç olmazsa Dargo Seferinde uygulanması için baskı yaptığı planın kendi planı olduğunu gizlemesi gerekirdi. Oysa

Nikolay bunu da yapmıyor, birbirine taban tabana zıt bu iki planla övünüyordu. Etrafındaki yağıdanlık tipi kişilerin pohpohlamalarıyla öyle bir duruma gelmişti söz ve davranışlarındaki çelişkiyi göremez olmuştu. Hatta gerçeğe, mantığa, sağduyuya aykırı davrandığını da fark edemez duruma gelmişti. Verdiği emirlerin ne denli anlamsız, haksız, saçma ve çelişkili olursa olsun sırf kendi emri olduğu için yapılması ve uyulması gerektiğine inanıyordu.

Çernişev'in raporunda belirttiği tıp öğrencisinin durur mu için verdiği karar da buna benzer bir karar olmuştu.

Mesele şuydu: İki kez sınava giren öğrenci üçüncüsünde de Ela geçememişti. Sinir hastası olan öğrenci bu başarısızlığında bir haksızlık görmüş, masanın üzerindeki çakıyı kaptığı gibi profesörün üzerine atılmış ve onu birkaç yerinden hafif de olsa yaralamıştı. Nikolay raporu okuduktan sonra sordu:

-Adı ne?

-Bjezovskiy.

-Polonyalı mı?

-Evet, üstelik Katolik.

Nikolay'ın yüzü asılmıştı.

Polonyalılara geçmişte çok büyük kötülükler etmişti. Yaptığı bu kötülükleri açıklayabilmek için, bütün Polonyalıların birer sahtekâr olduklarına inanması gerekirdi. O da zaten onlara bu gözle bakıyor, yaptığı kötülükler nispetinde de onlardan nefret ediyordu.

Başını eğip gözlerini kaparken:

-Bekle biraz, dedi.

Çernişev bu hareketin ne anlama geldiğini gayet iyi biliyordu. Önemli bir problemle karşı karşıya geldiği zaman bu şekilde bir süre iç âlemiyle baş başa kalması gerekirdi Nikolay'ın. Söylediğine göre o zaman ona bir sezgi geliyor ve derinden gelen bir ses problemini nasıl çözmesi gerektiği konusunda yardımcı oluyordu. Böyle durumlarda verdiği kararlarının isabetli kararlar olduğuna inanırdı. Şimdi de tıp öğrencisinin durumunu dinledikten sonra kabaran Polonyalı düşmanlığını nasıl tatmin edeceğini düşünerek bu yönteme başvurmuştu. İçindeki ses karar olmasına oldukça yardımcı da olmuştu. Raporu eline alarak, iri, yuvarlak harflerle şunlar yazdı: "Ölüm cezasını hak etmiştir. Ama Allah'a şükür ki bizde ölüm cezası yoktur. Bende yeniden ölüm cezasını getirecek değilim.

Suçlu, bir kişilik sıradan (dayaktan) on iki kez geçirilsin. Nikolay. "Metnin en altına da yine kocaman harflerle imzasını attı.

Nikolay on iki bin vuruşun kesin ve çok acı verici, dayanılmaz bir ölüm şekli olduğunu gayet iyi biliyordu. En güçlü bir adam için beş bin vuruş bile acımasız bir ölüm şekliydi. Nikolay verdiği bu kararlar hem gösterdiği acımasızlığı hem de ülkesinde ölüm cezasının olmadığını düşünerek büyük bir zevk duyuyordu.

Yazdığı kararı Çernişev'e uzatarak:

-Al, oku, dedi.

Çernişev kararı okudu ve bu bilgece karara karşı duyduğu saygının ifadesi olarak başını eğdi. Nikolay kararına ilave olarak şunları söyledi:

-Bütün öğrenciler meydanda toplansın, cezaya hazır bulunsunlar.

Sonra da içinden “yararlı olur onlara” diye söylendi. Verdiği kararlar tatmin olmamışçasına: “şu isyan mikrobunun kökünü kazıyacağım, söküp atacağım onu!” diye mırıldanmaktan kendini alamadı.

Çernişev:

-Baş üstüne, dedikten sonra bir süre susup perçemini düzeltti. Sonra sordu; Mihail Semyonoviç’e nasıl bir cevap vermemizi istersiniz?

-Benim yöntemimi sıkı sıkıya uygulasınlar. Evleri yıkip yiyecekleri yok etsinler, sık sık baskılar düzenleyerek onları yıldırınsınlar.

-Hacı Murad hakkındaki kararınız nedir?

-Vorontzov mektubunda ondan yararlanmak istediğini yazıyor ya.

Çernişev, bakışlarını Nikolay’dan kaçırarak:

-Fakat bu tehlikeli olabilir, Korkarım ki Mihail Semyonoviç kendisine fazla güveniyor.

Nikolay, Çernişev’in ne demek istediğini anlamıştı. Vorontzov’un tutumunu eleştirme gayretinde olan Çernişev’e sordu:

-Peki, bu konuda senin düşüncen ne?

-Hacı Murad’ın derhal Rusya içlerine sevk edilmesini en tehlikesiz yol olduğu kanaatindeyim.

Nikolay alaylı bir ifadeyle:

-Bunu sen düşünüyorsun, ben Vorontzoy’a hak veri-

yorum ve aynen onun gibi düşünüyorum. Böylece yaz ona.

Çernişev pek memnun olmamakla birlikte ayağa kalkıp Çarı selamlarken:

-Emredersiniz, dedi.

Rapor okunurken yalnızca Nikolay'ın birliklerin değiştirilmesi konusunda sorduğu sorulara cevap olarak birkaç kelime konuşan Dolgorukiy de Çarı selamlayarak kalktı.

Çernişev'in hemen ardından Batı Bölgesi Askeri Valisi General Bibikov huzura girdi. Çarla vedalaşmaya gelmişti. Ortodoks meşrebini kabul etmeyerek ayaklanan köylülere karşı uygulayacağı politikayı Çara bildirdi. O da bu politikayı onaylayarak ayaklanan tüm köylülerin askeri mahkemeye çıkartılmasını emretti. Nikolay ayrıca köylüleri kıskırtan bir gazetenin yayın müdürünü de askere almasını emretti. Sonra da şu açıklamayı yapma zarureti duydu.

-Gerekli gördüğüm için böyle yapıyorum. Bu konu da değişik fikirler ileri sürülmesini istemiyorum.

Bibikov verilen emirlerdeki haksız kararları gayet iyi görüyordu. Ama karşı koyması da mümkün değildi. Nikolay'ın emrine karşı çıkması demek; kırk yıl çalışarak geldiği mevkiyi, serveti ve rahatı yitirmek demektir. Bu yüzden de Çarın acımasız, akıldan ve sağduyudan uzak emirlerini yerine getirmeye hazır olduğunu bildirir bir şekilde başını öne eğdi.

Bibikov'un da selam vererek huzurdan çıkması üzerine Nikolay görevini yapmış olmanın kıvancıyla gerindi,

saatine baktı. Göğsü nişanlarla, kordonlarla süslü, apoletli bir üniforma giyerek kabule çıkmak için hazırlandı. Kabul salonunda yüzden fazla üniformalı erkekle, süslü püslü elbiseler giymiş kadınlar onu bekliyorlardı.

Göğsünü şişirerek kabul salonuna geçti. Korseyle sımsıkı sıktığı karnını korsenin altından da bir aşağı bir yukarı çekerek donuk ve cansız bakışlarla yürüdü. Kendisine çevrilmiş, dalkavukça bakışları üzerinde hissedererek göğsünü daha da şişirip görkemli bir tavır almaya çalıştı. Misafirlerin aralarından ilerlerken içlerinde tanıdık simalarla karşılaşılıyor, onlara ya Rusça ya Fransızca bir şeyler söylüyordu.

Nikolay, salonda yılbaşı kutlamalarını kabul ettikten sonra kiliseye geçti. Orada da rahiplerin kutlamalarını kabul etti. Bu işten bıkkınlık getirdiği halde gerekli ve önemli bir görev olduğu için hepsine katlandı. Ne denli bıkarsa bıksın, dünyanın mutluluğu, bereketi ona bağlı olduğu için katlanmalıydı hepsine.

Kilise töreninin sonunda saçları itinayla taranmış. Görkemli bir papaz çömezi “Uzun Yıllara” duası okudu. Güzel sesli kişilerin oluşturduğu Koro da büyük bir uyum içerisinde duayı tekrarlardı. Nikolay arkasına bakınca tombul Nelidova’yla göz göze geldi. Onunla dünkü kız arasında bir mukayeseye girince kazanan Nelidova oldu.

Nikolay kiliseden çıkınca doğruca Çariçeye gitti. Karısı ve çocuklarıyla şakalaştı. Her zaman yaptığı gibi arabasına binip gezintiye çıkmadan önce Maliye Bakanını Volkonskiy’e uğrayarak dünkü kızın annesine her yıl özel ödeneğinden emekli maaşı ödenmesini emretti.

O gün öğle yemeği Pompeyskiy salonunda yenecekti. Yemeğe birçok yüksek bürokrat da çağırılmıştı.

ar ve arienin gelmesi beklenirken, Prusya elçisiyle Baron Liven arasında Prusya'daki son gelişmeler üzerine ilginç bir konuşma oluyordu.

Baron Liven Prusya elçisine hitaben şunları söylüyordu:

-Polonya ve Kafkasya, Rusya'nın ıbanbaşlarıdır. Bu ülkelerde hiç olmazsa yüzer bin kişi bulundurmamız gerekecek.

-Polonya mı dediniz?

-Oh evet, Maeternich'in başımıza ördüğü bir çorap bu.

Tam o sırada titrek kafası, dudaklarında donmuş glmsemeyesiyle arie girdi içeri. Ardından da Nikolay.

Sofrada Nikolay, Hacı Murad'ın şeyh şamil'den ayrılarak kendilerine katıldığını bildirip, planını bir kez daha açıkladı. Ona göre ormanlar kesilerek Dağlılar sıkıştırılmış olsa Kafkasya'daki savaştan daha çabuk sonuç alınmış olurdu.

Daha o sabah Nikolay'ın kendisinin büyük bir strateji ustası görerek düştüğü acıklı durumu sezebilen eliyle Prusyalı yaver birbirlerine kaçamak bir bakış attılar. Elçi Nikolay'ın büyük strateji yeteneğini(!) bir kez daha ispatlayan bu planı parlak cmlerle övmeye koyuldu.

Yemekten sonra Nikolay, yüzlerce kadının mayolarla geçit yaptığı baleye gitti. Balenin sona ermesi üzerine rejisörü çağırıp çok hoşlandığı kadını göstererek onun

elmas bir yüzükle mükâfatlandırılmasını emretti.

Ertesi gün rapor vermeye gelen Çerņişev'e Haç Murad hakkında ki kararını bir kez daha açıklayarak emirlerinin Vorontzov'a derhal iletilmesini emretti. Hacı Murad'ın Ruslara geçişinden istifade edilerek Çeşme sürekli olarak sıkıştırılmalıydı.

Çerņişev, Nikolay'ın bu emrini yazarak özel bir kurye ile Tiflis'e yolladı. Kurye, atları çatlatıp, arabacıların suratlarını dağıtarak en hızlı şekilde Tiflis'e ulaştı.

Çarın emrine uyularak 1852 Ocağında Çeşne'ye bir saldırı düzenledi.

Saldırı birliğinde dört piyade taburu, iki yüz kazak, sekiz top bulunuyordu. Birliğin takip ettiği yolun iki yakasında ki hendekler boyunca omuzları tüfekli, göğüsleri çapraz fi-şekilli bir sıra er birliği koruyordu. Birlik, mümkün olduğunca az gürültü yaparak yol almaya çalışıyordu. Fakat yine de arada sırada, yolun engebeli bir yerinde sarsılan bir topun sesi, bir at kişnemesi, yürüyüş sırasını bozan bir eri kızan bir subayın kısık sesle uyarması sessizliği bozuyordu. Bir kez de, uzunca bir çalılıktan çıkan, göbeği ve arkası beyaz, sırtı boz bir keçiyile aynı renkte boynuzları arkaya kıvrık bir teke ansızın yola fırlayıp sırayı bozmuştu. O kadar fazla gürültü çıkartılmıştı ki birkaç er onları süngülemek için peşlerine düşmüştü. Ama hayvanlar geldikleri hızla yine geri dönüp, birkaç atlıyla birliğin köpeklerini de arkalarına takarak uçar gibi dağların yolunu tutup gözden kayboldular.

Kış mevsimi yaşanıyordu ama güneş doğmuş, yükselmeye başlamıştı. Sabah erkenden yola çıkan birlik, öğleye değin on kilometre kadar yol almıştı. Güneş orta-

lığı iyice ısıtıyor, süngülerin çeliğinde, topların tuncunda parıldayarak gözleri kamaştırıyordu.

Gerilerde, birliğin yeni geçtiği, temiz, berrak bir dere hızla akıyor, önde sürülmüş tarlalar, çayırlar, ta uzaklarda ormanla kaplı, esrarlı, kapkara dağlar, onların da ötesinde sivri kayalar, ufkun derinliğinde bir renk cümbüşü içinde elmas gibi pırıl pırıl yanan karlı dağlar uzanıyordu.

Beşinci bölüğün önünde, siyah ceket giymiş, kılıcını omuzuna çaprazlama asmış, yakışıklı ve uzun boylu bir subay olan Bute gidiyordu. Butler, muhafız kıtasından daha yeni gelmişti. Büyük bir yaşama sevinci, bunun yanında ölüm tehlikesi, görev arzusu ve tek elden yönetilen bütünün bir parçası olduğunun bilinci, hepsi bir arada içinde fıkır fıkır kaynıyordu. Bu çıktığı ikinci göreviydi. Her an üzerine ateş açılacağını, ama uçan güllerden korkup başını bir kez dahi eğmeyeceğini, kurşun vızıltılarını hiç umursamayacağını, tam tersine başını dik tutup arkadaşlarının gözlerine gülerek bakacağını düşünüp seviniyordu.

Birlik ana yolu bırakıp, mısır tarlalarından geçen izbe bir yola saptı. Ormana bir hayli yaklaşılmıştı. Tam o sırada nereden atıldığı belli olmayan bir gülle keskin bir ısıklıkla havada uçtu, mısır tarlasındaki atlı araba katarının tam ortasını düşerek büyük bir çukur açtı.

Butler, yanındaki arkadaşına neşeli bir gülüşle:

-Başladı, dedi.

Gerçekten de, güllenin ardından, ellerinde sancaklarla atlı, kalabalık bir Çeçen gurubu çıktı ormandan. Kalabalığın ortasında büyük, yeşil bir sancak görünüyor-

du. Bölüğün uzağı iyi görebilen başçavuşu, miyop olan Butler'e, Şamil'in orada olabileceğini söyledi. Çeçen atlıları bayır aşağı at sürerek bir süre gözden kayboldular, sonra dere yatağının sağa döndüğü yerde yeniden göründüler. Bayır aşağı inmeye devam ediyorlardı. Kışlık siyah bir ceket giymiş olan kışa boylu General atını rahvan sürerek Butler'in bölüğüne yetişti. Butler'e, dere yatağının soluna geçip düşman atlılarını karşılamasını emretti. Butler aldığı emir üzerine derhal bölüğünü o yöne çevirdi, ama daha dere yatağına inmeden geriden ard arda iki top sesi duyuldu. Çeçenler topçu ateşini beklemiyor olmalıydılar ki hızla geri döndüler. Butler'in bölüğü Dağlıların ardından ateş açtı, ortalığı barut dumanı kapladı. Birlik Dağlıların ardından ilerlemesini sürdürerek yoluna devam ediyordu. Takip ileride görünen köye kadar devam etmişti.

Butler, Kazakların ardından bölüğüyle köye daldı. Köyde kimseler yoktu. Butler, evlerin, yiyeceklerin ve kuru ot yığınlarının yakılmasını emretti. Köyü koyu bir duman kapladı. Dumanın içinde askerler evden eve koşuyor, bulabildikleri ne varsa dışarı çıkartıyor, en çok da Dağlıların beraberlerinde götüremedikleri tavukları yakalamak için kurşun atıyorlardı. Subaylar dumandan uzakça bir yere oturmuş, içkilerini yudumluyorlardı. Başçavuş bir tahtanın üzerinde birkaç petek bal getirdi onlara. Çeçenler görünürde yoktu. Öğleden sonra çekilme emri geldi. Birlik köyün çıkışında yürüyüş düzeninde toplandı. Butler'e bu kez ardıcılık görevi verilmişti. Birlik yola çıkar çıkmaz Çeçenler bir kez daha çıktı ortaya. Çekilen birliğe ateş açarak uzaktan onları takibe koyulmuşlardı.

Birlik sabahki dere yatağını geçtikten sonra mısır tarlalarına, çayırlara yayılıverdi. Güzel sesli erler öne geçmiş, artarda şarkılar söyleyerek askere moral vermeye çalışıyorlardı. Hava esintisiz, serin açık ve öylesine duruydu ki, kilometrelerce uzaktaki karlı dağlar insanın hemen önündeymiş gibi görünüyordu. Şarkılar kesildikçe ayak sesleri ve topların çıkardığı tıkırtılar müziğe bir başlangıç ya da bitiş fonu gibi oluyordu aralarda. Butler'in bölüğü olan beşinci bölümde söylenen şarkı, subay yardımcısınca Alayın onuruna bestelenmiş bir şarkıydı. "İkide birde, nişancılar, nişancılar!" diye bir nakaratla oyun havası biçiminde söyleniyordu.

Butler, aynı evde oturdukları en yakın komutanı Binbaşı Petrov'la yanyana at sürüyordu. Muhafız alayından ayrılıp Kafkasya'ya geldiği için sevinçliydi. Muhafız alayından ayrılışının tek nedeni Petersburgda oynadığı kumardı. O oyunda son kuruşuna kadar her şeyini kaybetmişti. Muhafız alayında kalmaya devam ederse kumarı bırakamayacağını gayet iyi biliyordu. İşte bu yüzden ayrılmıştı Muhafız Alayından. Şimdi bunları hepsi geride kalmıştı. Önünde bambaşka, yiğitçe bir hayat vardı. Geçirdiği kötü günleri, ödeyemediği borçlarını unutmuştu. Kafkasya, savaş, askerler, subaylar, sarhoş ama yürekli bir yiğit olan Binbaşı Petrov öylesine hoş geliyordu ki ona. Hatta bazen Petersburg'da, sigara dumanıyla kaplı bir odada, başı çatlarcasına ağrıyarak kumar oynadığını düşünerek, burada, bu güzel ve yabancı ülkede bulunduğu bir türlü inanamıyordu.

"İkide birde, ikide birde, nişancılar, nişancılar!" diye şarkı söylüyorlardı ön taraflarda. Atı da bu müziğe ayak uydurmuş, neşeli adımlarla ilerliyordu. Bölüğün uzun,

boz tüylü köpeği Trezorka, kuyruğunu havaya kaldırmış, kaygılı bakışlarla çevresini kolaçan ederken, önce kasılarak yürüyordu. Canlılık ve sevinç doluydu Butler'in içi. Savaş onun gözünde yalnızca, tehlikeye atılmak, orduda ve Rusya'da bıraktığı dostlarının saygısını kazanarak ödülllenmekti. Savaşın öbür yanı; ölmek, asker ve Dağlıların yaralanmaları, tuhaftır ama aklından bile geçmiyordu. Çoğunlukla aklından yalnızca savaşın şiirsel yanı kalsın diye bilinçsiz olarak ölü ve yaralılara hiç bakmazdı. Bu kez de öyle yaptı. Birlik üç ölü, on iki yaralı vermişti. Butler yerde sırtüstü yatan bir ölünün yanından geçerken tek gözüyle şöyle bir bakıp, ölünün tuhaf biçimde uzanmış mum sarısı koluyla, başındaki koyu kırmızı lekeyi gördü. Daha fazla da bakamadı.

Birlikte at sürdükleri Binbaşı, iki şarkı arasında:

-İşte böyle dostum, dedi. Burada Petersburg'daki gibi sağa dön, sola dön yok yalnız. Görevimizi yaptık ve işte eve dönüyoruz. Maruşka şimdi bize güzel bir börekle bir lahana çorbası hazırladı mı, oh, gel keyfim gel! Öyle değil mi?

Sonra öndeki şarkıcılara seslendi:

-Hey! 'Şafak Atınca'yı söyleyin bakalım.

Binbaşı, sağlık memurunun önceleri Maşka'yken sonraları Marya Dmitriyevna olan kızıyla evliydi. Marya Dmitriyevna otuz yaşlarında, güzel, sarışın, çilli bir kadındı ve hiç çocuğu olmamıştı. Geçmişi ne olursa olsun Binbaşığı mutlu etmeye çalışıyor, bir dadı gibi üzerine titriyordu. Doğrusu sık sık kendini yitirene kadar içen Binbaşının da böyle birine ihtiyacı vardı.

Kaleye vardıklarında her şey Binbaşının söylediği

gibi çıktı. Marya Dmitriyevna hem onu hem Butler'i ayrıca aynı birlikten iki misafir subayı güzel bir öğle yemeği ile tıka basa doyurdu. Binbaşı o kadar çok yiyip içti ki, sonunda oturamayacak duruma gelip yatmak için çıktı. Butler yorgun, ama hayatından memnundu. O da şarabı biraz fazla kaçırmıştı, odasına çekildi, soyunup kıvrıcık saçlı başının altına elini koyarak deliksiz ve rüyasız bir uykuya daldı.

XVI

O gün birliğin baskın yaptığı köy, Hacı Murad'ın Ruslara sığındığı günün bir gün öncesinde kaldığı köydü.

Hacı Murad'ın o gece evinde misafir olduğu Sado, Ruslar Köye yaklaşırken ailesiyle birlikte diğer köylüler gibi dağa çıkmıştı. Rusların çekilmesi üzerine köye döndüğünde evin bir yıkıntı olarak buldu. Evin damı çökmüş, direkleri, kapısı yanmış, içine pisletilmişti. O güzel, pırıl pırıl gözleriyle Hacı Murad'a sevimli bakışlar gönderen oğlunu bir atın sırtında ölü olarak getirmişlerdi. Cesedi caminin önüne getirilen küçük yavru sırtından süngülenmişti. Hacı Murad'ı saygıyla ağırlayan o misafirperver kadın, üstünün başının parçalanmışlığını umursamadan saçını başlı paralıyor, bağıra çağıra ağlıyordu. Sado, elinde kazma kürek, oğlu için mezar kazmaya gitmişti. Yaşlı dede sırtını evin yıkık duvarına dayamış oturuyor, kara düşünceler içerisinde elindeki sopayı yontuyordu. Arı kovanlarının olduğu yerden daha yeni gelmişti, Oradaki iki ot harmanı yakılmış, yolarak oğlunun ölüsü karşısında dövünüp elini yüzünü elleriyle dikip yetiştirdiği kayısı ve vişne ağaçları devrilmiş, daha da kötüsü, içindeki arılarla birlikte kovanların hepsi ateşe verilmişti. Bütün evlerden ve özellikle de iki yeni ölünün daha getirildiği köyün alanından kadın ağıtları yükseliyordu. Analarıyla birlikte küçük çocuklar da ağılı-yordu. Ve her yanda yemsiz kalmış aç hayvanlar böğürüyordu. Biraz yetişkin çocuklar ise oyunu unutmuş, ürkek gözlerle büklerine bakıyorlardı.

Köyün çeşmesine de pisletilmişti bir daha kullanılmama-

sın diye. Cami de aynı akıbete uğramıştı ve İmam mide bulantıları içerisinde de olsa temizlemeye çalışıyordu onu.

Köyün yaşlıları meydanlıkta toplanarak diz çöküp oturmuşlar, durumu müzakere ediyorlardı. Ruslara duyulan nefreti hiçbiri dile getirmiyordu. En küçüğünden en yaşlısına dek hepsinin yüreklerini kavuran duygu, nefretin de üstündeydi. O Rus köpeklerini insandan saymak bile doğru olmazdı. Onların kendilerine karşı gösterdikleri anlamsız ve körü körüne acımasızlığına büyük bir tiksinti, aşağılama ve şaşkınlıkla bakıyor, fareyi, zehirli örümceği, kurtları yok ederek korunmak gibi doğal bir duyguyla bu yaratıklardan kurtulmak istiyorlardı.

İki seçenek vardı önlerinde: Ya yerlerinde kalarak yıllarca büyük emekler harcıyıp meydana getirdikleri, şimdi bir çırpıda yok edilen evlerini, yurtlarını bin bir zorlukla yeniden kuracaklar ve yeni bir yıkımı bekleyecekler, ya da ilahî buyruğu, içlerinden gelen tiksintiye aşağılamaya rağmen onlara boyun eğeceklerdi.

Yapılan görüşmeler sonunda yıkılan evlerini onarmaya ve daha azimkâr bir şekilde mücadeleye karar verdiler. Ayrıca Şeyh Şamil'e elçiler gönderilecek ve yardım istenecekti, Dualar ederek kalkıp işe koyuldular.

XVII

Saldırıdan üç gün sonra Butler, her zaman Binbasıvla beraber içtikleri sabah çayına kadar şöyle bir dolaşmak niyetiyle erken sayılmayacak bir saatte arka kapıdan sokağa çıktı. Güneş artık dağların arkasından sıyrılıp yükselmiş, sokağın sağında uzanan beyaz badanalı evlere bakıldığı zaman gözleri kamaştıracak kadar bol bir ışığa boğmuştu. Buna karşılık sol yanda, ta uzaklarda yükselen, ormanlarla kaplı kapkara dağlara, dağların daha da ötesindeki donuk renkli karlı dağlar zincirine bakmak, insanın içine neşe ve huzur veriyordu.

Butler bu dağlara bakıp bakıp derin soluklar alıyor, kendini bir kuş gibi hafif hissederek, böyle güzel bir yerde yaşadığına seviniyordu. Bu sevincinde biraz da üç gün önceki savaşta kendini gösterebilmesinin de payı vardı. Ayrıca, Marya Dmitriyevna'nın dönüşlerinde onları ağırlamasına, hissettiği kadarıyla kendisine özel bir şekilde davranılmış olmasına da seviniyordu. Kalın saç örgüleri, tombul omuzları ve çillerle kaplı sevimli yüzünde pırıldayan gülümseyişiyle, genç, güçlü, bekâr bir adam olan Butler'i bayağı etkilemişti Marya Dmitriyevna. Üstelik Butler, onun da kendisini istediğine, istenilen şey üzerine yemin edebilirdi. Ama kendisine hep iyilik etmiş olan bir dostu aldatmayı da kendine yediremiyordu. Marya Dmitriyevna'ya içten ve saygılı davranmaya çalışıyordu. Bu yüzden de kendi kendinden memnundu.

Birden, tozlu yoldan gelen bir sürü atın sık, hızlı ve sert nal seslerini duydu. Düşünceleri dağılıverdi. Başını kaldırdığında sokağın öbür ucundan yaklaşan bir grup

atlı gördü. Yirmi kadar Kazak ve önlerinde at süren iki kişi kendisine doğru yaklaşıyorlardı. Öndeki adamlardan biri beyaz kaftan giymiş ve başına sarık sarmıştı. Öteki esmer, gaga burunlu bir Rus subayıydı. Üstünde bir sürü silah takılı olan gümüş işlemeli mavi bir kaftan vardı. Sarıklı olanın altındaki at, küçükbaşlı, güzel gözlü, aldonlu, yerinde duramayan görkemli bir attı. Subay da süslü, yüksek bir cins ata binmişti. Atlara karşı özel ilgisi olan Butler; sarıklanın altındaki atın güçlü ve çevik bir hayvan olduğunu anlamakta gecikmemişti. Gelenlerin kim olduğunu merak ettiği için durdu.

Oldukça yaklaşan atlıların önündeki subap kırbacıyla Ivan Matveyeviç'in evini göstererek:

-Bu mu komutanın evi? Diye sordu.

Şivesinden ve anlamlı cümle kuramayışından Rus olmadığı anlaşılıyordu.

-Evet, dedi Butler. Sonra subaya doğru birkaç adım atıp, göz ucuyla sarıklı adamı göstererek; "bu kim?" diye sordu.

-Hacı Murad, dedi subay. Sonra ilave etti: Burada, komutanın evinde misafir olacak.

Butler, Hacı Murad'ın adını ve Ruslara geçişini duymuştu. Ancak, doğrusu onu burada, bu küçük kalede görebileceğini hiç ummamıştı...

Hacı Murad, dost gözlerle bakıyordu ona.

Butler, öğrenebildiği çok az Tatarcası ile:

-Merhaba, koşgoldı! Dedi.

Hacı Murad da başını eğerek:

-Sağ ol, diye cevap verdi ve atını Butler'e yaklaştırıp elini uzatırken sordu:

-Komutan?

-Hayır, değilim. Ama komutan da burada, gidip çağırayım, dedi Butler.

Sonra da merdivenleri çıkıp kapıyı itti. Ama nizamiye kapısı denilen ön kapı kilitli olduğundan açılmamıştı. Kapıyı birkaç kez vurdu, cevap alamayınca evi dolanıp arka kapıya geçti. Dışardan emirlerine seslendi, fakat yine cevap yoktu. Emirlerinin ikisini de bulamayınca doğrudan yürüyüp mutfığa girdi. Marya Dmitriyevna, başı bir örtüyle bağlı, yüzü kızarmış, beyaz tombul kolları sıvalı, kolları gibi bembeyaz hamuru börek yapmak için uğraşıyordu.

Butler:

-Emirleri nerede? Diye sordu.

-İçmeye gitmişlerdir, bir şey mi vardı?

-Ön kapı açılacaktı. Evinizin önünde bir alay Dağlı bekliyor. Hacı Murad gelmiş.

Marya Dmitriyevna, Butler'e inanmamıştı:

-Haydi, oradan sen de, dedi gülererek.

-Şaka etmiyorum. İnanın doğru. Kapının önünde bekliyorlar.

-Sen ciddi misin?

-Niye yalan söyleyeyim ki. Gelin bakın, işte kapının önündeler.

Başını pencereden uzatan Marya Dmitriyevna:

-Bak Allah'ın hikmetine!. Doğruymuş! Diyerek entarisinin sıvalı kollarını indirdi, saçındaki tokaları yokladı, sonra da:

-Gidip İvan Matveyeviç'i uyandırayım bari dedi.

Butler karşı çıkarak:

-Hayır, ben giderim. Bonderenko, sen de koş kapıyı aç.

Yeniden işine koyulan Marya Dmitriyevna:

-İyi öyleyse, dedi.

İvan Matveyeviç, Hacı Murad'ın Groznaya'ya geleceğini önceden biliyordu. Bu yüzden hiç şaşırmadı. Butler'in seslenmesiyle yatağından doğrulup bir sigara yakarak giyinmeye başladı. Giyinirken bir yadan yüksek sesle öksürüyor, bir yandan da «bu şeytani» kendisine gönderen komutanlığa verip veriştiriyordu. Giyinmesini tamamlayınca emirerinden «ilaç» istedi. Onun ilaç dediği şeyin ne olduğunu gayet iyi bilen emireri hemen koşarak bir kadeh votka alıp getirdi. Kadehi başına dikip kara ekmekten biraz ısırın İvan Matveyeviç:

-Karışık içmek fena bozuyor insanı. Dün birazcık içtim, başım çatlayacak gibi ağrıyor, diye mırıldandı.

Ve Butler'in Hacı Murad ve beraberindeki subayı buyur ettiği misafir odasına doğru yürüdü.

Hacı Murad'ı getiren subay, İvan Matveyeviç'i selamlayarak ayakta karşıladı ve Sol Kanat Komutanı'nın mesajını uzattı. Mesajda Binbaşı Petrov'un Hacı Murad'ı evinde misafir etmesi bildiriliyordu. Ayrıca Hacı Murad'ın casuslar aracılığıyla Dağlılarla ilişki kurabileceği bunun için ve yanına Kazak koruyucular almak şartıyla, kale

dışına çıkması için müsaade edilmesi bildiriliyordu.

İvan Matveyeviç, mesajı okuduktan sonra, başını kaldırıp dikkatle Hacı Murad'ı süzdü. Sonra yeniden mesajı oku-maya koyuldu. Bu şekilde bakışlarını kâğıttan misafire, misafirden kâğıda birkaç kez dolaştırdıktan sonra, bakışları Hacı Murad'ın üzerinde sabitleşti.

-Yakşı, bek yakşı. Ne emrediliyorsa onu harfiyen yerine getireceğim. Ne dersin Butler, misafirimizi nereye yerleştirelim? Kalem odasına yerleştirsek mi?

Butler'in cevap vermesini fırsat kalmadan, mutfaktan çıkıp odanın kapısında konuşulanları dinlemekte olan Marya Dmitriyevna atıldı:

-Neden kalem odasına yerleştiriyoruz? Buraya yerleştirelim. Misafir odasıyla sandık odasını pekâlâ ona verebiliriz. Hiç değilse gözümüzün önünde olur.

Bu sözleri sarfederken bir taraftan da Hacı Murad'a bakıyordu. Bakışları karşılaşıncı hemen gözlerini kaçırdı.

Butler:

-Sanırım, Marya Dmitriyevna haklı, dedi.

Yüzü asılan İvan Matveyeviç:

-İyi iyi, hadi git işine, burada kadınların işi yok.

Tüm bu konuşmalar olurken Hacı Murad, dudaklarında küçümseyen belli belirsiz hafif bir gülümsemeyle, eli hançerinin kazası altında sessizce oturuyordu. Tartışma üzerine kalacağı yerin kendisi için önemli olmadığını bildirmek zorunda kalmıştı. Onun için önemli olan Komutani'n da izin verdiği gibi, Dağlılarla ilişkiliye bir an

önce geçmesiydi.

Bunun için de yardıma ihtiyacı vardı. Gelenlerin kendisiyle mutlaka görüştürülmesi gerekiyordu. İvan Matveyeviç, Hacı Murad'a isteklerinin yerine getirileceğini bildirerek Butler'den kahvaltının ve odaların hazırlanmasına kadar misafirlerle ilgilenmesini istedi. Daha sonra yapması gereken bazı işler olduğunu bildirerek gerekli bazı evrakları hazırlamak için kalem odasına geçti.

Hacı Murad'ın yeni çevresine karşı tutum ve davranışları ilk anda belli olmuştu. İvan Matveyeviç'i daha görür görmez tiksiniş, onu küçümsemişti. Sonraki günlerde de ona hep üstten baktı. İçlerinde en beğendiği kişi, yemeğini hazırlayıp getiren Marya Dmitriyevna'ydı. Genç kadının samimi davranışı ve ona ilgi göstermesi hoşuna gidiyordu. Ona bakmamaya, onunla konuşmamaya çalışıyor ama konuşacak başka kişi de olmadığından gözleri ister istemez genç kadına kayıyor, hareketlerini izliyordu.

Butler daha ilk tanışmalarından itibaren dost oldu. Onunla bol bol ve isteyerek konuşuyordu. Hayatıyla ilgili sorular soruyor, kendi hayatından, casuslarla getirilmiş bilgilerden onu haberdar ediyor, fikrini soruyordu.

Casusların getirdiği haberler iyi değildi. Kalede geçirdiği dört gün içinde iki kez gelmişler, ikisinde de kötü haberler getirmişlerdi.

XVIII

Hacı Murad'ın Ruslara geçişi üzerine ailesi derhal köyünden alınmış, Venedo'ya götürülmüştü. Orada Şeyh Şamil'in kendileri hakkında verecekleri kararı bekliyorlardı. Kadınlar, yaşlı Patimat'la Hacı Murad'ın iki karısı ve beş küçük çocuğu, Yüzbaşı İbrahim Raşid'in evinde gözaltındaydılar. Hacı Murad'ın on sekiz yaşlarındaki büyük oğlu ise hapisteydi. Yeraltına oyulmuş, güneş girmeyen bir çukur olan Hapishanede kendisinin haricinde dört suçluyla birlikte geleceği için verilecek kararı bekliyordu.

Ne var ki karar da bir türlü çıkmıyordu. Zaten o sıralarda Şeyh Şamil'de adamlarıyla beraber seferde idi ve Ruslarla amansız bir mücadele içindeydi.

6 Ocak 1852'de Şeyh Şamil Venedo'ya döndü. Ruslarla yapmış olduğu savaşta, Rus belgelerine göre yenilmiş ve Venedo'ya kaçmış, onun ve bütün Kafkas ulusunun düşüncesine göre de zafer kazanıp Rusları kovalamıştı. Üstelik bu savaşta kendisi de bizzat ön safalarda mücadeleye katılmış, Ruslara ateş açmış, hatta kılıcını çekip atını üstlerine sürmüştü. Adamları onu zor zaptederek düşmanın içine girmesini önlemeye çalışmış bu arada da iki kişi Şamil'in yanı başında vurulup atından düşmüştü.

Şeyh Şamil, muzaffer bir komutan edasıyla, tam öğle üzeri havaya atılan tabanca ve tüfek sesleriyle karışan tekbir sesleriyle köye girdi.

Bütün Venedo halkı sokakları, çatıları doldurmuş, büyük bir coşkuyla imamlarını, liderlerini karşılıyor, sevinç-

lerini dışa yansıtmak için tüfek ve tabancalarla havaya ateş ediyorlardı. Şeyh Şamil, üzerine bindiği beyaz Arap atının dizginlerini serbest bırakmış, at eve yaklaştıkça neşeden kıpır kıpır oynamaya başlamıştı. Atın koşumları oldukça sadeydi. Üstünde altın ve gümüş işlemler yoktu. İncecik kesilmiş, kırmızı meşinden bir dizgin, maddenden, dar üzengiler, eyerin altından görünen kırmızı bir haşa... Bu kadardı atın koşumları. Kendisi ise, üstü kahverengi çuha kaplı, tüyleri boynundan ve kol ağızlarından dışarı çıkmış siyah bir kürk giymişti. İnce ve uzun gövdesini ise hançerini astığı siyah bir kayışla sıktırmıştı. Başında tepesi düz, siyah püsküllü, beyaz bir sarık vardı. Ayağında ise yeşil renkli, ince deriden bir çizme, kenarları sıyrımla işlenmiş siyah dolaklar.

Oldukça sade bir kıyafet içerisindeki Şeyh Şamil'in üzerinde de altın, gümüş gibi göz alıcı süsler görünmüyordu. Bu süssüz, sade giysiler, atının üstünde dimdik duruşu adamları arasında büyük bir etki yapıyordu. Kısa kesilmiş kızıl sakalının çevrelediği solgun yüzü taş gibi donuk, küçük gözleri her zamanki gibi kısıktı. Köyü at üzerinde boydan boya geçerken, kendisine çevrilmiş binlerce gözü üzerinde hissediyor, ama kendisi hiç kimseye bakmıyordu. Hacı Murad'ın ailesi ve çocukları da İmamın gelişini seyretmek için ev halkıyla birlikte dışarı çıkmıştı. Yalnızca Hacı Murad'ın anası Patimat dışarı çıkmamıştı. Uzun kollarını zayıf dizlerine sarmış, ak saçları karmakarışık, ocağın karşısında, yerde sessizce oturuyordu, Kara gözlerini, sönmeye yüz tutmuş ateşe dikmiş öylece bakıyordu. İçinde bulunduğu durumun gereği şu an için yüzünü bile görmek istemiyordu Şamil'in.

Herkesin sokağa döküldüğü şu anda Şamil'i göremeyenlerden biri de Hacı Murad'ın büyük oğluydu. Atıldığı karanlık, pus kokulu kuyudan yalnızca silah sesleriyle ilahiler iştiliyordu. Özgürlüğü elinden alınmış, yaşama sevinciyle dopdolu bir insanın duyacağı acıların hepsini duyuyordu. Leş kokulu çukurda kendisi gibi acı çeken dört tutukluya bakarken dışardaki arkadaşlarını düşündü. Dışarıda temiz hava, ışık ve özgürlük içinde, heybetli atlara binmiş, büyüklerine yiğitlik gösterileri yapan, havaya silah atıp bir ağızdan "La ilahe illallah" diye kelime-i tevhid getiren arkadaşlarına karşı içinde büyük bir özlem duydu.

Şeyh Şamil, köyü boydan boya geçti, evine açılan geniş avluya girdi. Avlunun açık kapısında iki silahlı Lezgi karşıladı onu. Avlu ağzına kadar insanla dolmuştu. Kimileri oldukça uzak yerlerden gelmişlerdi ve meselelerinin halli için İmamı beklemekteydi kaç gündür. Kimileri ise özellikle Şeyh Şamil tarafından çağrılmıştı. Şeyh Şamil avluya girince hepsi ayağa kalkarak elleri göğüste saygı ile karşıladılar İmamlarını. Hatta içlerinden bazıları diz çöküp, İmam, büyük kapıdan iç avluya geçene kadar öylece kaldılar. Bekleyenler arasında sevmediği birçok kişiyle can sıkıcı ricacıları tanıdığı halde aralarından geçerken o taş gibi kıpırtısız yüzü hiç değişmedi. İç avluya geçip atını genişçe fakat gösterişsiz, sade evinin önünde durdurup indi.

Şeyh Şamil için sefer sonrasının yorgunluğu hem maddi hem de manevi idi. Sefer zaferle sonuçlanmış olmasına rağmen başarısız olunan noktalar da yok değildi. Birçok Çeçen köyü Ruslar tarafından yakılıp yıkılmıştı. Kararsız Çeçen köyleri bu durum karşısında Ruslara

geçebilirlerdi. Zaten o tür köyler ortamın durumuna göre bir Ruslara bir Şeyh Şamil'e katılıyor, sürekli olarak dengeyi bozuyorlardı.

Şeyh Şamil'in küçük bir başarısızlığı onların Ruslara geçmesine neden olabilirdi. İşte İslam'ın bütün bunları düşünmesi ve tedbir alması gerekiyordu. Oysa şu an seferin verdiği yorgunluktan olsa gerek canı birazcık dinlenmek istiyordu.

Namaz vakti girmişti ve öncelikle namazını kılması gerekiyordu. Bu onun için yemek, içmek gibi asla vazgeçilmez bir mecburiyetti. Abdestini alıp namazını kıldı. Dışarda bekleyenleri düşünerek dinlenmeyi biraz sonraya erteleyerek bekleyenleri kabule başladı.

İçeri ilk olarak kaynatası ve hocası Cemalettin girdi, Uzun boylu, kar gibi beyaz saç ve sakalı, kıpkırmızı yüzüyle sevimli bir insandı. Duasını ettikten sonra Şeyh Şamil'e seferle ilgili sorular sordu, onun yokluğunda dağlarda olup bitenleri anlattı.

Cemalettin Hocanın anlattıklarının çoğu, kan davasından adam öldürme, hayvan hırsızlığı, şarap ve tütün içme gibi suçlardı. Sonra, Hacı Murad'ın, ailesini kaçırmak için adam yolladığını, fakat başaramadığını, Hacı Murad'ın tüm aile fertlerinin Venedo'ya getirilip gözaltına alındığını anlattı. İhtiyar heyeti yan odada bu meseleleri İmamla görüşmek üzere toplanmıştı. Cemalettin Hocanın teklifi bu meselelerin bir an önce sonuçlandırılmasıydı. Zira ihtiyar heyeti üç gündür İmamın gelmesini bekliyorlardı.

Şeyh Şamil, karısı Zaydet'in getirdiği öğle yemeğini kendi odasında yiyip hemen misafir odasına geçti.

Onu bekleyen heyet, aksakallı, kır sakallı, kızıl sakallı, sarıklı, kaftanlı altı yaşlı adamdan oluşmuştu, Kemerlerinde birer iri hançer vardı. Şeyh Şamil'in içeri girme siyle ayağa kalkarak onu ayakta saygıyla karşıladılar. Hep birlikte ellerini avuçları yukarı gelecek şekilde kaldırıp, gözlerini yumarak dua ettiler. Sonra yüzlerini, sakallarını sıvazlayıp, ellerini önlerinde kavuşturarak halka şeklinde oturdular. Ortada, yüksekçe bir yerde Şeyh Şamil oturuyordu. Vakit geçirmeden bekleyen davaların çözümüne geçtiler.

Görüşülen davalarda suçlu görülen sanığa Şeriata göre ceza veriliyordu. Kurul, hırsızlıkla suçlanan iki kişinin suçları kesinlik kazanınca birer elini, katilin ise kısas yoluyla katledilmesine karar verdi. Üç kişi ise suçları ispatlanamadığı için beraat etti. Daha sonra en önemli konuya geçildi. Rus tarafına geçen Çeçenlere karşı kesin tedbirler alınması gerekiyordu. Bu konuda Cemalettin Hoca'nın birtakım hazırlıkları olmuştu. Halka duyurulmak üzere bir bildiri hazırlamıştı. İmamın fikrini almak için seslice okudu:

“Bismillahirrahmanirrahim!

Duydum ki, Ruslar yüzünüze gülüyor, sizleri kendilerine boyun eğmeye çağırıyor. Onlara inanmayın, boyun eğmeyin. Onlara karşı geldiğiniz takdirde bu dünyada mükâfatlandırılmazsanız bile öbür dünyada mükâfatlandırılacaksınız. Geçmişî hatırlayın, ellerinizden silahlarınızı aldıklarında halkınıza neler yaptıklarını unutmayın. O zamanlar (1840'larda) Allah sizin aklınızı başınıza getirmeseydi, şimdi hepiniz birer Rus askeri olacaktınız. Belki yine birer kılıç, hançer taşıyacaktınız ama karılarınız şalvarsız ve lekeli dolaşacaklardı. Gele-

cek için geçmişini iyi değerlendirecek karar verin. Ruslarla savaşarak ölmek, düşmanla birlikte yaşamaktan çok daha hayırlıdır. Dayanın, bir elimde Kur'an bir elimde kılıç, sizi Ruslara karşı zafere götürmek için çalışacağım. Bundan böyle değil Ruslara boyun eğmeyi, bunu düşünmeyi bile kesinlikle yasak ediyorum”

Bildiriyi uygun gören Şeyh Şamil altına imzasını atıp dağıtılmasını emretti.

Bu meseleler halledildikten sonra, sıra Hacı Murad'ın durumunu müzakereye geldi. Şeyh Şamil bu mesele üzerinde hassasiyet gösteriyordu. Hacı Murad'ın hizmetlerini unutmuş değildi. Mutlaka onunla yeniden barışmalı, hizmetlerinin devamını sağlamalıydı. Eğer bu olmazsa, hiç değilse Ruslara yardım etmesine imkân vermemeliydi. Öyle bir zekânın Ruslara hizmet vermesini düşünmek bile istemiyordu. Şeyh Şamil, Hacı Murad'ın oğluna karşı büyük bir sevgiyle bağlı olduğunu gayet iyi biliyordu. Bundan pekâlâ yararlanabilirdi.

Heyet üyeleri konuyu aralarında tartışırken Şeyh Şamil gözlerini kapamış, derin düşüncelere dalmıştı. Kurul üyeleri böyle durumlarda Şeyh Şamil'e ilham geldiğini biliyorlardı. Beş dakikalık derin bir sessizlikten sonra Şamil gözlerini açtı, sonra her zaman kısık olan gözlerini biraz daha kısarak emretti:

-Bana Hacı Murad'ın oğlunu getirin.

Şeyh'in böyle bir şey isteyeceğini baştan düşünmüş olan Cemalettin Hoca, Hacı Murad'ın oğlunu çoktan getirtmiş kapıda bekletiyordu. Hacı Murad'ın oğlu Yusuf, zayıflamış, sararmış, üstü başı yırtılmış, pislik içinde kalmıştı. Ama yine de yüzünün güzelliğinden bir şey

kaybetmemişti. Ninesi Patimat'la birlikte dış avlunun kapısı önünde ağrılmalarını bekliyorlardı.

Yusuf, babasının şeyh şamil'e karşı çıkmasına pek anlam verememişti ve ona katılmıyordu. Bir naip oğlu olarak Hunzah'ta geçirdiği güzel günlere yeniden dönmeyi arzulamaktaydı. şeyh şamil'le olan kavgalarına akıl erdiremediğinden de babasını suçluyordu. Üstelik şeyh şamil'e büyük bir hayranlık duyuyor, her zerresiy-le ona bağlı olduğunu hissediyordu. İmamın emri üzere içeri alınmıştı. şeyh şamil'in kısık gözlerindeki dik ve keskin bakışlarla karşılaşınca duruladı.

Bir süre olduğu yerde kararsız bekledikten sonra ilerleyip İmama yaklaştı, onun uzun parmaklı, iri beyaz elini saygıyla öptü.

-Gel bakalım Yusuf. Babanın ne yaptığını biliyor musun?

-Biliyorum İmamım. Bunun içinde çok üzölüyorum,

-Elinden yazı yazmak gelir mi?

-Molla olmaya hazırlanıyordum.

-Öyleyse yaz babana, bayrama kadar gelip vazifesi başına geçerse, onu bağışlayacağım. Her şey eskisi gibi olacak. Yok, kabul etmez de Ruslara yardım edecek olursa senin kafanı kestireceğim.

şamil sözünün burasında gözdağı vermek ister gibi yüzünü asıp kaşlarını çatmıştı.

Yusuf'un yüzünde en küçük bir kıpırtı olmadı. şeyh şamil'in ne demek istediğini gayet iyi anladığını belirtir bir şekilde başını eğdi. şeyh şamil sözüne devam etti:

-Söylediklerimi aynen yaz ve yollayacağım elçiye ver.

Şeyh Şamil bir süre sustu, uzun uzun Yusuf'a bakıp ilave etti:

-Yaz, seni sevdiğim için öldürmeyeceğim, ama bütün hainlere yaptığım gibi gözlerini oyacağım. Şimdi git.

Şeyhinin huzurunda sakın görünen Yusuf'un söylenilen sözler gururunu kırmıştı. Belki de babasını kendisi cezalandırmak isteyerek, dışarı çıkar çıkmaz onu götürmekte olan adamın üzerine atıldı. Hançerini alıp kendini öldürmek istedi. Ama etrafta biriken kalabalık onu kollarıyla yakalayıp engel oldular.

XIX

Hacı Murad kalede, İvan Matveyeviç'in evinde bir hafta kaldı. Marya Dmitriyevna, Hacı Murad'ın beraberiindeki Kılılı Hanefi'yle anlaşamamasına rağmen Hacı Murad'a karşı son derece saygılı ve iyi davranıyordu. Kılılı Hanefi'yle olan tartışması onu mutfaktan kovmasıyla başlamış ve Hanefi'nin onu bıçaklamaya kalkmasıyla sürmüştü. O olaydan sonra Hacı Murad'ın yemeğini de Eldar getirmeye başlamıştı. Fakat Marya Dmitriyevna da her zaman Hacı Murad'la görüşmeye gidiyor, onunla sohbet etmek hoşuna gidiyordu. Konuşmalarında ailesiyle yakından ilgileniyor, kaç karısı ve çocuğu olduğunu biliyor, haber getirip götüreren casusların gidişinden sonra alınan her sonucu öğrenmeye çalışıyordu.

O hafta içinde Butler de Hacı Murad'la samimi bir dostluk kurmuştu. Bazen Hacı Murad onun odasına gidiyor, bazen de o Hacı Murad'a uğruyordu. Görüşmeleri kimi zaman tercüman aracılığı ile kimi zaman da becerebildikleri kadarıyla işaretleşerek veya karşılıklı gülümseyerek oluyordu. Butler'i genellikle kapıda Eldar karşılıyordu. Pırıl pırıl dişleriyle gülümseyerek içeri davet ediyor, altına minderler koyarak elinden gelen saygıyı gösteriyordu.

Butler, Hacı Murad'ın manevi kardeşi Kılılı Hanefi'yle de tanışmıştı. Hemen dost olmuşlardı. Hanefi Dağlı şarkılarını oldukça güzel söylüyordu. Butler'in Dağlı şarkılarını sevdiğini hisseden Hacı Murad, Butler'in her gelişinde Hanefi'yi çağırır, en güzel Dağlı şarkılarını söyletirdi ona. Hanefi'nin çok güzel bir sesi vardı. Söyle-

diği şarkıyı anlamlı ve tane tane söylerdi. Hacı Murad'ın çok sevdiği ağır, hüznü Dağ şarkıları, Butler'i de oldukça etkilemişti. Tercümandan güfteyi tercüme etmesini istedi.

Hanefi ile Hacı Murad'ın ailesi arasındaki kan davasına ilişkin şarkının sözleri şöyleydi:

“Mezarımın toprağı kuruduğunda sen de beni unutursun ana!

Üzerimi, kaderimden gür büyüyen otlar bürür babam!

Gözyaşlarım kurur, acılar silinir de gider kız kardeşim.

Ama siz öcümü alana dek unutamazsınız beni!

Sen de yanıma gelmeden beni aklından çıkaramazsın kardeşim.

Ölüm getiren kurşun, yakıcısın ama bugüne dek sözümden çıkmadın.

Üstümü örten kara toprak, atımın ayakları dibinde çignemiştim seni.

Soğuksun ölüm; gövdemi toprak, ruhumu gökler alacak.”

Hacı Murad bu şarkıyı hep gözleri kapalı dinlerdi. Şarkı bitince de.

-Güzel, anlamlı bir şarkı, derdi.

Dağlıların hayatları gibi canlı olan şiirleri, şarkıları Butler'i büsbütün etkilemişti. O da Hacı Murad ve adamlarına özenip Beşmet, kaftan ve dolak giymeye başladı.

Kendini dağlı olarak görüyor, onlarla aynı hayata ortak olduğunu düşünüyordu.

Hacı Murad'ın gideceği gün, Binbaşı küçük bir ayrılık toplantısı yaptı. Davetli subayların bir bölümü, Marya Dmitriyevna'nın servis yaptığı masanın etrafına, bir bölümü de diğer masaların etrafına toplandılar. Hacı Murad'da toplantıya yolculuğa hazırlanmış bir kıyafetle katılmış, içeri hafif aksayarak girmişti.

Davetliler hep birlikte ayağa kalkıp onunla el sıkıştılar. İvan Matveyeviç'in gülümseyerek sedirde yer göstermesine rağmen o pencere önüne oturmayı tercih etmişti. Onun girmesiyle ortalığı da bir sessizlik bürümüştü. Hacı Murad sessizliğe aldırılmayarak etrafındakileri tek tek süzdü, sonra kayıtsız bakışlarını yiyeceklerle çayın bulunduğu masaya çevirdi. Hacı Murad'la ilk kez karşılaşan subaylardan olan Petrokovskiy, tercüman aracılığıyla ona Tiflis'i beğenip beğenmediğini sormuştu.

Hacı Murad:

-Aya, diye cevap verdi.

-Evet diyor, dedi tercüman.

-En çok neleri beğenmiş?

-Tiyatrodan çok hoşlanmış.

-Başkomutanın balosunu da beğenmiş mi?

Hacı Murad bu soruya biraz isteksizce cevap vermişti:

-Her milletin kendine özgü gelenekleri vardır. Bizde tür davranışlar iyi karşılanmaz.

-Peki, beğenmediği davranış neymiş?

-Bizde bir atasözü vardır. Köpek eşeğe et vermiş eşek de köpeğe kuru ot. Sonuçta ikisi de aç kalmış. Bizim geleneğimizde kadınlar o şekilde giyinmez. Fakat söylediğim gibi her milletin kendine özgü kuralları, gelenekleri vardır.

Konuşma burada kesildi. Kimi davetliler çay içmeye, kimi de karnını doyurmaya koyulmuştu. Hacı Murad, Marya Dmitriyevna'nın doldurduğu çayı alarak önüne koydu.

-Çörek veya süt de ister miydiniz? Diye sordu kadın.

Hacı Murad başıyla teşekkür etti. Butler elini onun dizine koyarak:

-Demek ayrılacağız, napalım hayırlısı. Acaba bir daha ne zaman görüşebiliriz?

Hacı Murad gülümseyerek:

-Dostlar birbirini bulur, dedi.

Bir eline kılıç, omuzuna büyük beyaz bir kepenek almış olan Eldar görüldü kapıda. Hacı Murad işaretle çağırdı onu. Eldar kendine özgü iri ve sert adımlarla efendisine yaklaşıp beyaz kepenekle kılıcını uzattı. Ayağa kalkan Hacı Murad, kepeneği kolunun üzerinden atarak Marya Dmitriyevna'ya uzattı. Bu arada tercümana da bir şeyler fısıldamıştı. Tercüman, Marya Dmitriyevna'ya dönerek:

-Diyor ki, kepeneği beğenmişsin; al.

Marya Dimitriyevna kızarak:

-Fakat nasıl olur, onu alamam, dedi.

Hacı Murad gülümseyerek:

-Lütfen alın, hediyedir, dedi.

-Teşekkür ederim, İnşallah oğlunuzu en kısa zamanda kurtarırsınız.

Memnun olmuş bir yüzle başını salladı Hacı Murad. Sonra Eldar'ın elinde tuttuğu kılıcı alıp İvan Matveyeviç'e uzattı:

İvan Matveyeviç kılıcı alırken tercümana:

-Söyle ona hediyesini tek şartla alırım. Karşılık olarak o da benim hediyem kula içdişimi kabul edecek.

Hacı Murad bir şey istemediğini belirtir bir ifadeyle elini yüzünün önünde salladı, sonra dağları göstererek kapıya yürüdü. Davetlilerin ekseriyesi onunla birlikte dışarı çıkmışlardı. İçerde kalan subaylarsa hediye edilen kılıcı kınından çıkarmış inceliyor, öz be öz Kafkas kılıcı olduğunu söylüyorlardı.

Butler'de Hacı Murad'la beraber çıkanlar arasındaydı. İşte tam o sırada hiç beklenmedik bir olay oldu. Hacı Murad, ölümle sonuçlanacak bir olaydan, akli, çevikliği ve yürekliliği sayesinde kıl payı kurtuldu.

Hacı Murad'a büyük saygı duyan, onu kalede iken sık sık görmeye gelen Tala-Koçu Kıymış halkı, üç gün önce haber göndererek onu, köyelerine, Cuma namazına davet etmişlerdi. Tala-Koçu'nda oturan, fakat Hacı Murad'la aralarında kan davası bulunan Kıymış beyleri ise onu camiye sokmayacaklarını bildirmişlerdi. Bunun üzerine Kıymış karışmış, beyleri tutanlarla halk birbirine girmişti. Rus askerleri Dağlıların kavgasını önlemiş, Camiye gelmemesi için de Hacı Murad'a haber göndermişlerdi. Mesele bu şekilde kapanmıştı.

O gün Hacı Murad vedalaşıp tam ata bineceği sırada Butler ve Binbaşının dostu Kımih Prensi Arslan Han çıkagelmişti. Hacı Murad'ı orada görünce ani bir hareketle silahına sarılmıştı. Ama daha ateş etmeye fırsat bulmadan Hacı Murad topal bacağından umulmayacak bir çeviklikle, kedi gibi atılmış, Arslan Han'ı yere devirmişti. Arslan Han tetiği çekmişse de kurşun boşa gitmişti. Hacı Murad, Arslan

Han'ı altına alıp kamasına sarılmış, Tatarca bir şeyler haykırmıştı. Arslan Han'ın kaçan iki yardımcısının da Butler'le Eldar yakalamıştı. Silah sesleri üzerine koşup gelen Binbaşı durumu öğrenince öfkeyle:

-Evimde böyle kepezelik istemem Arslan. Nedir bu yaptığın? Varsa bir kozunuz gidin dışarda paylaşın, ama evimde kan istemem, diye kızdı.

Ufak tefek, kara bıyıklı Arslan Han'ın yüzü sapsarı olmuştu. Her yanı titriyordu. Hacı Murad'a kinle bakarak İvan Matveyeviç'le içeri girdi. Hacı Murad'da hızlı hızlı soluyarak, ama gülümseyerek atların yanına döndü.

Butler durumdan bir şey anlamadığı için tercüman aracılığıyla Arslan Han'ın niçin böyle davrandığını sordu:

Hacı Murad:

-Arslan Han, dökülen kanının öcünü almak zorunda. Bu yüzden böyle davrandı, diye cevapladı Butler'i.

-Peki, yolda karşılaşırsaydınız nolacaktı?

-Ne yapalım Allah'ın dediği olur. Vurulursak kader deriz. Haydi, hoş çakal.

Gülümseyerek elini atının boynuna attı, bakışla-

rı kendini uğurlamaya gelenlerin üzerindeydi. Marya Dmitriyevna'nın gözleri samimiyetle parlıyordu.

Ona da el sallayarak:

-Hoşçakal anacığım, her şey için teşekkürler, dedi.

-Allah'ın yardımı sizinle olsun, İnşallah aileni kurtarır-
sın, diye karşılık verdi Marya Dmitriyevna.

-Dostunu unutma! Diye seslendi Butler.

Hacı Murad tercümana dönerek:

-Onu hiç aklımdan çıkarmayacağımı söyle, dedi.

Aksak ayağına aldırış etmeksizin üzenkiye basarak çevik bir hareketle atın üzerine atlayıverdi. Her defasında yaptığı gibi belindeki tabancasını yokladı, kılıcını düzeltti. Dağlılara has, onurlu, dik bir duruşla atını sürüp uzaklaştı. Atlarına binen Eldar ve Hanefi de subaylarla vedalaşıp atlarına sıçramışlar Hacı Murad'ın peşine takılmışlardı.

Arkada kalanlar kendi aralarında konuşuyorlardı:

-Yaman adam!

-Arslan Han'a nasıl da kurt gibi atıldı. Gördün mü yüzü bile bambaşka oldu.

-Ona bir şey olmaz. Yaman bir düzenbaz doğrusu.

Son sözleri söyleyen Petrovski'ydi. Marya Dmitriyevna bu sözlere tepki göstererek:

-Keşke bizimkiler de böyle "düzenbaz" olsalar. Bir hafta burada kaldı, iyiliğinden başka bir şeyini görmedik. Geçimli, akıllı ve en önemlisi haksever.

-Nereden anladınız?

-Anladım ki söylüyorsunuz.

Ivan Matveyoviç araya girdi:

-Yüzde yüz abayı yaktı.

-Yaktımsa ne olmuş, iyi adam işte. Ne diye kıskanıyorsunuz ki. Dağlı ama iyi...

Butler de Marya Dmitriyevna'ya katılarak:

-Çok doğru Marya Dmitriyevna. Onu koruduğunuz için sizi tebrik ederim, dedi.

XX

İleri hatlarda oturan Çeçenlerin hayatlarında bir değişiklik olmamıştı. Düşman iki kez daha saldırıyı denemiş ama Dağlıları yakalayamamışlardı. Bir seferinde Dağlılar geri çekilirken su içen sekiz Kazak atını da beraberlerinde götürmüşler, nöbetçi Kazağı da öldürmüşlerdi, Çeçen köyünün yakıldığı son saldırıdan sonra yenileri olmamıştı. Ama Çeçenler sürekli olarak yeni ve daha büyük bir saldırı beklemekteydiler. Çünkü Prens Baryatinskiy, yeni sol kanat komutanı olarak atanmıştı.

Kabardiskiy Alayı'nın eski komutanı Prens Baryatinskiy Veliahtin yakın arkadaşıydı. Çernişev'in Verentzov'a yazdığı Çarın emirlerini alır almaz hemen harekete geçti. Bir birlik hazırlayıp Vozdvijenskaya'da topladı. Sonra da Kurinskaya yönünde cepheye yollandı. Kıtalar orada yığınak yapmış ormanı kesiyorlardı. Çuhadan yapılmış gösterişli bir çadırda genç Vorontzev oturuyordu. Karısı Marya Vasilyevna da kampa gelip orada sık sık geceliyordu. Marya Vasilyevna ile Baryatinskiy arasında yakın bir ilişki kurulmuş ve bu ilişkiyi de duymayan kalmamıştı. Dağlılar zaman zaman toplarla kampa güller yağdırıyorsa da bunlar çoğu kez boşa gittiğinden pek aldırın olmuyordu. Ama Marya Vasilyevna gelince, korkmasın diye topların mevziye sokulmasına engel olmak için devriye çıkarırlardı. Eriş ve yüksek sınıftan olma-yan subaylar için hanımefendiyi korumak, gece nöbet tutmak oldukça sıkıcı bir işti. Üstelik de gururlarına dokunuyordu. Dolayısıyla da küfürü esirgemiyorlardı Marya Vasilyevna'dan.

Birliğin hazırladığı toplantıya Butler'de katılmıştı. Krunskiy Alayından ve okuldan Butler'in görmek istediği arkadaşları vardı. İlk geldiği günler durumundan memnundu. Poltorotskiy'nin çadırına yerleşti. Orada kendini candan karşılayan bir sürü arkadaş buldu. Bir süre aynı alayda çalıştığı, ama pek az tanıdığı Vorontzov'a da uğradı. Vorontzov onu candan karşılayarak Prens Baryatinskiy'le tanıştırmak için yapılacak şölene davet etti. Şölen, Prens Baryatinskiy'den önce sol kanat komutanı olan General Kozolovski için verilen uğurlama şöleniydi.

Şölen oldukça parlak geçti. Yan yana altı çadır kurulup upuzun bir masa hazırlanmış, üzeri tabaklar ve şişelerle donatılmıştı. Her şeyde Petersburg'daki muhafız alaylarının havası vardı. Sofraya saat ikide oturuldu. Masanın orta kısmına Kozlovskiy, sağına Vorontzov, soluna da Vorontzov'un karısı oturmuştu. Masanın karşılıklı iki yanına ise Kabardinskiy ve Krunskiy Alaylarının subayları oturmuşlardı. Yan yana oturan Poltoratskiy ve Butler neşeyle konuşuyor, çevre-sindeki subaylarla kadeh kaldırıyorlardı. Kızarmış etler masaya gelince emirlerleri kadehlere şampanya doldurdular. Birden Poltoratskiy telaşlanmıştı. Üzüntüyle:

-Eyvah, bizim komutan şimdi rezil olacak, dedi.

-Neden?

-Şimdi bir şeyler konuşması gerek. Beceremez ki!

-Hay Allah! Bu iş kurşun altında orman kesmeye de benzemez. Yanındaki hanımefendiyle şu saray çıtkırıldımları da cabası... Zavallı çok zor durumda olmalı.

Sonunda önemli an gelip çattı. Baryatinskiy kalkıp ka-

deh kaldırarak Kozlovskiy için konuştu. O sözünü bitirince Kozlovskiy ayağa kalkarak oldukça metin bir sesle:

-Majestelerinin büyük emriyle buradan ayrılmak zorunda olduğum için, diye başladı. Sonra devam etti:

-Ama biliniz ki yine hep sizinle olacağım. Atalarımızın da dediği gibi “savaşa yalnız çıkılmaz...” Dediğim gibi ben de hizmet yıllarım boyunca, Çadırımızdan gördüğüm övgüler, mevkiim, adım, şerefim gibi her şeyimi sizlere borçluyum... Dediğim gibi...

Generalin buruşuk yüzü büsbütün kırışmış, gözleri dolu dolu olmuştu. Hıçkırığını tutamadı.

-Dediğim gibi, en içten şükranlarımı sunarım.

Konuşmasını daha fazla sürdüremedi. Subaylar tek tek gelip kucakladılar onu. Hepsi duygulanmıştı. Prenses gözyaşlarını göstermemek için yüzünü mendiliyle gizledi. Kocası Semyon Mihayleviç ise, ağız bir yana çarpılmış, ikide bir gözlerini kırıştıırıyordu. Kozlovskiy'i çok az tanıyan Butler bile gözyaşlarını tutamamıştı.

Sonra sırayla Baryatinskiy'nin, Vorontzov'un, subayların, erlerin şerefine içildi. Misafirler masadan kalktıklarında içtikleri şarap ve macera coşkusuyla sarhoş haldeydiler.

Güneşli, çok güzel bir gündü. İnsanı dinçleştiren temiz bir hava vardı. Çevrede yakılan ateşlerden odun çıtırtıları, asker şarkıları duyuluyordu. Hepsinde bir şeyi kutlarmış gibi bir hava vardı. Hayatından oldukça memnun olan Butler duygulu bir halde Poltoratskiy'nin çadırına döndü. Subaylar oyun masasını hazırlamakla meşguldü. Masa hazırlanınca yaver oyunu yüz rublelik

bankoyla açtı. Butler kararsızlık içindeydi ve çadıra birkaç kez girip çıktı. Pantolonunun cebinde olan eli, para cüzdanına gidip geliyordu. Kendine ve kardeşlerine bu konuda verilmiş bir sözü olmasına rağmen dayanamamış, o da oyuna katıldı.

Butler oyuna katılalı henüz bir saat olmuştu. Tebeşire bulanmış kollarını masaya dayamış, buram buram terlemiş olarak attığı imzaları incelerken yüzü kıpkırmızı olmuştu. Öylesine çok kaybetmişti ki, hesabına göz atmaktan korkuyordu. Ama hesabına bakmasa da durumunu anlıyordu. Alacağı peşin aylıklara, satacağı atların parasını katsa bile yavere olan borcunu ödeyemeyecekti. Yaver sert yüz hatlarıyla, kâğıtları masaya bırakmamış olsaydı daha da oynayacaktı. Yaver tebeşirle yazılmış uzun hesap cetvelini eline almış hesaplamaya başlamıştı. Butler bunu görünce bozuldu. Borcunu hemen ödeyemeyeceği için af dileyerek evden para getirteceğini söyledi. Bunu söylerken Poltoratskiy'nin de ona acıdığını ve ötekiler gibi yüzüne bakmaktan kaçındığını anlıyordu. Bu onun son akşamıydı.

Çevresindeki dostlarına hayırlı akşamlar dileyip evine döndü. Kendini hemen yatağa atıp derin bir uykuya daldı. Kumarda kaybettiği zamanlar hep böyle yatar yatmaz uyurdu. Bu kez uykusu tam 18 saat sürdü.

Butler beraberinde gelen Kazağa bahşış vermek için Marya Dmitriyevna'dan elli kopik istedi. Üzgün bir hali vardı ve sorulan sorulara kısa cevaplar veriyordu. Butler'in davranışlarından kumarda kaybettiğini anlayan Marya Dmitriyevna gitmesine izin verdiği için İvan Matveyeviç'e kızdı.

Butler ertesi gün öğleye doğru uyandı. Durumunu düşününce yeniden uyuyup her şeyi unutmak istediye de bu mümkün değildi. Öncelikle tanımadığı bir adama borcu olan 470 rubleyi vermesi gerekirdi. Kardeşinden, ortak oldukları değirmenin hesabından son kez olarak 500 ruble göndermesi için rica etti. Cimri bir kadın akrabasından da faizle 500 ruble istedi. Sonra da Binbaşı İvan Matveyeviç'e gitti. 500 ruble meselesini onlara da açacaktı. Çünkü Marya Dmitriyevna da para olduğunu biliyordu. Binbaşı:

-Olmasaydı hemen verirdim. Ama Marya vermez. Bilirsin kadın kısmından para çıkmaz. Ama bizim kantinci de para olabilir. İstersen ona gidelim.

Kantinciden ödünç para istemek gereksizdi. Butlerin kurtuluşu kardeşinden ya da cimri akrabasından gelecek paraya bağlıydı.

XXI

Hacı Murad Çeçne'de amacına ulaşamayınca yeniden Tiflis'e döndü. Aralıksız her gün Verentzov'a gidip ailesinin Dağlı eşirlerle değiştirilerek kurtarılmasını rica ediyor, hatta yalvarıyordu. Bu yapılmadığı sürece içinin rahat etmeyeceğini, dolayısıyla da kendilerine yardımcı olamayacağını söylüyordu. Söylediğine göre Şeyh Şamil'i yok etmenin tek yolu da birlikte hareket etmeleiydi. Vorontzov da her defasında bu konuda elinden geleni yapacağını belirtiyor fakat bir şey yapmıyordu. Açıkçası Vorontzov bu konuda tek başına hareket etmekten çekiniyor, Tiflis'e gelecek olan General Argutinskiy'i bekliyordu.

Kafkasya'nın küçük bir kenti olan Nuha'ya gitmek ve bir süre 'orada kalmak isteyen Hacı Murad, Vorontzov'dan izin istedi. Orada hem ailesinden daha sağlıklı haber alma imkânı, hem de Şeyh Şamil'le görüşme imkânı bulabilirdi. Üstelik Nuha, halkı tamamen Müslümanların yaşadığı bir şehirdi. Namazlarını rahatça kılabilceği camisi vardı. Hacı Murad'ın isteğini Petersburg'a yazan Vorontzov oradan olumlu cevap alınca Nuha'ya gitmesi için izin verdi.

Bu olay başta Vorontzov ve Petersburg'daki büyükler olmak üzere Hacı Murad'ın serüvenini bilen tüm Rusların meraklarını kamçılıyor, Kafkas savaşının hayırlı bir dönüm noktası olarak yorumlanıyordu. Bu dönem Hacı Murad için hayatının en korkunç dönemlerinden biriydi. Şimdiye dek kazandığı başarılarına seviniyor, Rusları Şeyh Şamil'in üzerine kolayca sevkedeceğini sanıyordu.

Fakat olmamıştı. Şeyh Şamil oğlunu kör etmekle tehdit ediyordu onu. Ailesini onun elinden kurtarmak isteyen Hacı Murad, bu işi Nuha'ya yerleştikten sonra kendine bağlı Dağıstanlıların yardımıyla halletmeyi düşünüyordu. Son gelen haberci, kendisine sadık olan Avarların bu işi seve seve yapacaklarını, fakat sayıları az olmasından dolayı Şeyh Şamil'den çekindiklerini bildirmişti. Eğer ailesi Vereno'dan başka bir yere nakledilirse bu işi kolaylıkla halledeceklerdi. Hacı Murad gelen haberciye ailesi kurtarılırsa bu işi yapanlara üç bin ruble vereceğini vadetti.

Hacı Murad'a Nuha'da da bir ev tahsis edilmişti. Han sarayıyla camiye yakın bir yerde olan ev, beş odalı, müstakil bir binaydı. Tercümanla adamları ve muhafız subayları da kendisiyle orada kalıyordu. Zamanını, çevrede kısa gezintiler yaparak ve gelen habercileri belleyerek geçiriyordu.

8 Nisan günü çıktığı gezintiden döndüğünde görevli bir memurun geldiğini bildirmişlerdi. Memurun geliş sebebini çok merak etmesine rağmen, önce odasına geçip öğle namazını kıldı. Daha sonra salona çıktı. Gelen 7. dereceden memur Krilov'du. Vorontzov'un kendisini General Argutinskiy'le görüştürmek için Tiflis'te beklediğini bildirmeye gelmişti.

Krilov'u sevmemişti. Hacı Murad. Hırçın bir sesle:

-Yahşi, dedi. Sonra ilave etti:

-Para getirdin mi?

-Evet.

-Ver.

-Tamam.

Krilov yanındaki Polis komiserine sormadan edemişti:

-Parayı ne yapacak?

Hacı Murad Rusça sorulan soruyu anlamış ve adama sert sert bakmıştı. Dönüşte Vorontzov'a anlatacak bir şeyi olsun diye parayı verirken onu konuşturmak istemişti Krilev. Burada rahat edip etmediğini sordu. Hacı Murad, bu şişko, ufak tefek adamı küçümser bir bakışla, yan yan süzerek cevap vermedi. Soruyu tekrarlayan tercümana:

-Ona söyle, kendisiyle konuşmak istemiyorum. Paramı versin...

Sözünü bitirince paraları saymak için yeniden masaya oturdu.

Krilov altınları çıkararak onar altınlık yedi küme yaptı. Böylece her güne beş altın düşüyordu. Krilov'un dazlak kafasına bir şaplak indirerek kapıya doğru yürüdü. Krilov kızgınlıktan köpürerek tercümana "kendisinin albay derecesinde bir memur olduğumu, böyle bir şey yapmaya asla hakkı olmadığını" söylemesini emretti. Tercüman söylenenleri tercüme etmesine rağmen Hacı Murad hiç aldırmayarak biliyorum dercesine başını salladı.

Komiser Krilov'u yatıştırmak için:

-Bu İblisler laftan anlamazlar. Kamayı çıkardığı gibi dürtüverir insana. Zaten herif kudurmaya başladı, dedi.

Etraf kararınca dağlardan başları kapalı iki haberci geldi. Komiser onları doğruca Hacı Murad'ın yanına götürmüştü. Habercilerden biri kara kuru, tıknaz bir Tavlin'li,

öteki ise zayıf bir ihtiyardı. Getirdikleri haber hiç de iyi bir haber değildi. Avarlar ailesini kurtarmaya söz vermişlerdi ama Şeyh Şamil'den kortukları için bunu yapamayacaklarını bildiriyorlardı. Şeyh Şamil tüm köylere gönderdiği habercilerle düşmana yardım edenleri en acımasız bir şekilde öldürteceğini bildirmişti. Hacı Murad başını eğerek uzun bir süre sustu. Durmaksızın düşündü. Artık bir karara varması gerekiyordu. Bir süre sonra başını kaldırıp habercilere birer altın vererek:

-Gidin artık, dedi.

-Cevabınız nedir?

-Allah'ın dediği olur, hadi güle güle...

Habercileri uğurlayınca da derin düşüncelerden kendini alamadı, "Şayh Şamil'e inanıp dönsem mi? Ne yapmalı?"

Aklına Dağlıların meşhur bir hikâyesi geldi. İnsan eline düşmüş bir Şahinin hikâyesiydi bu. Günün birinde avcılarının eline düşen şahin, bir yolunu bulup kurtulmuş, dağlara, kardeşlerinin yanına kaçmış. Kaçmış ama kardeşleri onu aralarına almamışlar. Çünkü ayaklarında zil varmış.

"-Bizim ayaklarımızda zil yok, sen git zil takanların yanında kal" demişler.

Sonra da yanlarından gitmek istemeyen kardeşlerini, gagalayarak öldürmüşler.

"Beni de öyle gagalayacaklar" diye düşündü. "Yoksa dönmesem, burada kalsam da Kafkasya'yı Rus çarına mı teslim etsem. Böylece şan, şeref ve bol paraya kavuşur rahat rahat yaşarım" diye düşünmeye devam etti.

Başkomutan Vorontzov'la görüşmelerini ve yaşlı Prens'in övgü dolu sözlerini hatırlayarak "niçin olmasın" diye düşündü. Fakat bunu yapabilmesi mümkün müydü?

XXII

Hacı Murad gece yarısına dek düşündü. Ülkenin durumunu, halkının acısını gözü önüne getirdi ve sonunda kararını verdi. Verdiği karar gereğince Ruslardan bir an evvel kurtulması gerekiyordu. Verdiği kararı hiç vakti geçirmeden uygulamaya geçmeliydi. İçi pamuklu, siyah beşmetini yastığının altından çıkarıp muhafızların bulunduğu odaya geçti. Muhafızlar evi ikiye bölen koridorun karşı yanındaydılar. Odanın dış kapısı açıktı. Hacı Murad dış koridora çıktığında tüm vücudunu mehtaplı gecenin kucaklayıcı serinliğinin sardığını hissetti. Kulaklarını cıvı cıvı bülbül sesleri doldurdu.

Koridordan geçip muhafızların odasına girdi. Gökyüzündeki ayın ışığı odayı yeterince aydınlatıyordu. Bir masa, iki sandalye odanın bir yanına istif edilmişti. Odanın diğer yanındaysa dört muhafızı yere serili kilimleri üzerine yaydıkları yataklarda yatıyordu. Hanefi odada yoktu. Her zamanki gibi dışarda, atların yanında yatıyor olmalıydı. Kapının gıcirtısıyla aniden uyanan Hanzalo, gelenin Hacı Murad olduğunu görünce rahatlayarak yeniden gözlerini kapattı. Yanındaki Eldar'sa Hacı Murad'ı görünce hemen kalktı, sırtına hırkasını alarak bekledi. Diğer ikisi uyanmamışlardı. Hacı Murad beşmetini masaya bırakırken cebindeki paralar sert bir ses çıkardı. Bunlar az önce Krilov'dan aldığı paralardı.

Onları Eldar'a uzatıp:

-Bunları da dik, dedi.

Eldar Hacı Murad'ın uzattığı altınları alıp odanın ışık vuran tarafına geçerek küçük bir bıçakla kaftanının astarını sökmeye başladı. Reisinin sesiyle yatağından

doğrulup bağdaş kurarak oturan Hanzalo'ya seslenen Hacı Murad:

-Çocuklara haber ver. Yarın yolculuk var. Tüfek ve tabancalarını gözden geçirip, kurşun ve barut hazırlasınlar, dedi.

Hanzalo uyku sersemliği ile mırıldandı:

-Hepsi hazır olur, barut ve kurşunumuz zaten fazlasıyla var.

Hacı Murad'ın silahları neden hazır etmelerini istediğini anlamıştı... Zaten sürekli olarak bu haberi beklemiyor muydu? İçinde çok eskiden beri gittikçe büyüyen, önüne geçilmez bir istek vardı: Rus köpeklerinden öldürebildiğince öldürüp, yok edip dağlara kaçmak... Şimdi sevincine diyecek yoktu. İşte efendisi de kendisi gibi düştüğü açıkça belirtiyordu.

Hacı Murad odadan çıkınca Hanzalo arkadaşlarını uyandırdı. Uyanan dört arkadaş tüm gece boyunca silahlarını hazırlamakla uğraşıp, tabanca, tüfek ve kılıçlarını kontrol ettiler. İşe yaramayanları yenileriyle değiştirip, barutu tükenenlere barut doldurdular. Kılıçları ve kamaları bileleyip yağladılar.

Sabaha karşı abdest almak için dışarı çıktı Hacı Murad. Koridordan bülbül sesleri akşamkinden daha fazla duyuluyordu şimdi. Adamlarının odasından bileylenen kılıç ve kamaların cızırtılı sesi bülbül sesleriyle bir ahenk oluşturmuştu. Hanefi cızırtılı sesleri bastıran ince seslerle bir şarkı tutturmuştu. Hacı Murad durup dinledi.

Şarkı, Hamzat'ın arkadaşlarıyla beyaz bir at sürüsünü kurtarmaya çalışırken Rus Prensini kalabalık askerleriyle onları nasıl çember içine aldığını anlatıyor-

du. Durumu fark eden Hamzat, atları keserek, leşlerle yaptığı barikatın arkasında, tüfeklerinde kurşun, belleğinde kama, damarlarında kan tükenene kadar yiğitçe dövülmüştü arkadaşlarıyla... Ölmeden önce “Ey göç eden kuşlar, köyümüze uçun, analarımıza, kız kardeşlerimize, körpe çocuklarımız din ve vatan uğruna şehit olduğumuzu söyleyin” diye bağırarak Hamzat şöyle devam etmişti: “Onlara söyleyin ki ölümümüz mezarda yatmayacak, kemiklerimizi aç kurtlar kemirip oraya buraya sürükleyecekler, leş kargaları gözlerimizi oyacaklar... Ama önemli olan bunlar değil... Atalarımızın başlattığı mücadele bizimle bitmesin... Bizden sonrakiler de bu mücadeleyi daha şuurulu bir şekilde devam ettirsinler...”

Hanefi'nin hüznü bir ses tonuyla söylediği şarkı böylece biterken, Mahoma gür sesiyle sabah ezanını okumaya başlamıştı. Ezan okunurken her şey susmuştu. Bülbüller dahi susmuş Mahoma'yı dinliyorlardı. Ezan okunup bittikten sonra bahçeden bülbül sesleri, kapının ardından da bileylenen demirin cızırtıları yeniden duyulmaya başladı.

Hacı Murad o denli dalmıştı ki, elindeki ibriğin devrilişini döküldüğünü farkına bile varmadı. Suyun döküldüğünü farkettiğinde ise kendi kendini kınadı. Sabah namazını kılıp silahlarını kontrol etmeye başladı. Hazırlıkları tamamdı. Şimdi yola çıkabilmek için komiserden izin istemesi kalmıştı sadece. Dışarıya henüz aydınlanmamıştı ve adam uyuyor olmalıydı.

“Hançerin çeliği beyaz göğsünü parçaladı” şarkısını anımsadı. Bu şarkı, o doğduğu sıralarda yaşanmış ve sonraları annesinden sık sık dinlediği bir olaydan bahsediyordu.

Şarkının sözleri şöyleydi:

“Hançerin çeliği beyaz göğsümü parçaladı. Ben de hayatıma anlam veren biricik oğlumu parçalanan göğsüme bastırıp sıcakkanımla yıkadım. Şifalı et ve kök koymadan kapandı yaram. Ben ölümden hiçbir zaman korkmadım. Yiğit oğlum da korkmayacak.”

Bu şarkı Hacı Murad'ın babası için yazılmıştı. Han'ın karısı, Hacı Murad doğduğu günlerde ikinci oğlu Ummuhan'ı doğurmuş ve oğlunu sütannesi olarak Hacı Murad'ın annesini seçmişti. Öz oğlundan ayrılmak istemeyen anası Patimat bu işe razı olmamıştı. Kocasını kızmış, gitmesi gerektiğini söylemiş, o da karşı koymuştu. Baba öfkeden hançerini çekip ananın üzerine saldırmış, etraftan koşup kurtaran olmasa öldürmeye ahdetmişti. Patimat böylece öz oğlunu da sütüyle besleyip büyütmişti. Evlerinin damın-da anasının koynunda onun söylediği şarkıyla uyurdu Hacı Murad. Anası şarkı söylerken o yaranın yerini göstermesini isterdi. Birden anası canlanıverdi gözünün önünde. Yüzü kırışıklıklar içinde, saçları aklaşmış, dişleri dökülmüş vaziyette değil de güçlü, kuvvetli, genç ve güzel haliyle... O günlerde kendisi daha beş yaşındayken oğlunu sepete attığı gibi dağın ardındaki dedesine bir solukta giderdi.

Aksakallı, buruşuk yüzlü dedesini anımsadı ardından. Damarları dışarı fırlayan elleriyle gümüşe şekil verirken dualar okuturdu torununu. Sonra anasının şalvarına tutunarak bayırın altındaki suya gittikleri çeşmeyi, yüzünü yalayan köpekleri düşündü. Anasının ineklerden sağarak kaydattığı sütün dumanıyla, ekşimiş sütün kokusunu, tadını duyar gibi oldu, Sonra saçlarının ilk kesildiği gün geldi aklına. Duvarda asılı parlak bakır leğende yüzünün aksini görmüştü. Kafası mavimtırak ve yusyu-

varlaktı bakır leğende.

Çocukluk günlerini düşünürken en çok sevdiği Yusuf'unu hatırladı. Onun başını ilk kez kendi tıraş etmişti. Şimdi yakışıklı bir yiğit olmuştu. Çelmez'den ayrılacağı gün atını o hazırlamıştı. Babasından boylu, genç, pembe yüzlüydü. Cesaret ve yaşama sevinciyle 'dopdoluydu. Yaşına göre geniş omuzları, güçlü kolları ve ince bir beli vardı. Hareketleri çevikti. Oğluna baktıkça hayranlık duymuş, onun da gelme isteğine:

-Yo, demişti, Burada kalman daha iyi olur. Annene ve ninene bakacak bir sen varsın.

Erkekçe bir gururla Yusuf'un nasıl kızdığını, kendisi yaşadığı sürece anasına ve ninesine kimsenin dokunmayacağını haykırıldığını hatırladı. Sonra o da atına binip babasını çeşmeye kadar uğurlamış sonra köyüne dönmüştü.

O günden bu yana ne anasını ne oğlunu ne de karısını görememişti.

Şeyh Şamil tehdit savuruyordu şimdi. Oğlunun gözünü kör etmekle kendisinden intikam alacaktı. Karısına ve anasına ise ne yapılacağını aklının ucundan bile geçirmek istemiyordu.

Hacı Murad bunları düşününce yerinde duramaz oldu. Ayağa kalkıp hızlı adamlarla topallayarak kapıya yürüdü. Güneş daha doğmamıştı ama ortalık iyice ağarmıştı. Bülbüller hiç durmaksızın ötüyorlardı, Eldar'a seslendi:

Eldar! Komisere dışarı çıkmak istediğini söyle, uyanmamışsa uyandır. Atlarınızı da hazırlayın.

XXIII

Butler'ın o sıralarda işinde ve özel hayatında tek avantajı askerlik hayatının macerasıydı. Birliğinde Çerkez giysileriyle geziyor, at üstünde gösteriler yapıyordu. Baskına ilk kez Begdonoviç'le beraber gitti. Sonraki gittiği ikinci baskında da kimseyi yakalayıp vuramamışlardı. Fakat yine de Bogdonoviç gibi ünlü bir askerle arkadaş olmak, ona önemli ve çekici geliyordu. Kumar borcunu bir Yahudiden aldığı yüksek faizli borçla ödemişti. Durumunu kafasında müzakere ediyor, savaşın macerasını yaşarken bir yandanda şarapla sarhoş olup kendinden geçiyordu. İçtikçe içesi geliyor, dış dünyasını ve iç dünyasını karartıkça karartıyordu. Marya Dmitriyevna'ya karşı bir çekingenliği yoktu. Hatta açıktan açığa kur yapmaya bile başlamıştı kadına. Ama kadın onu bir güzelce tersleyince yaptıklarından utanç duydu.

Nisan ayının sonlarıydı, Çeşne'yi taramak ve yok etmek amacıyla bir birlik oluşturulmuştu. Kabardinskiy Alayının iki bölüğü de bu birlikteydi. Bu yeni oluşturulan birlik Krinkiy'de misafir sayılıyordu. Bu misafir birliğe yalnızca et ve pilav değil, votka da dağıtılmıştı. Subaylar da evlere paylaştırılmış ev sahiplerince ağırlandırmaya çalışılıyordu.

Birliğin onuruna verilen şölen söylenen şarkılarla tam bir içki âlemine dönmüştü. Binbaşı İvan Matveyeviç içkiyi fazla kaçırmış, akli dengesini kaybetmişti. Ata biner gibi ters oturduğu iskemlede, kılıcını havaya sallayıp hayali düşmanlara saldırıyor, ara sıra küfrediyordu. Kahkahalarla gülerken oradakilerde sarmaş dolaş oluyor çok sevdiği bir şarkıyla oynamaya kalkıyordu.

Bu şölene katılanlar arasında Butler'de vardı. Bir taraftan maceradan maceraya koşulan bu hayata özeniyor, diğer yandan da durumlarına acıyordu. Sarhoş olup iyice kendinden geçmiş olan Binbaşığı durdurmanın imkânı kalmamıştı. Butler kendinde de sarhoşluk alametleri görünce usulca kalkıp çıktı ve evinin yolunu tuttu.

Dışarıda dolunay vardı. Gecenin karanlığını aydınlatan dolunay her şeyi olduğu gibi gösteriyordu. Evler, yol taşları, saman çöpleri, hayvan gübreleri, her şey, her şey belliydi. Eve yaklaşmıştı ki, başına ve omuzlarına şal örtmüş olan Marya Dmitriyevna ile karşılaştı. Araları açıldığı gündən bu yana genç kadından kaçmaya çalışıyordu hep. Fakat bu kez ay ışığının ya da içkinin etkisiyle genç kadınla ilgilenmek istedi.

-Nereye böyle?

Marya Dmitriyevna'nın sesi dostça çıktı:

-Bizim ihtiyarın eve gelmesine yardımcı olmak istemişim de...

Butler'in kendisine kur yapmasını istemiyordu ama son zamanlarda kendisinden vebalı gibi kaçması da üzüyordu onu.

-Nasıl olsa gelir, taşımaya ne gerek var?

-Gelebilir mi ki?

-Gelmezse getirirler.

-Öyleyse gitmeyeyim. Böylesi daha iyi olur belki.

-Gitmeyin ya. İsterseniz birlikte dönelim eve. Geriye dönen Marya Dmitriyevna da Butler'le birlikte yürümeye başladı. Yola düşen gölgeleri üzerinde pırlıl pırlıl ay ışığı nurlu bir çember oluşturmuştu. Butler ay ışığının verdiği

ilhamla Marya Dmitriyevna'ya sevgisini açmak istiyordu. Ama söze nereden başlaması gerektiğini de bilemiyor-
du. Böylece hiç konuşmadan yürüyor, eve yaklaşıyor-
lardı ki birkaç atının köşeyi döndüğünü gördüler. Başla-
rında bir de subay bulunan bir manga askerdi bunlar.

Marya Dmitriyevna kenara çekilirken:

-Bunlar da kim? Hayırdır inşallah, diye söylenmişti.

Askerler yanlarına yaklaşıp dek başlarındaki subayı tanıyamamışlardı. Bunun bir nedeni de ay ışığının arka-
dan vuruyor olmasıydı. Yaklaşınca tanıdılar, bu eskiden İvan Matveyeviç'le birlikte bulunmuş olan Komenev'di.

-Pyotr Nikolayeviç! Siz misiniz?

-Evet. Ooo, bu ne tesadüf. Butler sen ha! Herhalde gezintiye çıktınız. Ama sakın İvan Matveyeviç sizi böyle görmesin, Ha, sabi o nerelerde?

-Eğleniyorlar, seslerini duymuyor musunuz?

-Eğlenenler onlar mı?

-Evet. HasanYurt'tan gelenler için şölen düzenledi-
ler.

-Çok iyi, herhalde bitmeden yetişirim. Binbaşı'yı da görmem lazım zaten.

-İş görüşmesi mi?

-Öyle sayılır.

-Hayır, mı, şer mi?

-Adamına göre değişir. Bizim için hayır ama bazıları-
na göre şer.

Komenev bu son sözleri söylerken güldü. Beraberce İvan Matveyeviç'in evine girdiler. İçeri girerken manga-

daki askerlerden birine seslendi:

-Çihirev! Buraya gel.

Adının çağrılmasıyla mangadan ayrılıp yanlarına gelen asker bir Kazaktı. Üzerinde günlük giysileri vardı. Sırtında kaput, ayaklarında çizme ve eyerinin iki yanında heybeler asılıydı.

Kemenev yaklaşan Kazaka seslenerek:

-O şeyi çıkar, dedi. Haydi durma.

Atından inen Kazak neybelerden birinden bir torba çıkardı. Torbayı eline alan Komenev gülümsüyordu.

-Göstereyim mi? Çok ilginç bulacaksın, ama Marya Dmitriyevna korkabilir.

Marya Dmitriyevna itiraz etti:

-Neden korkacakmışım?

Komenev:

-Şundan, dedi. Ve torbadan kesik bir baş çıkartarak ay ışığına tuttu.

Gözlerinin üstünden alın kemikleri fırlamış, traşlı baş kafaydı bu. Gür ve siyah sakalı, kısa kesilmiş bıyıkları vardı. Kanlı kafatası yediği darbeye ortadan yarılmış ama tam olarak ayrılmamıştı. Burnunda kan pıhtıları, boynunda kanlı bir havlu vardı. Kafasındaki onca yara rağmen dudaklarında hiç eksik olmayan çocuksu bir gülümseme vardı.

Böylesi korkunç bir manzara beklemeyen Marya Dmitriyevna ses çıkarmayarak dönüp sert adımlarla eve girdi.

Butler'se donup kalmış, korkunç manzaradan bakış-

larını ayıramıyordu. Daha birkaç gün öncesi geceleri dostça sohbet edip, birlikte olduğu Hacı Murad'ın kafasıydı bu.

-Nasıl oldu bu iş, kim vurdu? Nerede, niçin? Diye sor-du.

-Kaçmak isteyince yakalamışlar.

Kafayı yeniden askere veren Komenev Butler'le birlikte eve girerken:

-Ölürken bile tam bir yiğitti, diye söylendi.

-Nasıl oldu bu iş?

-Biraz sabredin. İvan Matveyeviç'de gelince hepsini anlatacağım. Zaten görevim bu. Tüm kaleleri ve köyleri dolaşıp gösteriyorum.

Mateveyeviç gecikmesin diye adam gönderip çağırttılar. Matveyeviç yanında kendisi gibi sarhoş iki subayla birlikte geldi. Komenev'le sarmaş dolaş oldu.

-Hayırdır! Bu vakitte mesele ne?

-Hacı Murad'ın kafasını getirdik size.

-Ne! Kafası mı? Yoksa vurdular mı onu?

-Kaçmaya yeltenmiş.

-Kafayı görmek istiyorum. Onu göster bana.

Kafanın içinde bulunduğu torbayı Kazak bir kez daha getirdi. İvan Matveyeviç sarhoş gözlerle uzun uzun baktı kanlı kafaya.

-Yiğit adamdı, kabadayıydı. Verin son bir kez öpeyim şunu.

-Sahiden de yiğit bir insan kafası, bu dedi subaylar-

dan biri.

Hep birlikte kafayı elden ele geçirip incelediler. Sonra Kazak onu yeniden özenle torbaya koydu. Yavaşça yere bırakırken sanki incinmemesi için özen gösteriyordu.

Biri sordu:

-Bunu gösterirken bir şeyler de okuyor musunuz?

-Onu öpeceğim, verin bana, diye tekrarladı İvan Matveyeviç.

Sonra mırıldanır gibi:

-Bana kılıcını hediye etmişti o, dedi.

Butler merdivene doğru yürüdü. Merdiven basamaklarında oturan Marya Dmitriyevna ona öfkeyle bakıp başını çevirdi.

-Marya Dmitriyevna ne oldu?

-Yazıklar olsun sizlere, siz hepiniz de bir canavarsınız, anlıyor musun canavarsınız.

Butler ne söyleyeceğini şaşırılmıştı.

-Savaş bu, hepimizin başına gelebilir, diye bildi sadece.

Marya Dmitriyevna titrek bir sesle bağırdı:

-Savaşmış. Ne biçim savaş bu. Benim bildiğim ölü toprağa verilir. Siz de geçmiş bir ölünün karşısında maskaralık yapıyorsunuz. Canavardan ne farkınız var sanki?

Sonra merdivenden inip arka kapıdan eve girdi.

Butler salona dönerek Komenev'den olayı olduğu gibi anlatmasını istedi.

Olay şöyle gelişmişti:

XXIV

Hacı Murad o sabah şehrin çevresinde gezmek için izin almıştı. Fakat yanında kazak muhafızların da olması gerekiyordu. Kalede fazla asker olmadığı için yanına beş kazak vermişlerdi. Verilen iznin bir şartı ise muhafızlarının hepsini beraberinde götürmemesi idi. Fakat o 25 Nisan günü muhafızlarının hepsini yanına alıp beş kaza koruyucuyla yola çıktı. Kale komutanı onun beş muhafızla birlikte ata bindiğini görüp bunun yasak olduğunu söylediye de Hacı Murad aldırış etmedi. O da ısrar etmenin fayda vermeyeceğini anlayarak sustu.

Kazak muhafızların başında, göğsünde Georgi haçı bulunan onbaşı Nazarov vardı. Genç, gürbüz, kumral saçları yuvarlak kesilmiş, beyaz yüzlü bir gençti. Fakir bir ailenin en büyük oğluydu. Babasız büyümüştü. Yaşlı anasıyla birlikte üç kız kardeş, iki de erkek kardeşine bakıyordu. Kale komutanı onbaşının ardından bağırdı.

-Nazarov! Sakın gözünü üzerinden ayırma.

-Baş üstüne komutanım.

Bir eliyle omuzunda asılı silahını tutup, özenlerde yaylanarak atını tirisa kaldırdı. Hamzalo'ya gizlice barut satan hırsız, uzun boylu, ince Frapotov da muhafız askerler arasındaydı. Diğer muhafızlarsa, iri yarı güçlü oluşuyla sürekli olarak övünen ve askerlik hayatının son demlerini yaşayan Mişkin ve hep neşeli, tatlı dilli, annesinin tek çocuğu olan sarışın Petrokov'du.

Sabahleyin yola çıktıklarında sisli olan hava öğleye doğru düzelmişti. Yeni açmış tomurcuklar, taze çimen-

ler, yeşeren tarlalar, yolun bitimindeki ırmağın coşkun akan suları, güneşin altın ışıkları altında yıldız gibi parlıyordu. Hacı Murad, rahat, kendinden emin bir vaziyette ilerliyor, muhafızlarsa fazla geride kalmamaya özen göstererek takip ediyorlardı.

Yürüyüş öğleye kadar aynı tempoda devam etmişti. Yol boyunca başlarında sepetler taşıyan kadınlar, arabayla giden askerler, mandaların çektiği gıcırtilı kağnılarla karşılaşmışlardı. Kaleden en az iki kilometre uzaktaydılar. Hacı Murad birden beyaz atını hızlandırdı, adamları ve muhafızlar da aynı şekilde atlarını hızlandırırken Frepontov söylendi:

-Gider tabii, altındaki ata bir baksana. Ben onu durdurmasını bildirim ama şimdilik barıştayız.

-Sen ne diyorsun be. Bu ata Tiflis'ti üç yüz ruble verdiler de yine de satmadı.

Nazarov söze karıştı:

-Şu atımla bile geçerim onu.

-Daha çok beklersin.

Hacı Murad atını daha da hızlandırdı.

Nazarov'da atını hızlandırıp ona yaklaşarak:

-Yaptığınız doğru değil efendim. Biraz yavaşlayın dedi.

Hacı Murad dönüp Nazarov'a baktı. Hiç ses çıkarmadı ama yine hızla atını sürmeye de devam etti.

-Nasıl da gidiyorlar? Delirmiş bunlar, dedi İgnatev.

Nazarev Hacı Murad'a yeniden seslendi:

-Bu şekilde gitmeyin diyorum size. Arkasına bile bakmadan hızını artıran Hacı Murad, ona yine cevap vermedi, atını dötrnala sürdü. Nazarov emirlerine uyulmasına kızmıştı.

Özengilerde doğrulup atını kırbaçladı, Olanca hızıyla Hacı Murad'ı izlemeye koyuldu. Hava öylesine güzel, içi öylesine hayat doluydu ki kötü bir şey olacağını aklının ucundan bile geçirmiyordu. Ona yaklaştıkça seviniyordu. Nal seslerinin yaklaşmasıyla arkasındakinin iyice yaklaştığını fark eden Hacı Murad, sağ eliyle tabancasını yokladı. Sonra da sol eliyle atını yavaşlatmaya çalıştı.

Nazarov Hacı Murad'ın yavaşladığını farkedince sevindi. Şimdi yanyana gidiyorlardı.

-Demek vazgeçiyorsun, diye sevindi.

Elini uzatarak atını dizgininden yakalamak istedi. İşte tam o anda bir tabanca sesi duyuldu. Nazarov vurulmuştu. Elleriyle göğsünü tutarken bağırdı.

Ne yaptın?

Eğere kapaklanırken son demlerini yaşıyor olmalıydı. Kısık bir sesle:

-Vurun onu çocuklar, dedi ve yere yuvarlandı.

Muhafızların şaşkın bakışları arasında aynı hızla silahlarına sarılan Dağlılar ateşe başlamışlardı bile. Nazarov'un atı diğer atların çevresinde ürkek ürkek dolaşıyordu. Ignatov'un atı vurulmuş, yere düşerken sahibini de ayağı ezilmişti. Bir Dağlı atından inmeden kılıçla onun kafasını gövdesinden ayırdı. Arkadaşının acı akıbetini gören Petrokov yardıma koşmak istediye de

vücudunun üç dört yerinden kurşunlanarak boş bir çuval gibi devrildi yere. Koşturmaca esnasında atı biraz geride kalan Mişkin tüm olanları görmüş atını geri çevirip olanca hızıyla kaçmaya başlamıştı. Han Mahoma ile Hanefi onu izledilerse de aralarındaki mesafe oldukça fazlaydı. Onu yakalayamayacaklarını anlayarak geriye arkadaşlarının yanına döndüler. Han Mahoma ölülerin fişeklilerini topladı, Nazarov'un atını da beraber götürmek istediğinden onu yakalamaya çalışan Hanefi'ye bağırarak Hacı Murad'ın çabuk olmalarını emrederek atını sürdü. Dağlılar da onu izlediler. Pirinç tarlalarından geçerken kulelerden silah sesleri duyuluyordu. Her halde kaçtıkları anlaşılıyordu ki alarm veriliyor olmalıydı.

Kale komutanı, Mişkin'in getirdiği haberi öğrenince yumruklarını başına indirmeye başladı.

-Ah! Namussuz herifler, yaktınız beni, mahvettiniz. Beceriksizler, kaçırdınız herifi.

Her yana haberler salındı. Peşlerine yalnız kazaklar değil, savaş dışı köylerden toplanan milisler de gönderildi. Hacı Murad'ı ölü veya diri kim getirirse bin ruble ödül verilecekti.

Kaçalı daha iki saat olmamıştı ama peşlerine iki yüzden fazla atlı düşmüştü bile.

Ana yol boyunca birkaç kilometre ilerleyen Hacı Murad atını durdurdu. Altındaki at güçlkle soluyordu. Rengi kırdan boza dönmüştü. Yolun solunda Belarcik köyünün minaresi ve evlerinin damı görünüyordu. Solda tarlalar ve ırmak, sağda dağ yolu vardı. Gelenler yüzde yüz kendisinin dağa çıktığını sanacaklardı. Böyle düşünererek atını aksi yöne sürdü, ama ırmağa kadar gitmesi

de mümkün değildi. Irmağa ulaşmak için geçmesi gereken pirinç tarlası bataklıktı. Kuru bir yer bulabilmek için dört döndüler ama mümkünü yok her yer bataklıktı. Hayvanlar soluk soluğa kalmış ilerleyemiyorlardı.

Daha ırmağa çok vardı. Ortalık kararmaya başlamıştı. Hacı Murad hayvanları dinlendirmek için tarlanın solundaki küçük koruda geceye kadar kalmaya karar verdi. Koruluğa girince atları otlamaya bıraktılar. Oturup biraz peynir ekmek yediler. Ay kaybolmuş, ortalığı koyu bir karanlık kaplamıştı. Ara ara koruluktan bülbül sesleri duyuluyordu. Bir ara gürültüden ürkererek susmuşlar sonra yeniden şakımaya başlamışlardı. Gecenin karanlığında en ufak sesleri bile dinleyen Hacı Murad bülbül seslerini duyuyordu. Bu ötüşler ona Hamzat'ın şarkısını hatırlattı. İçinden bir ses kendisinin de Hamzat'ın akıbetine uğrayacağını söylüyordu. Fidanlığa yaklaşan sesler duyuldu. Bataklıkta bata çıka ilerleyen birçok atın ayak sessesleliydi duyulan. Han Mahoma keskin gözleriyle yaklaşan birçok atlı ve yaya farkettiler. Aynı şeyleri Hanefi de görmüştü. Bölgenin askeri komutanı Karganov'la milis kuvvetleriydi bunlar. Hacı Murad; "başka çare kalmadı, Hamzat gibi doğuşeceğiz" diye düşündü.

Karganov alarm verilir verilmez peşine yüz milis, yüz de kazak alarak iz aramaya koyulmuş fakat hiçbir şey bulamamıştı. Üzgün ve yorgun bir vaziyette dönerken alaca karanlıkta karşılaştığı bir ihtiyardan bilgi almıştı. İhtiyar tatar köylüşü, onları odun toplarken farketmiş, ilerideki koruluğa girdiklerini görmüştü. Yaşlı Tatarı yanına alan Karganov gösterilen koruluğa yöneldi. Atları görünce orada olduklarını anladı. Hacı Murad'ı diri yakalamak istiyordu, bu yüzden koruluğu sarıp sabahı beklemeye

karar verdiler.

Hacı Murad sarıldıklarını anlamıştı. Etrafına bir göz atınca hemen yanı başında kazılmış bir hendek gördü ve son nefesini verene dek orada kendini savunmaya karar verdi.

Kararını adamlarına da bildirip hazırlanmalarını istedi. Adamları emri alınca her biri bir yana koşuşturmaya, dallar kesmeye, kamalarla toprağı deşmeye başladılar. Hacı Murad da onlarla birlikte çalışıyordu.

Ortalık ışımaya başlamıştı. Kale komutanı biraz yaklaşarak bağırdı:

-Heey! Hacı Murad, haydi teslim ol. Karşı koyamazsın her yanın sarıldı teslim ol.

Hendekten atılan bir silah sesi cevap verdi kale komutanının 'teslim ol' çağrısına. Bir milis atının bacağına saplanan kurşun atı çökertti. İlk silah sesinin ardından koruluğı sarmış olan askerler ateşe başladılar. Vınlayan kurşunlar ağaç yapraklarını, dallarını koparıp toprağa saplanıyordu. Sipere sinmiş dağlıların yerini henüz tespit edememiş körlemesine ateş ediyorlardı. Bu yoğun ateş karşısında ilk vurulan Hamzalo'nun atı oldu. Başından yaralanmasına rağmen yere düşmemişti.

Askerlerin yoğun ateşine karşılık hendektekiler ancak yakına gelen askerlere kurşun sıkıyor, boşa atış yapmıyorlardı. Karşı taraftan üç milis yaralanmıştı. Yavaş yavaş onlar da çarpışmanın heyecanına kapılıp geliş güzel ateşe başladılar.

Aradan bir saat geçmiş, güneş epeyce yükselmişti. Hacı Murad atlara atlayıp ırmağı geçmeyi düşünürken,

yeni gelenlerin sesleri duyuldu. Yardıma gelen askerlerin başında Mehtulin'li Hacı Ağa vardı. Hacı Ağa eskiden canciğer arkadaşı Hacı Murad'la. Ama sonradan Ruslara katılmıştı. Hacı Ağanın beraberinde ise Hacı Murad'ın eski düşmanının oğlu Ahmed Han vardı. Hacı Ağa da Kargan gibi teslim ol çağrısında bulundu. Bu çağrıya da silahla cevap verdi Hacı Murad.

Hacı Ağa kızarak adamlarına bağırdı:

-Çekin kılıçlarınızı!...

Koruluğa dalan Hacı Ağanın adamları üzerine hendeekten yoğun ateş açıldı. Üç kişi vuruldu, koruluğa girenler siper alıp ateşe cevap verdiler. Hacı Ağa'nın emri üzerine bir ağaçtan öbür ağaca sürünerek ilerlemeye de devam ettiler. Karşı tarafın yoğun ateşi karşısında içlerinde vurulup olduğu yerde kalanlar da oluyordu. Özellikle Hacı Murad ve Hamzalo attığını vuruyor, vurduka da sevinçle haykırıyorlardı. Eldar hendeğin kenarına oturmuş her atışta tekbir getiriyordu. İsabet ettiremedikçe de kılıç kılıca girmek için sabırsızlanıyordu. Kılı Hanefi kollarını sıvamış boşalan silahları dolduruyordu. Han Mahoma ise ikide bir hendeekten dışarı fırlıyor, atları daha tehlikesiz yerlere taşımaya çalışıyordu. Bu pervasız hareketleri ilk onun yaralanmasına sebep oldu. Kurşun boynuna saplanmış ve geri çıkmıştı. Kan tükürüp yere oturdu. Han Mahoma'dan sonra Hacı Murad'da yaralandı. Omuzundan aldığı yaraya gömleğinden kopardığı bir tutam bezi bastırıp ateşe devam etti.

Eldar yerinde duramıyordu:

-Kılıca davranalım! Diye haykırdı.

Kılıca sarılıp daha siperden çıkmadan vurdular onu

da. Hacı Murad Eldar'a baktı. Eldar'da ciddi ve kaygılı bakışlarla efendisine bakıyordu. Hacı Murad ara vermeden ateşe devam etti. Eldar'ın üzerine eğilen Hanefi de kullanılmamış fişekleri alıp doldurarak ateş etti.

Düşman, nara ve çığlıklarla birlikte yaklaşıyordu. Hacı Murad bu kez de sol böğründen yaralandı. Hen-değin içine uzanarak yine gömleğinden bir parça kumaş koparıp yarasına bastırdı. Bu ikinci yaranın öldürücü olduğunu anlamıştı. Gözü önünde hayatının önemli parçaları canlanmaya başladı. Anıların biri gidip diğeri geliyordu. Birinde, kesilmiş ve sarkmış yüzünü bir eliyle tutarken diğer eliyle de düşmana aman vermeyen Abununsal Han'ı görür gibi oldu. Kurnaz yüzlü Vorontzov'un yumuşak sesini duyar gibi oldu. Daha sonra karısı Safiyat, oğlu Yusuf ve yıllardır birlikte akından akına koştu-ğu Şeyh Şamil canlandı gözünde.

Bir rüya görmüş gibi gözünün önünden geçmiş olan tüm bu anılar onda ne bir acıma ne de bir korku uyandı-rıyordu. Şu an hayatının en önemli dakikalarıydı. Önceki yaşadıkları bunun yanında hiç de önemli değildi. Ölümle defalarca burun buruna gelmiş fakat bu denli yaklaşma-mıştı. Henüz dengesi bozulmamış, ayakta durabiliyor-du. Son bir gayretle doğrulup kendisine doğru gelmek-te olan askere ateş etti. Eline hançerini alıp hendekten çıktı. Topallayarak ağır ağır yürüyordu. Dört biryandan üzerine kurşun yağdırdı. Vücuduna saplanan kurşun-lar onu sarsarak yere devirmişti. Onun devrildiğini gören milislerden birkaçı üzerine doğru koştu. Daha ölmemişti. Yeniden kıpırdadı, traşlı kafası kanlar içindeydi. Yavaş yavaş doğrularak ayağa kalktı. Öylesine korkunç bir hali vardı ki koşanlar olduğu yerde kaldılar. Fakat bu onun

son ayağa kalkışıydı. Bir iki sallandı ve yüzükoyun yere kapaklandı. Artık kıpırdamıyordu. Fakat hâlâ çevresinde olanları duyabiliyordu. Hacı Ağa onun devrildiği yere gelip, kamasını eline alarak üzerine çullanmıştı tıpkı bir leş kargası gibi. Kafasına inen kamaları çekiç darbeleri gibi hissetti. Kim niçin vuruyordu bilemedi. Gövdesiyle son bağlantısı da o darbeler altında kesilmişti. Artık hiçbir şey duymuyordu. Çiğnenip doğranan vücut artık onun değildi. Sırtına basan Hacı Ağa iki kama darbesiyle başını ortadan ayırdı.

Çevrenin yeşilliği, Hacı Murad'ın başından fışkıran al kanlara boyanmıştı.

Hacı Murad ve adamlarının ölüsü Hacı Ağa, Ahmed Han, Kargenov ve milisleri tarafından dört bir yandan sarılmıştı. Barut dumanı içindeki korulukta coşkuyla başarılarını kutluyorlardı şimdi.

Silah patlamalarının ürkütüp susturduğu bülbüller de yeniden şakımaya başlamıştı. Birinin sesi oldukça yakından geliyordu.

İşte, sürülmüş tarlanın ortasındaki çiğnenmiş devedeni bana bu ölümü hatırlattı.